

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Kuşak-Yol ve Türk Devletleri Teşkilatı

ERSİN TATAR

KKTC'nin TDT'ye Katılımının İşlevi

DEGANG SUN & YINGQI YANG

Yükselen "Küresel Doğu'da
Çin'in Çevresel Diplomasisi

OSMAN CAN ÜNVER

Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında
Türk Devletleri Teşkilatı

BÜLENT GÜLÇUBUK & DOĞAN BAŞARAN

Orta Asya'nın Tarım ve
Ticaretinde Türkiye'nin Oyun Kuruculuğu

RÖPORTAJ

ALEKSANDR SOTNİÇENKO

Türk Devletleri Teşkilatı
Rusya, Çin ve İran'ı da kapsamlı

DU DONGHUI

Türkiye'nin Türk Devletlerinin
Bütünleşmesindeki Etkin Rolü

BİROL KILKIŞ

TDT ve KYG Birlikteliğinde
Yeni Karbon Piyasası

YU HAIJIE

Türkiye'nin Afrika için
Çok Boyutlu Stratejisi

AKMARAL BATALOVA

Yeni Bir Dünyanın
Doğuşu

ŞİİR

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

İşte Kendini Toplum
Uğruna Yakanlar

ŞİİR

BAHTİYAR VAHABZADE

İki Kör

FOTOĞRAF ERZURUM SOKAKLARI, 1916

RESİM SÜLEYMAN KARAKUL

KARİKATÜR MOLLA NASRADDİN

300 TL • KKTC 350 TL

ABONE OL

DERGİMİZE ABONE OLUN
YENİ DÜNYANIN SESİNİ MASANIZDA BULUN

1 YILLIK
ABONELİK **1000₺**

2 YILLIK
ABONELİK **1800₺**

ABONELİK VE İLETİŞİM
+90 (542) 800 41 85

✉ www.briqjournal.com

🌐 editor@briqjournal.com

📱 [f](#) [t](#) [i](#) [briqdersisi](#)

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Yayın Kurulu Koordinatörü • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, London School of Economics and Political Science

Yazı İşleri Müdürü • Ayça Neslihan Örs, Kırıkkale Üniversitesi

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı

Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, LSE • Hüseyin Haydar, Şair

Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ • Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi

Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi • Prof. Dr. Ruan Hongmei, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Hande Günözü Ulusoy • Dr. Tülin Uygur, Gazeteci-Yazar

Doç. Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi • Prof. Dr. Zhang Yi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Keith Bennett, Sosyalist Çin'in Dostları • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Radhika Desai, Manitoba Üniversitesi • Prof. Dr. Ding Xiaojin, Dünya Politik Ekonomi Demeği Genel Sekreteri

Dr. Francisco Dominguez, Venezuela Dayanışma Kampanyası Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi • Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat

Prof. Dr. Birol Kılış, OSTİM Teknik Üniversitesi • Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi

Emeritus Prof. David Laibman, Brooklyn College • Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi

Wu Keming, Emekli Büyükelçi • Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi • Ardan Zentürk, Gazeteci-Yazar

Editörler

Mustafa Altinkaya, İTÜ TMDK, Yüksek Lisans Öğrencisi • Onurcan Balcı, Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

Necati Demircan, Şanghay Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Tolga Dişçi, Hacettepe Üniversitesi, Lisans öğrencisi

Elif Erkeç, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Orçun Göktürk, Tsinghua Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

Ertuğrul Gazi Kızılok, Sinolog • Ece Kırbaş Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam • Şafak Terzi, Gazeteci

Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Esentepe Mah. Yüzbaşı Kaya Aldoğan Sk. No: 4 İç Kapı No: 209 Şişli-İstanbul

www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (542) 800 41 85

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Genel Müdür • Elif Nisa Kılavuz

Sahibi • Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı • Milimetrik Organizasyon Matbaacılık Ltd. Şti.

24. Cadde 2271. Sokak No:17 İvedik - Ankara

Yayın Ortağı • Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi (NPU), Xi'an

Bu dergi INDEX COPERNICUS ve CiteFactor da indekslenmektedir.

INTERNATIONAL

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmuştur.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çığır açıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusunda. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 7th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimedenden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimedenden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

EDİTÖRDEN

Çok kutuplu dünyada Kuşak-Yol ve Türk Devletleri Teşkilatı

Çok kutuplu dünyanın ayırt edici özelliklerinden birinin, giderek güçlenen ve bölgesel düzeyden küresel ölçeğe doğru etki alanını genişleten bölgesel işbirliği platformları olduğu söylenebilir. Kuşkusuz ekonomik, siyasi ya da askeri ilişkiler temelinde ülkelerin bir araya geldiği bölgesel oluşumlar çok kutuplulaşma öncesinde de vardı. Fakat bu dönemde, Atlantik hegemonyacılığının, doğrudan dahil olarak ya da vekil olarak kullandığı devletler aracılığıyla bu örgütleri yönlendirebildiği bilinmektedir. Günümüzde Atlantik'in özellikle ekonomide ve yüksek teknolojide üstünlüğünü kaybetmesi, hegemonyacılığın da gerilemesine neden olan bir ortam yarattı. Çok kutupluluk ile şekillenen bu zemin, gelişen dünya devletlerinin artık kendi çıkarlarını gerçekleştirmelerini sağlayacak bölgesel işbirliği platformlarının yolunu açtı. Küresel ölçekte BRICS, Asya'yı kapsamakla kalmayıp Belarus üzerinden Avrupa'ya da uzanan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Latin Amerika'da Amerika Halkları için Bolivarcı İttifak (ALBA) ve Güney Amerika Ulusları Birliği (UNASUR) ve son olarak Afrika'da Sahel Devletleri İttifakı ivme kazanmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak, daha önceki dönemden kalan bölgesel platformlar da hegemonyacılığın tahakkümünden kurtuldukça bölge ülkelerinin kendi çıkarlarına odaklanabilmesine olanak sağlamaktadır. 2019 yılında Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kurulması da çok kutuplu dünya zemininde ortaya çıkan bir gelişmedir.

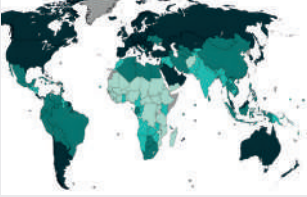
Nesnel olarak bugün küresel düzeyde ortaya çıkan cepheleşmede, ABD önderliğindeki Atlantik cephesi ile başta Asya'nıninkiler olmak üzere, Afrika ve Latin Amerika'nın milli devletleri karşı karşıya bulunmaktadır. Bu küresel cepheleşmede Atlantik'in en önemli hedefi dünyadaki hegemonyacılığın güç kaybetmesinde belirleyici olan Asya'nın yükselişini durdurmaktır. Bu çabada iki önemli yoğunlaşma alanı, Batı Asya ve Orta Asya olarak görünmektedir.

Öte yandan, Çin'in önerdiği, gelişen dünya ülkelerinin ortak kalkınmasını, paylaşarak gelişmesini ve ortak refahını hedefleyen çok taraflı işbirliği platformu Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) açısından her iki bölge de stratejik bir konumda bulunmaktadır. 11'inci yılını doldurmak üzere olan KYG kapsamında ulaştırma ve enerji koridorları Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkelerin üzerinde olacaktır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın ve üyelerinin KYG içinde üstleneceği etkin rol, uluslararası alanda önemli değişikliklere yol açma potansiyeline sahiptir.

Türkiye, Orta Asya'daki Türk cumhuriyetleriyle hem Diyalog Ortağı olarak bulunduğu ŞİÖ'de hem de Türk Devletleri Teşkilatı'nda birliktedir. Bu cumhuriyetler aynı zamanda ŞİÖ'de Rusya, Çin, İran ve Hindistan ile ortaklık içindedir. Ayrıca Rusya ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde ve Avrasya Ekonomik Birliği'nde, Çin ile de KYG kapsamında işbirliği halindedir.

Atlantik'in hedefinde yer alan ama yanında tutmaya çalıştığı Türkiye'nin, sadece ekonomide değil uluslararası siyasette de Rusya, Çin ve İran ile günümüzde daha fazla netleşen kader birliği, Türk Devletleri Teşkilatı'nı Asya'da bir köprü haline getirebilir. TDT'nin bölge ülkeleriyle ortaklaşan politikalar izleyerek güçlenmesi, Atlantik hegemonyacılığını zayıflatır. Bu durum, sadece Türkiye'nin değil Rusya'nın, Çin'in, İran'ın da elini güçlendirir. Bu, TDT'nin kaderleri ortak olan Asya ülkelerinin beraber sahipleneceği bir örgüt haline getirilmesiyle sağlanacaktır.

İÇİNDEKİLER

DEGANG SUN & YINGQI YANG

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ **366-385**

Yükselen “Küresel Doğu’nun” Yeni Çağında Çin’in Geniş Çevresel Diplomasisi

China’s Greater Periphery Diplomacy in the New Era of the Emerging “Global East”

OSMAN CAN ÜNVER

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ **386-397**

Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı

Organization of Turkic States in the Context of New Asian Geopolitics

ALEKSANDR SOTNIÇENKO

RÖPORTAJ **398-403**

Türk Devletleri Teşkilatı Rusya, Çin ve İran’ı da kapsamlı

Organization of Turkic States should include Russia, China, and Iran

ERSİN TATAR

GÖRÜŞ MAKALESİ **404-409**

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Türk Devletleri Teşkilatı’na Katılımının İşlevi

The Function of the Turkish Republic of Northern Cyprus’s Participation in Organization of Turkic States

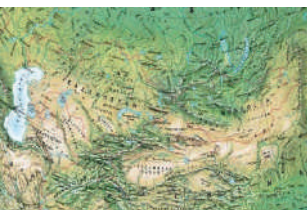

DU DONGHUI

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ **410-428**

Türkiye’nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesindeki Etkin Rolü: Bağlam, Uygulama ve Etki

Türkiye’s Promotion of the Integration of Turkic States: Context, Practice, and Influence

BÜLENT GÜLÇUBUK & DOĞAN BAŞARAN

GÖRÜŞ MAKALESİ **430-446**

Orta Asya’nın Tarımsal Gelişiminde ve Ticaretinde Türkiye’nin Aktif Oyun Kuruculuğu

Türkiye’s Active Playmaker in the Agricultural Development and Trade of Central Asia

BİROL KILKIŞ

GÖRÜŞ MAKALESİ

448-454

Türk Devletleri Teşkilatı ve Kuşak Yol Birliğinde Yeni Bir Karbon Piyasasının Oluşturulmasının Gerekliliği

The Urgency of A New Carbon Market for Turkic States and Belt & Road

YU HAIJIE

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ

456-475

Türkiye'nin Afrika için Çok Boyutlu Stratejisi: Özellikler, Temel Saikler ve Gelecek Beklentileri

Türkiye's multidimensional strategy for Africa: characteristics, motivations and prospects

AKMARAL BATALOVA

GÖRÜŞ MAKALESİ

476-495

Yeni Bir Dünyanın Doğuşu - Tarihin Sonu Mu?

The Birth of A New World - Is The End of History?

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

ŞİİR

496-497

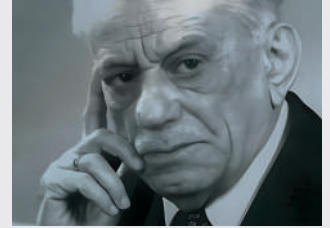
İşte Kendini Toplum Uğruna Yakanlar

BAHTİYAR VAHABZADE

ŞİİR

498-499

İki Kör

FOTOĞRAF

500

ERZURUM SOKAKLARI, 1916

1. Dünya Savaşı'nda Rus işgali sırasında Erzurum sokaklarından bir kare

RESİM

501

SÜLEYMAN KARAKUL

Hasat (2022)

KARİKATÜR

502

Molla Nasraddin dergisinin 7 Nisan 1906 tarihli ilk kapağı

Yükselen “Küresel Doğu'nun” Yeni Çağında Çin'in Geniş Çevresel Diplomasisi

DEGANG SUN*

Prof. Dr.
Fudan Üniversitesi
Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü

YINGQI YANG**

Doktora Öğrencisi
Fudan Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler ve Kamu İşleri Fakültesi

*Degang Sun, Çin'in Şanghay kentindeki Fudan Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde Siyaset Bilimi Profesörü ve Ortadoğu Çalışmaları Merkezi Direktörüdür. Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü Müdür Yardımcılığı ve Harvard Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi'nde misafir öğretim üyeliği (Eylül 2018-Eylül 2019), Oxford Üniversitesi St Antony's College'da Kıdemli Yardımcı Üye ve Oxford İslam Çalışmaları Merkezi (2012-2013), Denver Üniversitesi (2007-2008) ve Hong Kong Üniversitesi'nde (2004-2005) Misafir Akademisyen olarak görev yapmıştır. Araştırma alanları Ortadoğu Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler, Büyük Güçlerin Ortadoğu Stratejileri ve Çin'in Ortadoğu Diplomasisidir.

E-posta: sundegang@fudan.edu.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3418-8558>

**Yingqi Yang, Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Kamu İşleri Fakültesi'nde doktora öğrencisidir. Araştırma alanı, Ortadoğu iklim değişikliğinde büyük güçlerin söylem gücü rekabeti; ABD, AB ve Çin'in Ortadoğu'ya yönelik temiz enerji diplomasisidir. Yingqi Yang'a şu adresten ulaşılabilir:

E-posta: yingqiyang23@m.fudan.edu.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7178-6652>

Geliş Tarihi: : 29.4.2024

Kabul Tarihi: 15.6.2024

Atf: Atf: Degang, S., Yingqi, Y. (2024). Yükselen “Küresel Doğu'nun” Yeni Çağında Çin'in Geniş Çevresel Diplomasisi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 366-385.

ÖZ

Avrupa'da uzun süredir devam eden Rusya-Ukrayna savaşı ve Ortadoğu'daki İsrail-Hamas çatışmasıyla birlikte değişen dünya düzeninde "Küresel Doğu" yükselişe geçmiştir. Çin, Japonya ve Güney Kore'nin temsil ettiği Doğu Asya ülkeleri; Endonezya'nın temsil ettiği Güneydoğu Asya ülkeleri; Hindistan ve Pakistan'ın temsil ettiği Güney Asya ülkeleri; Kazakistan'ın temsil ettiği Orta Asya ülkeleri; Suudi Arabistan, İran ve Türkiye'nin temsil ettiği Batı Asya ülkeleri ve Rusya'nın temsil ettiği Kuzey Asya ülkeleri bir güvenlik, siyaset, ekonomi ve medeniyet ağı oluşturmuştur. ABD hegemonyasından çok kutupluluğa geçiş sürecinde kendini tarihsel olarak tanımlama siyaseti yükselişe geçerken, Asya ülkeleri milliyetçilik ve stratejik özerklik konusunda uyanışa geçmiştir. Küreselleşmenin durgunluğu ve liberal ekonomik büyümenin eksikliği, Asya ülkeleri için komşuluk diplomasisini en önemli öncelik haline getirmiştir. Böylece "Küresel Doğu" ülkeleri, modernleşmenin temel yolu olarak yukarıdan aşağıya demokratik dönüşüm yerine aşağıdan yukarıya ekonomik kalkınmayı benimseyerek çevre ve yarı-çevreden dünya sahnesinin merkezine taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Küresel Batı, Küresel Doğu, Küresel Güney, Orta Asya.

China's Greater Periphery Diplomacy in the New Era of the Emerging "Global East"

ABSTRACT

With the prolonged Russia-Ukraine war in Europe and the Israel-Hamas conflict in the Middle East, the "Global East" is rising in the shifting world order. The East Asian countries (represented by China, Japan and South Korea), the Southeast Asian countries (represented by Indonesia), the South Asian countries (represented by India and Pakistan), the Central Asian countries (represented by Kazakhstan), the West Asian countries (represented by Saudi Arabia, Iran and Türkiye), and the North Asian countries (represented by Russia) have formed a complex of security, politics, economics, and civilization. In the current global climate, China conducts its greater periphery diplomacy in the "Global East" to consolidate its security and development. In the transition from US hegemony to multipolarity, the politics of historical self-definition has been on the rise, while Asian countries have awakened to nationalism and strategic autonomy. The stagnation of globalization and the lack of liberal economic growth made neighborhood diplomacy a top priority for Asian countries. Thus, the countries of the "Global East" moved from the periphery and semi-periphery to the center of the world stage by adopting bottom-up economic development instead of top-down democratic transformation as the main path to modernization.

Keywords: Central Asia, China, Global East, Global West, Global South.

Giriş

BATILI KOLONYAL GÜÇLERİN 18. YÜZYILDAKİ yükselişinden sonra, Çin ve Asya'nın diğer bölümleri Avrupa ülkeleri tarafından işgal edilmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Bunu takip eden üç yüz yılda, Asya marjinalleştirildi. Yeni dönemde dünya gücü dağılmakta, Atlantik ve Pasifik iki güç merkezi haline gelmektedir. Uzayan Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail-Hamas çatışmasının gölgesinde, Batılı liberal düzen yerini çok taraflı düzenlere bırakıyor: Asya dünya sahnesinde yükseliyor, sistemi dönüştürüyor ve güçlerin dengelenmesine sebep oluyor.

Çok kutupluluğun hızlanmasıyla birlikte Çin, Rusya, Hindistan, Kazakistan, İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve diğer Batılı olmayan ülkeler tarihsel yakınlıklarını ve miraslarını yeniden keşfetmiş ve daha yakın siyasi ve ekonomik bağlar kurmuşlardır. Bu ülkeler yeniden gruplaşmakta, kendi coğrafi avantajlarını tam olarak kullanmakta ve Küresel Kuzey ile Küresel Güney arasında gri bir bölge olan “Küresel Doğu”nun yükselişi bağlamında yeni bir stratejik yapı inşa etmektedirler.

“Küresel Doğu” üzerine yapılan güncel çalışmalar kısıtlıdır. Bazı araştırmacılar, “Geniş Asya”nın “orta zeminini” ihmal ettiği için Küresel Kuzey ile Küresel Güney ikiliğinin sorunlu olduğunu iddia etmektedirler. Dünyanın Küresel Kuzey ve Küresel Güney olarak ikiye ayrıldığı düşüncesinden hareketle, Doğu'nun durumu tanımsız bir haldedir. Tam olarak zengin ya da fakir, sömürge ya da sömürgeci olmayan ara konumu, kategorize edilmesini zorlaştırmıştır (Müller, 2020). Küresel Güney'in çeşitlenmesi ve Geniş Asya'nın ortaya çıkışı bağlamında Princeton Üniversitesi'nden Profesör G. John Ikenberry mevcut dünyayı üç gruba ayırmaktadır: Küresel Batı, Küresel Doğu ve Küresel Güney. Birincisine ABD ve Avrupa, ikincisine Çin ve Rusya, üçüncüsüne ise Hindistan, Brezilya ve di-

ğerlerinin başını çektiği Batılı olmayan gelişmekte olan devletlerden oluşan düzensiz bir grup liderlik ediyor. Her bir “dünya” Ukrayna sorununda neyin risk altında olduğuna ve bunun yirmi birinci yüzyıl dünya düzenine ilişkin daha büyük sorunlara ve beklentilere nasıl uyduğuna dair büyük anlatılar sunmaktadır (Ikenberry, Three Worlds: the West, East and South and the Competition to Shape Global Order, 2024). Bu makale, “Küresel Doğu”nun kökenlerini, dinamiklerini, özelliklerini ve engellerini ve bunun yeni dönemde Çin'in daha geniş çevre diplomasisi için anlamını araştırmaktadır.

“Doğu” ve “Küresel Doğu” Kavramları: Tarihsel Bir Bakış

Doğu” yalnızca bir coğrafi ifade değil, aynı zamanda politik ve kültürel bir terimdir. “Doğu” kavramı tarihsel ve sosyolojik bağlamda büyük farklılıklar göstermektedir. “Doğu” ve “Batı” farklı tarihsel dönemlerde farklı çağrışımlara sahiptir. Persler ve Yunanlar arasında MÖ 5. yüzyılda yaşanan savaşlarda “Doğu” Pers ülkesini, “Batı” ise Yunan ülkesini ifade etmektedir. Batılı Hıristiyan medeniyetin yükselişinden ve ardından parçalanmasından sonra “Doğu” Ortodoks dünyasını, “Batı” ise Katolik dünyasını ifade etmek için kullanılmıştır.

7. yüzyılda din, Doğu-Batı bölünmesinin belirleyici unsuruydu. Arap İmparatorluğunun yükselmesi ve İslam'ın yayılması ile “Doğu” ve “Batı” kavramlarının anlamları yeniden değişikliğe uğramıştır.

Orta Çağ “Haçlı seferlerinde” “Doğu”, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da İslam dünyasını ifade ederken; “Batı”, Avrupadaki Hıristiyan dünyası için kullanılıyordu. Modern zamanlarda ise “Doğu”nun ve “Batı”nın sınırlarını belirleyen şey, sömürgeleştirme olmuştur. Batılı denizci güçlerin yükselişiyle, Ortadoğu, Güney Asya ve Doğu Asya'daki sömür-

geler "Doğu" diye adlandırılmaya başlamış ve Avrupalı sömürgeci güçlere "Batı" denmiştir (Yongbin, 2017). 20. yüzyılda "Doğu", Babil, Hint, Çin, İran, İslam ve Slav medeniyetlerinin beşiği olan Asya anlamına gelirken; "Batı", Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri olarak anlaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, siyasi düşünceler, Doğu-Batı ayrımının temeli haline gelmiştir. Başını Sovyetler Birliği'nin çektiği sosyalist kamp "Doğu" olarak adlandırılırken, başını Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çektiği kapitalist kamp "Batı" ismiyle anılmıştır. İdeolojik rekabet, Doğu-Batı ayrımının temelini teşkil etmiştir. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte "Doğu" tanımının sınırları ortadan kalktı. 1980'lerin sonu/1990'ların başında, o dönem yaşa-

nan dönüşümlerin yarattığı yeni "verili rejimleri" yakalamaya çalışan "post-komünist", "post-Sovyet", "post-totaliter", "eski komünist" ve "geçiş ülkeleri" gibi çeşitli terimler ortaya çıkmıştır (Chelcea, 2023). Bunlar "Küresel Doğu" terminolojisine benzerdir.

İçinde bulunduğumuz dönüşüm ve çatışmalar çağında "Doğu" ve "Batı" yeni çağrışımlarla donatıldı. Rus akademisyenler açısından "Doğu"nun coğrafi konumu Rusya, Orta Asya ile Orta ve Doğu Avrupa'yı, yani Soğuk Savaş dönemindeki "sosyalist kampı" kapsamaktadır (Trubina, 2020). İsviçreli akademisyenler ise "Küresel Doğu"nun Ortadoğu, Orta ve Doğu Avrupa ile Asya'yı, yani Batı Avrupa ülkeleri karşısındaki doğu dünyasını içerdiğini düşünmektedir (Müller & Trubina, 2020).

Dünyanın Küresel Kuzey ve Küresel Güney olarak ikiye ayrıldığı düşüncesinden hareketle, Doğu'nun durumu tanımsız bir haldedir (Çizim: Newqq, 2024).

“Küresel Doğu”nun yükselişi dünyadaki güç dönüşümünün bir sonucudur. Yeni büyük güç rekabeti çağında ABD, küresel ittifak sistemini yeniden yapılandırarak güvenlik, siyaset, ekonomi, bilim ve teknolojiye oluşan bir sentez inşa ediyor. ABD kurumsal hegemonyasına dayanarak Batılı olmayan güçlerin ABD liderliğindeki uluslararası düzene meydan okumasını engellemektedir. ABD’nin, Birleşik Krallık’ın ve Avrupa Birliği’nin (AB) bir kriz anlayışı var. “Medeniyeti ve onun siyasi değerlerini” koruma bahanesiyle Batılı ülkeler ekonomik konuları politize ettiler, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini bir silah olarak kullanmaya başladılar ve Avrasya’daki Batılı olmayan ülkelere yeni zorluklar getirecek şekilde, Batılı olmayan pazarlarla bilimsel ve teknolojik işbirliği konusunu güvenlik ile ilişkili hale getirmiştir.

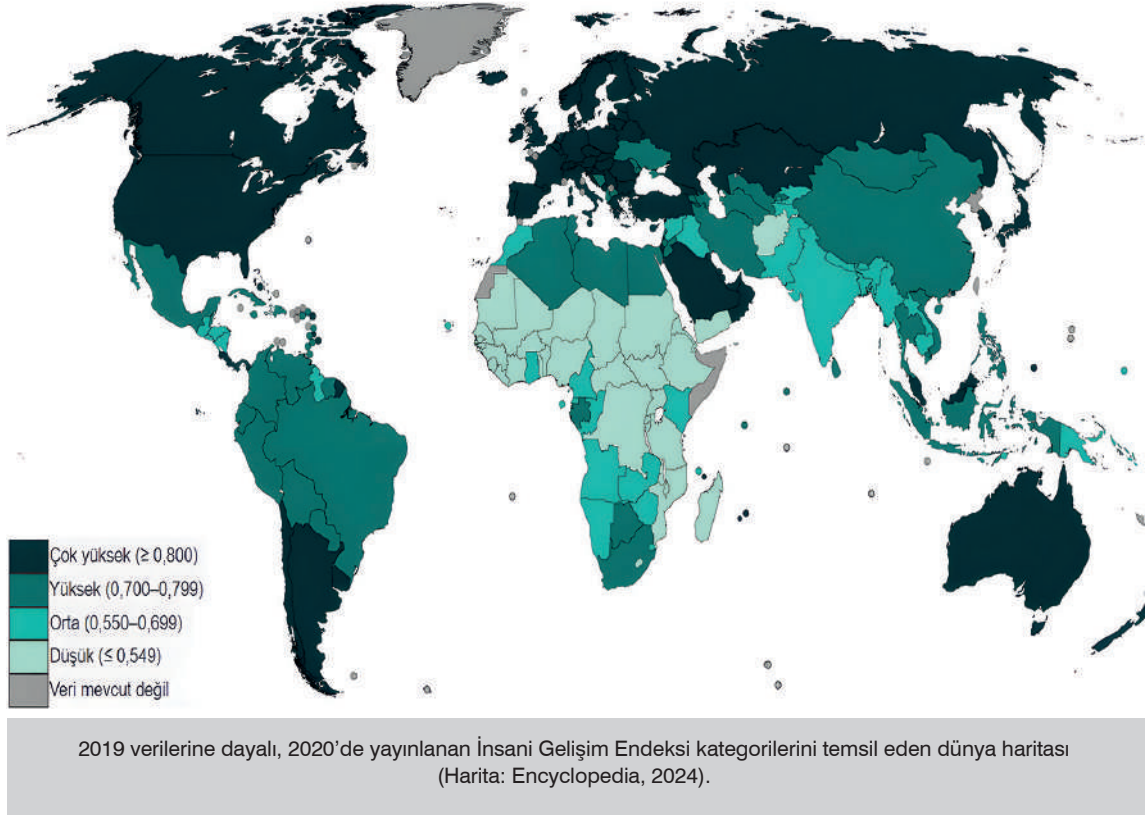
Küresel ekonomik sistemin ağırlığı Atlantik’ten Pasifik’e ve dünya ekonomik büyümesi Batı’dan Doğu’ya doğru kaymaktadır.

Mevcut dünya düzeni, bir değişim sürecindedir. Küresel ekonomik sistemin ağırlığı Atlantik’ten Pasifik’e ve dünya ekonomik büyümesi Batı’dan Doğu’ya doğru kaymaktadır. Enformasyon teknolojisi tarafından temsil edilen üçüncü sanayi devrimi; fiziksel, dijital ve biyolojik dünyaları bir araya getiren dördüncü sanayi devriminin önünü açmaktadır. Büyük güçler arasındaki rekabet jeopolitikten kimlik politikalarına kadar uzanıyor. “Asya” olarak görülmeyen Rusya, Kazakistan, İran, Türkiye ve Suudi Arabistan şimdi doğuya bakıyor ve Asyalı kimliklerini yeniden keşfediyorlar.

Rusya-Ukrayna Savaşı’nın 2022 yılında başlamasının ardından, ABD, Birleşik Krallık ve AB ülkeleri hep birlikte Rusya’ya yönelik yaptırımları başlattılar ve Moskova’nın Doğu ile Batı arasında bir denge kurma stratejisi ortadan kalktı. Başkan Putin’in Doğu’ya yönelme stratejisi Sibiryaya ve Rusya’nın Uzak Doğu bölgesini kalkındırmak ve Doğu Asya’nın dinamizmini bu kalkınmayı teşvik etmek için kullanmaktır. Hızla değişen bu ortamda Pekin, Moskova tarafından para, yatırım ve hatta bazı teknolojiler için bir kaynak olarak görülmeye başlandı (Trenin, 2015). Daha önce yalnızca Batılı bir model olan modernleşme, artık çeşitli versiyonlara sahip hale geldi. Enerji, meta ve personel akışı eskiden ağırlıklı olarak Batılı olan ve olmayan ülkeler arasında gerçekleşirken şimdi Doğulu ülkelerin kendi içinde gerçekleşiyor.

Çin’in “Küresel Doğu” konsepti, Rusya’nın ve Avrupa’ninkinden ayrışıyor. Çin tipi “Küresel Doğu”; Doğu Asya, Batı Asya, Güney Asya, Kuzey Asya ve Orta Asya’nın meydana getirdiği beş alt bölgeden oluşacak şekilde, Pan-Asya ya da Geniş Asya coğrafyasını ifade ediyor. Bu coğrafya hem Japonya, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar gibi gelişmiş ekonomilerden hem de Orta ve Güney Asya ülkeleri gibi, gelişmekte olan ekonomilerden oluşuyor.

Değişen uluslararası ortamla birlikte, Çin’in çevre diplomasisi tüm Asya ülkelerini ve ekonomilerini Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) üzerinden birbirine entegre edecek şekilde genişlemektedir. Çin’in diplomasisi, altyapı bağlantısını teşvik etmeye, stratejik kaynakları kullanmaya, Çin özelliklerine sahip iyi komşuluk diplomasisi uygulamaya, bölgeler arası bağları arttırmaya ve değişen uluslararası düzenin getirdiği belirsizlik ve istikrarsızlıklarla başa çıkmaya çalışmaktadır.

“Küresel Doğu” ülkeleri siyasi sistemleri, ekonomik gelişmişlikleri ve kaynak donanımları açısından büyük farklılıklar gösterse de, kültürel zihniyetleri ve medeniyetleri açısından hepsi coğrafi olarak Doğu ülkeleri olarak tanımlanmaktadır. Çin’den Hindistan’a, Kazakistan’dan Türkiye’ye, Rusya’dan Suudi Arabistan’a kadar bu “Küresel Doğu” ülkeleri artık ikinci sınıf vatandaşlar değil, Asya arenasının en önemli oyuncularındır.

“Doğu” ve “Batı” iki farklı dünyaya aittir. “Küresel Batı”, coğrafi konumu kadar siyasi ilkeleri ve yakınlıklarıyla da tanımlanan siyasi bir gruplaşmadır (Ikenberry, 2024). Avrupa ve Kuzey Amerika tarafından temsil edilen “Batı”, Asya devletlerinin hakimiyetindeki “Küresel Doğu” ile siyasi ve kültürel açıdan keskin bir tezat oluşturmaktadır.

Birincisi bireyciliği, özgürlüğü ve demokrasiyi savunurken; ikincisi kolektivizmi, düzeni ve adaleti vurgular. Birincisi Hıristiyan dünyasına ve gelişmiş kapitalist ülkelere aitken, ikincisinin çoğu uzun bir tarihe ve görkemli bir kültüre sahip çok etnikli ve çok kültürlü ülkelere aittir. İslam, Hinduizm, Budizm, Doğu Ortodoksluğu, Konfüçyüsçülük, Taoculuk ve diğer dinler bir arada bulunmaktadır.

Modern Batı sömürgeciliğinin kurbanlarından kendi topraklarının efendilerine dönüşen “Küresel Doğu” ülkeleri, dünya gücünün sınırlarından dünya sahnesinin merkezine taşınmıştır. Bu durum, kadim doğu medeniyetlerinin kolektif tarihi hafızasını canlandırmakta ve dünya düzenini derinden etkilemektedir (Lim, 2022).

“Küresel Doğu” Rönesansının Dinamikleri

“Küresel Doğu”, “Küresel Batı”dan farklı değerlere sahiptir. Birincisi ortaklaşmacılığı vurgularken ikincisi bireyciliğe odaklanır; birincisi medeniyetlerin altını çizerken ikincisi ulus-devletlere odaklanır; birincisi egemenliğin altını çizerken ikincisi insan haklarına vurgu yapar. Ancak bu, “Küresel Doğu”nun “Küresel Batı” ile yarışacağı anlamına gelmemektedir. Aslında “Küresel Doğu”daki ülkelerin çoğu kalkınma odaklıdır ve “Küresel Batı” ile siyasi ya da askeri bir çatışmaya girme niyetleri yoktur. Ne “Asya-merkezilik” ya da “Asyalı Monroe Doktrini” peşindedirler ne de Batılı liberal dünyaya “paralel bir sistem” kurmaya çalışmaktadırlar. Çin ve Rusya, ilişkilerinin sınır tanımadığını iddia etmeler de, Batı’ya askeri olarak karşı çıkmak için bir blok oluşturmaya istekli değiller (Trubina, Gogishvili, Imhof, & Müller, 2020).

Kuzey, Doğu, Güney, Güneydoğu, Orta ve Batı Asya arasında giderek sıklığı artan siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alışverişler sayesinde Asya’nın bölgesel entegrasyonu büyük bir ilerleme kaydetmiş, bölgeler arası bağlantılar güçlendirilmiş ve “Küresel Doğu” bilinci pekiştirilmiştir.

Bununla birlikte, bazı Batılı akademisyenler “Küresel Doğu”nun yükselişine şüpheyle yaklaşmaktadır. Asyalı güçlerin ekonomik ve kültürel canlanmasını Batı değerleri ve demokrasileri için bir tehdit olarak görmekte ve ABD’nin liberal demokrasinin çıkarlarını koruyan ve geliştiren bir uluslararası düzen arayışında

olduğunun altını çizmektedirler. “Çin ve Rusya kendi yöntemleriyle otoriter yönetimleri, liberal modernitenin tehdit edici güçlerinden koruyan bir uluslararası düzen arayışındadır” (Ikenberry, 2024). Bu, “Küresel Doğu”nun amaçlarının abartılmasıdır.

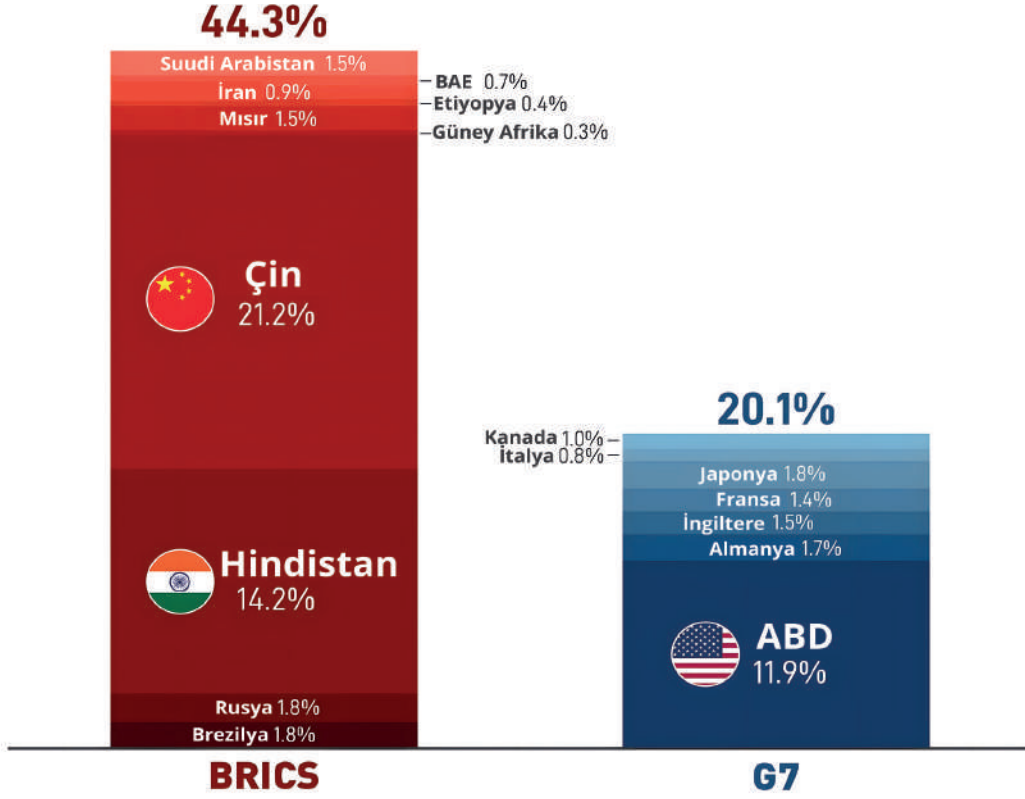
“Küresel Doğu”, alternatif bir hükümet sistemi veya politik yöntem önermiyor ve Batılı liberal demokrasinin yerini alacak yeni bir ideoloji ortaya koymuyorlar. Bazıları Pekin ve Moskova’nın küresel finans, bölgesel güvenlik sistemleri ve internet özgürlüğünü (Trenin, 2015) yöneten mevcut Batı tasarımı sistemlere bir alternatif sunmaya çalışacağını iddia ediyor ancak aslında yeni bir yöntem sunmak için oldukça zayıf kalıyorlar. Bunun yerine onlar, Batı hegemonyasının ve tekelinin gerilemesinin karşısında, daha dengeli bir dünya inşa etme arayışındalar. Siyasi açıdan dekolonizasyon, ekonomik olarak merkezisizleşme ve kültürel çeşitliliği kapsayan çok taraflı bir dünya inşa etmeyi hedefliyorlar. Batılı denizci kuvvetlerin yükselişinden bu yana, “Küresel Batı” bir “merkez-çevre” düzeni inşa etmiş ve Asya ülkelerinin çoğu çevre ya da yarı-çevre bloğunda yer almıştı. İçine girdiğimiz yeni dönemde, “Küresel Doğu” ülkeleri Batı tarafından saygı görmeyi istemekte, Asya ülkelerinin egemenliğinin ve kalkınma hakkının inkar edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Gücün, coğrafyanın ve fikirlerin bir bileşimi olan “Küresel Doğu”, yekpare bir askeri ittifak değildir ancak Asya’nın farklı alt bölgelerinin karşılıklı etkileşimiyle oluşan siyasi-iktisadi-kültürel bir yapıdır. Kuzey, Doğu, Güney, Güneydoğu, Orta ve Batı Asya arasında giderek sıklığı artan siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alışverişler sayesinde Asya’nın bölgesel entegrasyonu büyük bir ilerleme kaydetmiş, bölgeler arası bağlantılar güçlendirilmiş ve “Küresel Doğu” bilinci pekiştirilmiştir.

İlk olarak, “Küresel Doğu” ülkeleri dördüncü sanayi devriminin kazanımlarını elde edecektir. Modern zamanlardan bu yana sanayi devrimi üç tarihsel aş-

Şekil 1. BRICS ve G7'nin Dünya Ekonomik Büyümesine Katkısı (2024-2029)

Önümüzdeki beş yıl içinde BRICS ülkelerinin dünya ekonomisine G7 ülkelerinden iki kat daha fazla katkıda bulunması beklenmektedir (Şekil: Global Times, 2024).

madan geçmiştir: Buhar makinesi çağı, elektrik çağı ve bilgisayar bilimi çağı. İlk üç sanayi devriminde Doğu toplumları Batı ile ilişkilerine öncelik vermiş; Japonya, Rusya, İsrail ve Türkiye "Asya" "dan uzaklaşarak kendilerini Batılı olarak tanımlamışlardır. Bu süreçte Batı Asya ülkeleri "Ortadoğu" çemberi içine alındı, Güney Asya ülkeleri yerel "alt kıta" kimliklerini oluşturdu, Orta Asya "Avrasya"nın bir parçası olarak kabul edildi, "Asya" olarak adlandırılan bölge Doğu Asya ve Güneydoğu Asya olarak anlaşıldı.

Dördüncü sanayi devrimi kapsamında Çin, Hindistan, Vietnam, Kazakistan, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi Asya ülkeleri büyümenin yeni motorları haline gelmişlerdir. En büyük ticaret ortakları artık ABD

ya da Avrupa ülkeleri değil, Çin ve Hindistan gibi yakın komşularıdır. ABD ve Birleşik Krallık yerine Çin, birçok Asya ülkesinin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.

Güncel olarak "Küresel Doğu"nun dünya ekonomisinde payı neredeyse "Küresel Batı" ile eşittir ve dünya ekonomik büyümesine yaptığı katkı gelecekte istikrarlı olarak artacaktır. "Küresel Doğu", Asya içi ticarete giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri "batıya açılma", Batı Asya ülkeleri "doğuya açılma", Kuzey Asya'daki Rusya, Güney Asya alt kıtasındaki ülkelere yeniden bağlanma ve Orta Asya ülkeleri, "Küresel Doğu"nun koridorlarında ilerleme politikasıyla Asya'nın bütünlüğünü güçlendirmektedir.

2022'de Rusya-Ukrayna çatışmasının patlak vermesinden bu yana ABD, İngiltere ve Avrupa'nın yaptırımları nedeniyle Rusya, Avrupa'yı terk edip Asya'ya girdi. Moskova'nın Asya'ya yönelişi Ukrayna krizinden öncesine dayanıyor ve Rusya-Ukrayna savaşı Moskova'nın "doğuya açılma" sürecini hızlandırdı. Moskova'nın Pekin ile başlangıçta "mantık evliliği" olan ilişkisi, enerji ticareti, altyapı geliştirme ve savunma alanlarında işbirliğini içeren çok daha yakın bir ortaklığa dönüştü. Putin'in Lizbon'dan Vladivostok'a uzanan, Avrupa Birliği ve Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği'nden oluşan "Büyük Avrupa" vizyonu yerini Şangay'dan St. Petersburg'a uzanan "Büyük Asya" ya bırakmaktadır (Trenin, 2015). Rusya-Çin dayanışması "Küresel Doğu"yu daha da güçlendirmiştir.

Aynı şekilde İran, Türkiye ve Arap ülkeleri yavaş ve emin adımlarla Asyalı kimliklerini yeniden kazanmış ve etkin şekilde Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) ve BRICS'e entegre olarak "Küresel Doğu" bilincini daha da geliştirmiştir.

İkinci olarak, "Küresel Doğu" ülkeleri lojistik bağlantıyı teşvik etmeye çalışmaktadır. Asya ülkeleri tarihte coğrafi olarak komşu olmuş ancak doğal çevre

engelleri nedeniyle engellenmiş ve izole edilmişlerdir. Dağlar, çöller ve nehirlerle uzun süredir birbirinden kopuk olan ve kara taşımacılığının zaman alıcı ve maliyetli olduğu Asya ülkeleri, tarihsel olarak ana ekonomik ve ticari ortakları olan Batılı deniz güçleri Avrupa ve ABD'ye güvenmek zorunda kalmışlardır. Yeni koşullar altında karayolları, demiryolları, elektrik şebekeleri ve bilgi ağlarının inşası hız kazanmış ve Asya ülkeleri arasındaki bağlantıyı artırmıştır. Bu çaba, son iki yüzyılda kara hakimiyetinin doğal dezavantajının üstesinden gelmiştir.

Geçtiğimiz üç yüz yılda kara gücü, deniz gücünün arkasından geliyordu çünkü deniz yolculuğu daha ucuzdu. Günümüzde ise kara gücü, otoyollar, demiryolları, köprüler ve havayolları aracılığıyla lojistik bağlantılar nedeniyle giderek daha önemli hale gelmektedir. June Wang'ın da belirttiği gibi, Küresel Doğu'nun sınır tanımayan coğrafyaları, insanların, fikirlerin ve malzemelerin, sermayenin ve metaların, enformasyonun ve teknolojinin hareket(siz)liliği konularını; bu akışları çözen, koordine eden ve kontrol eden ağ kurma, altyapı oluşturma ve sınırlama eylemliliklerini ve oluşan yeni sosyal, ekonomik ve siyasi manzarayı gündeme getirmektedir (Wang, 2021).

Kuşak ve Yol ve Küresel Güvenlik girişimleri gibi Çin'in küresel projelerinde koordinasyonu ve işbirliğini güçlendirmeye yönelik Avrasya Kara Köprüsü Koridoru'nu gösteren harita (Harita: Valdai Club, 2023).

Jeoekonomik ve jeopolitik açıdan demiryolları özellikle önemlidir. Çin-Avrupa Ekspresi ve Çin-Laos Demiryolu, Doğu, Orta, Batı, Kuzey ve Güney-doğu Asya arasındaki ekonomik ve ticari alışverişini geliştirmiştir. Rusya-Türkmenistan-İran-Hindistan rotasındaki "Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru" Güney ve Orta Asya ile Avrasya iç karası arasındaki ekonomik entegrasyonu geliştirecektir. Geçen yıllar içinde, Güney Asya ve Orta Asya ülkeleri arasında yaşanan çatışmalar hafifletilmiş ve barış kazancı, kalkınma kazancına dönüştürülmüştür. Bu, Asya'daki bölgesel ekonomik entegrasyona katkı sağlamıştır. "Küresel Doğu" ülkeleri insanların, fikirlerin, metaların, sermayenin, malların, bilginin ve teknolojinin değişimine dayanan bir ağ kurmuşlardır (Wang, 2021).

"Küresel Doğu" ülkeleri Doğu medeniyetlerinin ve kültürel bilincinin yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Son olarak, "Küresel Doğu" ülkeleri Doğu medeniyetlerinin ve kültürel bilincinin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Son yıllarda küresel demokrasinin gerilemesi, popülizm ve milliyetçiliğin yükselişi, yeni otoriterliklerin tarih sahnesine çıkması ve Batılı demokratikleşmenin getirdiği toplumsal kutuplaşma sorununun öne çıkması, Geniş Asya ülkelerini kendi modernleşme yolları üzerinde düşünmeye zorlamıştır (Chan, Gentile, Kinossian, Oakes, & Young, 2018). ABD tarafından başlatılan "Büyük Ortadoğu Girişimleri" ve Irak, Afganistan ve diğer Orta Asya ve Batı Asya ülkelerindeki demokratik reformlar iyi bir sonuç vermedi. Bu durum "Küresel Doğu"nun stratejik özerkliğini artırmaktadır.

Ekonomik yükseliş beraberinde kendini yeniden

tanımlama siyasetini doğuruyor. 21. yüzyılda Asya ülkelerinin stratejik özerklik bilinci artmış ve kendi kimliğini bulma siyaseti her ülkenin siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin İngilizce adını "Türkiye" olarak değiştirmesi ve Hindistan'ın adını Hintçe "Bharat" olarak değiştirme niyeti sadece iki örnektir. Medeniyetler arası etkileşim ve değerlerin yeniden inşası sürecinde Asya ülkeleri aktif bir şekilde kendi kolektif kimliklerini ve geleneksel değerlerini aramaktadır.

Modern Avrupa'da 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'nden önceki binlerce yıl boyunca dünya imparatorlukları Doğu topraklarında yoğunlaşmıştı ve dünya gücünün merkezi de buralardı. Modern Avrupa deniz güçlerinin yükselişiyle birlikte, bu Doğu imparatorlukları yavaş yavaş geriledi ve yerini modern egemen devlet sistemine bıraktı. Yeni koşullar altında, "Küresel Doğu"nun kültürel canlanması Asya ülkelerinin stratejik özerklik duygusunu güçlendirmiş, böylece bu ülkeler "Batı'ya bakmaktan ve Batı'dan öğrenmekten", "Batı'yı yeniden değerlendirmeye ve hatta Batı'yı eleştirmeye" dönüşmüş ve küçük ortaklıktan Batı'yla eşit ortaklık zeminine kaymışlardır.

Çin'in "Küresel Doğu"daki Büyük Çevresel Diplomasisi

"Küresel Doğu" nun yükselişi uluslararası mimariyi dönüştürmüştür. İlk olarak, "Küresel Batı" ile "Küresel Doğu" arasındaki ticaret, enerji ve yatırım bağımlılığı azalırken, "Küresel Doğu" ülkeleri arasındaki iç ticaret ilişkileri artmış; komşular bölgesel entegrasyonun birincil paydaşları ve destekleyicileri haline gelmiştir. Örneğin Çin; Orta Asya, Rusya, İran, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ve Pakistan'ın en büyük ticaret ortağıdır.

İkinci olarak, barış kazanımları kalkınma kazanımlarını doğurur. “Küresel Doğu”daki rakiplerin iç çatışmalarında azalma görülmekte ve bölgesel entegrasyonları hızlanmaktadır. Hindistan ile Pakistan, Kırgızistan ile Tacikistan ve Suudi Arabistan ile İran arasındaki çatışmalar azalmakta, terörizm gerilemekte ve kalkınma pek çok devlet için öncelik haline gelmektedir. “Küresel Doğu” ülkeleri karşılıklı güven aramakta ve komşularıyla istikrarlı bir şekilde ekonomi ve güvenlik topluluğu inşa etmektedir.

Dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkesi olarak Çin, “gelişmekte olan dünyanın” doğal bir üyesidir. Ancak ABD, Çin’in “gelişmekte olan ülke” statüsünü tanımamakta ve Çin ile gelişmekte olan çok sayıda ülke arasındaki doğal bağları kesmeye çalışmaktadır.

Üçüncüsü, daha önce de belirtildiği gibi, bilim ve teknolojinin ilerlemesi “Küresel Doğu” ülkelerinin doğal engelleri aşmasını sağlamış ve Asya altyapısının birbirine bağlanması “Küresel Doğu” ülkeleri arasındaki siyasi güvensizliği azaltmıştır. Biden yönetiminin Afganistan ve Ortadoğu’dan güçlerini çekmeye karar vermesinden bu yana Amerika’nın bölgeye yönelik ilgisi azalırken, diğer Asya güçleri birbirleriyle daha fazla ilişki içerisine girmişlerdir. Türkmenistan, Özbekistan ve İran, demiryolu ağlarını birbirine bağlamak için Afganistan’ın yeni Taliban hükümetiyle anlaşmalar imzaladı. Azerbaycan ve Afganistan’ın da katılımıyla Türkmenistan, Türkiye, Kafkasya, Pakistan ve Hindistan’ı Afganistan üzerinden birbirine bağlayacak olan

yeni demiryolu hattına “Lapis Lazuli Koridoru” adı verildi. Bu arada Türkmenistan’ı Pakistan ve Hindistan’a bağlayan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) Doğalgaz Boru Hattı projesi de ilerleme kaydediyordu. Özbekistan’ın Kabil’e elektrik sağlamak için çalıştığı ve Dünya Bankası’nın Kırgızistan ve Tacikistan’dan Afganistan üzerinden Pakistan’a elektrik iletmek için büyük bir proje geliştirdiği elektrik projeleri de çoğalıyordu (Starr, 2022). “Küresel Doğu” ülkeleri birbirlerinin mega projelerine yatırım yapıyor ve bu da güvenlik açıklarının azaltılmasına yardımcı oluyor.

Çin “Küresel Doğu”nun yeniden canlanmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkesi olarak Çin, “gelişmekte olan dünyanın” doğal bir üyesidir. Ancak ABD, Çin’in “gelişmekte olan ülke” statüsünü tanımamakta ve Çin ile gelişmekte olan çok sayıda ülke arasındaki doğal bağları kesmeye çalışmaktadır. Mart 2023’te ABD Temsilciler Meclisi, Çin’in gelişmekte olan ülke statüsünü reddeden bir yasayı kabul etmiştir (Minghao, 2023).

Haziran 2023’te ABD Senatosu da benzer bir tasarıyı kabul ederek ABD yürütme organından Çin’in çeşitli uluslararası örgütlerdeki gelişmekte olan ülke statüsünün sonlandırılması için bir proje geliştirmesini talep etmiştir. Ancak ABD’nin bu çabaları Çin’in hem “Küresel Güney”in hem de “Küresel Doğu”nun bir üyesi olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Çin 2013 yılında Kuşak ve Yol Girişimi’ni başlattı. 2021’den 2023’e kadar sırasıyla Küresel Kalkınma Girişimi, Küresel Güvenlik Girişimi ve Küresel Medeniyet Girişimi’ni ortaya koyarak Çin’in küresel yönetim önerilerini sundu. Bu kavramlar ulusal ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi ve gitgide artan ortak refahı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Pekin, “Küresel Doğu “ya öncelik vererek, ortak

çkar ve farklı medeniyetlerden oluşan bölgesel bir güvenlik topluluğu oluşturmaya çalışmaktadır.

Büyük güç rekabeti ve yaklaşan "Küresel Doğu" bağlamında Çin, daha geniş çevre diplomasisini aktif bir şekilde yürütme, uluslararası kamu malları sağlama, bölgesel entegrasyona katılma, Asya ülkeleri arasında altyapı bağlantısını geliştirme ve medeniyetler arasında diyalogu ve yönetim sistemlerinin çağdaştırılmasını savunma fırsatını yakalamıştır. Çin, "Küresel Doğu" nun kurumsallaşmasını aktif bir şekilde desteklemektedir. Mekanizmanın çekirdeğini Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), anahtar rolleri "bölgesel organizasyonlar" ve genişletilmiş anlamda mekanizmayı çok taraflı örgütler ile Çin temsil etmektedir. Bu üç halka, Çin'in çevresini barış, kalkınma ve refah için şekillendirebileceği üç arenayı oluşturmaktadır.

Her şeyden önce, yukarıdaki işbirliği mekanizmalarına dayanarak, ŞİÖ "Küresel Doğu" entegrasyonu için çekirdek mekanizma ola-

rak hareket etmektedir. "Şanghay Beşlisi"nden ŞİÖ'nün kuruluşuna, Hindistan ve Pakistan'ın üyeliklerinden İran'ın ŞİÖ'ye girişine kadar ŞİÖ üyelerinin sayısı entegre ve çok kanallı bir şekilde artarak Avrasya kıtasının mimarisini ve modellerini değiştirmiştir. Batı Asya ülkeleri ile ŞİÖ arasındaki bağların güçlenmesi "Küresel Doğu" nun yükselişine katkıda bulunmuştur.

ŞİÖ, 2024 itibariyle dokuz üye devlet (Çin, Hindistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan), üç gözlemci (Afganistan, Belarus ve Moğolistan) ve 14 diyalog ortağından (Azerbaycan, Ermenistan, Bahreyn, Mısır, Kamboçya, Katar, Kuveyt, Maldivler, Myanmar, Nepal, BAE, Suudi Arabistan, Türkiye ve Sri Lanka) oluşmaktadır. Bu bölgesel örgüt, dünya topraklarının %25'ini ve dünya nüfusunun %45'ini kapsamakta olup, dünyanın en kalabalık ülkelerini ve büyük bir pazar potansiyelini barındırmaktadır. ŞİÖ üyeleri, Batılı olmayan kesimin daha fazla söz sahibi olması için çekirdek gücü oluşturmaktadır (Pron, 2021).

21 Mayıs 2024, Kazakistan'ın Astana kentinde düzenlenen toplantı öncesinde Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin dışişleri bakanları (Fotoğraf: CGTN, 2024).

Batılı olmayan güçler tarafından kurulan en önemli siyasi örgüt olan ŞİÖ, dört nükleer gücü (Çin, Rusya, Hindistan ve Pakistan) bünyesinde barındırmaktadır ve BM Güvenlik Konseyi'nde iki daimi sandalyeye sahiptir. Resmi üyeler ve gözlemciler ŞİÖ'yü güvenlik, siyaset, ekonomi ve kültür gibi dört ana alanda bütünleşmek ve kök salmak için bir platform olarak kullanmışlardır (Sun & He, 2023). Bu durum Asya alt bölgelerindeki deniz, kara ve deniz-kara devletlerin karşılıklı bağımlılığını teşvik etmiş ve Asya ülkelerinin güvenliği ve kalkınması için elverişli bir ortam yaratmıştır.

Asya'nın diğer bölgeleriyle artan ekonomik ve siyasi etkileşim sayesinde Batı Asya ülkeleri "Küresel Doğu" kimliklerini giderek güçlendirmiştir.

İkinci olarak, "1+ dahası" işbirliği mekanizmasına dayalı olarak, "Küresel Doğu" işbirliğinin kilit alanları ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'da, 2023 yılında ilk Çin-Orta Asya Zirvesi'nin başarılı bir şekilde düzenlenmesi, Çin ile beş Orta Asya ülkesi arasındaki işbirliğini yeni bir seviyeye taşımıştır. Kuzey Asya'da ise Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, "Bozkır İpek Yolu"nu teşvik edecek önemli bir ekonomik ve ticari güzergahtır. Doğu Asya'da Çin, Japonya ve Güney Kore siyasi engelleri aşmaya çalışmaktadır. Bu üç ülke farklılıkları rafa kaldırarak ortak bir zemin aramış ve pragmatik işbirliğini teşvik etmiştir.

Güneydoğu Asya'da Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) şu anda Çin'in en büyük

ticaret ortağıdır ve Çin ile ASEAN arasındaki "10+1" işbirliği mekanizması "altın on yıldan" "elmas on yıla" yükseltilmiştir. Çin, Güney Asya'da Pakistan, Bangladeş ve Maldivler'in en büyük ticaret ortağıdır ve Çin-Güney Asya Fuarı iki taraf arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmiştir.

Temmuz 2023'te İran ŞİÖ'ye tam üye olarak katılmıştır; Türkiye, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Bahreyn ve Katar ŞİÖ'nün diyalog ortaklarıdır. Ağustos 2023'te BRICS, üçü Batı Asya'dan olmak üzere (Suudi Arabistan, İran ve BAE) beş ülkeyi yeni üye olarak onaylamıştır. Asya'nın diğer bölgeleriyle artan ekonomik ve siyasi etkileşim sayesinde Batı Asya ülkeleri "Küresel Doğu" kimliklerini giderek güçlendirmiştir.

Son olarak, "çok +1" işbirliği mekanizmalarına dayalı olarak daha fazla alan, "Küresel Doğu" işbirliğinin bölgeleri haline gelmiştir. Pekin, birlik yoluyla güç aramak için "Küresel Doğu"daki küçük ve orta ölçekli ülkelerin oluşturduğu çok taraflı örgütlerle aktif bir şekilde diyalog ve istişarelerde bulundu. "Küresel Doğu"nun küçük ve orta ölçekli ülkeleri İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), D-8 Örgütü, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), Orta Asya İşbirliği Örgütü (CAC), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC) gibi çeşitli bölgesel mekanizmaları hayata geçirmiştir. Çin, küçük ve orta ölçekli ülkelerin hakim olduğu Asya ile ilgili çeşitli çok taraflı mekanizmalarda yapıcı bir rol oynamaktadır ve bölgesel örgütlerin sıkı bir destekçisidir.

"Küresel Doğu", Kuzey ve Güney ülkelerinden oluşan bir yapıdır (Şekil: Xu Xiujun/China Daily, 2023).

"Küresel Doğu" Beklentisi ve Çin'e Etkileri

Yeni dönemde Asya ülkelerinin toplu yükselişi küresel jeopolitik ve jeoekonomik manzarayı değiştirmiştir. Bu ülkeler, ekonomik ve sosyal kalkınma göstergeleri açısından "Küresel Kuzey" kadar gelişmiş olmasalar da, "Küresel Güney" ülkelerinin çoğunu geride bırakmış ve Kuzey ile Güney arasında bir "orta kuşak" ve bağımsız bir siyasi blok haline gelmişlerdir

(Müller, 2020).

"Küresel Doğu", Kuzey ve Güney ülkelerinden oluşan bir yapıdır; bunlardan ilki Japonya, Rusya ve Güney Kore; ikincisi ise Hindistan, Pakistan ve diğerleridir. Asya ülkelerinin diplomasisi, "Küresel Güney" in oluşturduğu kilit gruplaşmayı kavarken, "Küresel Doğu" nun yükselişinin yarattığı stratejik fırsatı da değerlendirmeyi, kendi coğrafi avantajlarını kullanmayı ve "Küresel Doğu"yu bir atılım noktası olarak ele almayı hedeflemektedir.

Çin'in genel diplomatik düzeniyle ilgili olarak, yurtiçi ve yurtdışındaki akademik çevreler genellikle "Küresel Güney" ve "Küresel Kuzey" ikileminden yola çıkmakta ve Çin'in Güney-Güney işbirliği, Kuzey-Güney diyalogu ve KYG tarafından başlatılan küresel yönetim gündemlerini ön plana çıkarmaktadır. Aslında Çin hem Güneyli hem de Doğulu bir ülkedir. Pekin, "Küresel Güney"ün yükselişini izlerken, "Küresel Doğu"nın yükselişini de dikkate almaktadır.

"Küresel Doğu"nın yükselişyle birlikte Çin, komşuluk diplomasisini "geniş çevre diplomasisi"ne yükseltmiş, Avrasya iç karasındaki stratejik derinliğini artırmış ve büyük güçlerin, komşu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin çok taraflı diplomasisini entegre etmiştir.

"Küresel Doğu"nın yükselişyle birlikte Çin, komşuluk diplomasisini "geniş çevre diplomasisi"ne yükseltmiş, Avrasya iç karasındaki stratejik derinliğini artırmış ve büyük güçlerin, komşu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin çok taraflı diplomasisini entegre etmiştir. Çin, "Küresel Doğu"yu merkezine alarak Çin, Kuzey ve Güney'deki ülkeleri birbirine bağlayan bir köprü ve bağ işlevi görmeyi, barışını ve kalkınması sağlamak için aktif olarak stratejik bir derinlik geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Xi Jinping'in 2012 yılında başkanlığa gelmesinden bu yana Çin yönetiminin ikili görevi, ülke içinde "orta gelir tuzağının" ve uluslararası alanda "orta teknoloji tuzağının" üstesinden gelmek olmuştur. "Küresel Doğu" Çin'in barışçıl kalkınması

için stratejik bir bölgedir. Ancak "Küresel Doğu" çalkantılı ve kırılmalıdır. Çokça eleştirilen Birinci/İkinci/Üçüncü Dünya perspektifinden uzaklaşıp aynı derecede sorunlu Kuzey-Güney ayrımına yönelmek, küresel coğrafya algısını ve bölünmelerini değiştirmiştir. "Doğu", Kuzey ve Güney içinde eridiğinde, kendine özgü çağdaşlaşma projesi ve deneyimi unutulmaya yüz tutmuştur (Zysiak & Marzec, 2020).

Aslında "Küresel Doğu" ülkeleri siyasi sistemler, dinler ve endüstriyel yapılar bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Asya'nın siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel mimarisini yeniden inşa etme sürecinde, etnik, mezhepsel ve bölgesel anlaşmazlıkların üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Yerel jeopolitik rekabetler ve mevcut bölgesel sorunların yayılması; endüstriyel yapıların homojenleşmesi ve çeşitli ülkelerin kalkınma modellerinin rekabeti; sınır bölgelerindeki nehir kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklar gibi jeoekonomik rekabetler bu anlaşmazlıklara örnek gösterilebilir.

Bunlardan ilki "Küresel Doğu" ülkeleri arasındaki kurumsal rekabeti yönetmektir. ŞİÖ, Uluslararası Mütteahhitler Birlikleri Konfederasyonu (CICA), BRICS ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (AAYB) hepsinin farklı öncelikleri var. Rusya, Avrasya tampon bölgesini oluşturmak için Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) güvenmektedir. Hindistan "Hint-Pasifik Dörtlüsü", "Ortadoğu Dörtlüsü" ve ŞİÖ'ye dayanarak aynı anda "Küresel Güney" ve "Küresel Doğu"nın sözcüsü olmaya çalışmaktadır. Türkiye, TDT temelinde bir "Türk dünyası" inşa etmekte, İran aktif olarak İsrail karşıtı bir direniş koalisyonu kurmaktadır. KİK-Orta Asya angajmanı çerçevesi uyarınca Suudi Arabistan, Arap-İslam bağına güçlendirmek için altı KİK ülkesi ve beş Orta Asya ülkesinin zirve mekanizmasını hayata geçirdi. Aralarında İran, Pakistan, Bangladeş ve Malezya'nın

da bulunduğu sekiz İslam ülkesi, bir Doğu İslam kulübü oluşturmak için D-8 örgütünü oluşturdu. "Küresel Doğu" ülkeleri arasındaki kurumsal rekabet "kurumsal aşırılığa" eğilimlidir, birbirlerini sulandırmaları ihtimaline karşı kurumsal rekabetten kaçınılmalıdır.

"Küresel Doğu" ülkeleri çok çeşitli siyasi ve kültürel yönelimlere sahiptir. Rusya ve İran, ABD liderliğindeki liberal düzene karşı devrimci; Japonya ve Güney Kore uyum sağlayıcı; Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Hindistan ise geliştiricidir. Çin, diğer Asya ülkeleriyle birlikte, insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir topluluk inşa etme bayrağını yükselterek, Birleşmiş Milletler'in merkezinde yer aldığı

çok taraflılığı savunmakta ve Asya ülkelerinin kalkınma haklarını desteklemektedir. "Küresel Doğu" ülkeleri, Batı liderliğindeki uluslararası düzenin aynı anda hem reformcuları hem de takipçileridir.

"Küresel Doğu" yekpare değildir, çeşitli alt bölgelere ayrılabilir. Bu ülkeler, Asyalı muadillerinin özelliklerine ve güçlü yanlarına dayalı olarak farklı işbirliği yörüngeleri oluşturmuşlardır. Örneğin, Çin, Japonya ve Güney Kore siyasi farklılıkları yönetmekte ve ekonomik, ticari ve kültürel işbirliğine odaklanmaktadır; Çin'in Güney Asya ülkeleriyle işbirliği esas olarak iki taraflıdır; Çin'in KİK ülkeleriyle işbirliği ise esas olarak enerjiye odaklanmaktadır.

"Küresel Doğu" ülkeleri çok çeşitli siyasi ve kültürel yönelimlere sahiptir (Çizim: China Daily, 2023).

İkinci olarak, “Küresel Doğu” ülkeleri Batı’nın “böl ve yönet” taktiklerini ele almalıdır. Yeni dönemin derin değişimleri altında, Batılı olan ve Batılı olmayan güçler arasındaki çelişkiler artmakta ve Batılı ve Doğulu güçler arasındaki etkileşim paradigması stratejik eşgüdünden stratejik rekabete doğru kaymaktadır. Coğrafi rekabet, bilimsel ve teknolojik rekabet ve kurumsal rekabet, büyük güç rekabetlerinin üç temel alanını oluşturmaktadır (Degang & Jieying, 2023). ABD ile Rusya arasındaki oyunda jeopolitik rekabet, ABD ile Çin arasındaki oyunda bilimsel ve teknolojik rekabet, ABD ile “Küresel Doğu”nun orta güçleri arasındaki oyunda ise kurumsal rekabet ön plana çıkmaktadır.

ABD, Ortadoğu’da bir “böl ve yönet” stratejisi uygulayarak İsrail, BAE, Bahreyn, Fas, Mısır ve diğer ülkelerle “Negev Forumu”nu kurdu ve altı KİK ülkesi, Mısır, Ürdün ve Irak dahil olmak üzere dokuz Arap ülkesinin liderleriyle “ABD-Arap zirvesini” düzenledi.

Eğer “Küresel Doğu” bir fark yaratacaksa, şu anda mevcut literatürde temsil edilmeyen ya da yanlış temsil edilen birden fazla Doğu arasında ortak bir çaba olması gerekmektedir. Batı’ya göre Batı Asya, Asya’nın ya da “Küresel Doğu”nun bir parçası değildir. ABD, Ortadoğu’da bir “böl ve yönet” stratejisi uygulayarak İsrail, BAE, Bahreyn, Fas, Mısır ve diğer ülkelerle “Negev Forumu”nu kurdu ve altı KİK ülkesi, Mısır, Ürdün ve Irak dahil olmak üzere dokuz Arap ülkesinin liderleriyle “ABD-Arap zirvesi-

ni” düzenledi. Biden yönetimi, ABD, İsrail ve Arap müttefikler arasında bir “stratejik üçgen” oluşturmak için bir “Ortadoğu Hava Savunma İttifakı” kurmayı ve Avrupalı müttefikleri Ortadoğulu ortaklar ve Hint-Pasifikli dostlarıyla birleştirmeyi umuyor.

Doğu Asya ve Güneydoğu Asya’da ABD, Küresel Doğu’daki üç “her iki tarafa da salınan devlet” olan Japonya, Güney Kore ve Filipinler’i yanına çekerek denizci ve kıtasal Asya ülkelerinin arasını açmaya çalışmaktadır. Güney Asya’da ABD, Hindistan ve Pakistan arasındaki çelişkiden faydalanarak iki yönlü bir strateji benimsemektedir. Ortadoğu’da ABD, İran’ın başını çektiği “direniş ittifakını” kontrol altına almak için “ılımlı müttefiklere” (İsrail, BAE, Suudi Arabistan, Mısır, vb.) bağımlıdır. Amerika’nın böl ve yönet politikası “Küresel Doğu”-nun merkezci güçlerini zayıflatmıştır.

Üçüncü olarak, “Küresel Doğu” “açık bölgeselcilik” ilkesini desteklemelidir. Hiçbir ülke izole bir ada değildir. Son derece homojen olan “Küresel Batı”nın aksine, “Küresel Doğu” ülkeleri siyasi sistemleri, ideolojileri ve kalkınma stratejileri bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. “Küresel Doğu” şu anda değişken ve kırılabilir bir “hayali topluluk”tan başka bir şey değildir. Romanyalı akademisyen Liviu Chelcea’nın da belirttiği gibi, “Küresel Doğu” bir oldu bitti ile değil, mantıksal bir olasılıkla bir arada tutulmaktadır. Asya’nın alt-bölgesel entegrasyonu ve bölgeler arası bağlanabilirliği, dış müdahaleler, üyelerin korunma stratejileri ve ayrılıkçılık gibi çeşitli iç ve dış, siyasi ve ekonomik engellerle karşı karşıyadır (Chelcea, 2023). “Küresel Doğu” ülkeleri eski sıfır toplamlı zihniyetin ötesine geçmeli ve “Küresel Batı” ile etkileşim sürecinde bir Asya topluluğu oluşturmalıdır.

Dolayısıyla, "Küresel Doğu" nun tutarlı bir varlık haline gelmesi için daha kat etmesi gereken uzun bir yol var. Japonya, Güney Kore, İsrail ve diğerleri Batı ile ilişkilere öncelik verirler; Türkiye, Hindistan ve Suudi Arabistan gibi ülkeler Doğu-Batı dengesi arayışındadır. Küçük ve orta ölçekli Asya ülkeleri genellikle "Batı'ya jeopolitik bağımlılık ve Doğu'ya jeoekonomik bağımlılık" şeklindeki "korunma politikası" nı benimsemektedir. Rusya, İran, Suriye ve Kuzey Kore ise Batı ile çatışma politikasına bağlı kalmaktadır. Farklı stratejiler "Küresel Doğu" ülkelerini ortak bir politika yöneliminden yoksun kılmaktadır. Ayrıca, "Küresel Doğu"daki çok taraflı işbirliği mekanizmaları çoğunlukla oldukça kapsayıcı ve açık olan "yumuşak yasalar"dır. "Küresel Doğu"daki

iç rekabet ve çatışma, dışarıdakilerle olan rekabet ve çatışma kadar şiddetli olabilir.

Son olarak, akademi "Küresel Doğu"yu araştırırken kültürel emperyalizm ve Batı-merkeziliğin söylem tuzağına düşmekten kaçınmalıdır. Edward Said'in Oryantalizm adlı kitabında açıkladığı gibi, Batı, Doğu'yu emperyal ben/öteki ilişkilerinin bir parçası olarak yaratır ve tanımlar. Batı ancak zayıf, kadınsı, gizemli ve egzotik Doğu ile karşılaştırıldığında güçlü, eril, rasyonel ve bilimsel hale gelir (Callahan, 2023). 30 yıl sonra, post-sosyalizm hala Doğu'nun eski sosyalist ülkelerine atıfta bulunmak için kullanılan standart isimdir ve bu eşitsiz güç ilişkisinin bir kısmını yansıtmaktadır (Trubina, Gogishvili, Imhof, & Müller, 2020).

Ortadoğu adlandırması, Oryantalist bir yaratımdır (Şekil: Syed, 2021).

“Küresel Doğu”nun yükselişi “Asya Rönesansı”nı ifade etmektedir. Batılı ülkelerle karşılaştırıldığında, “Küresel Doğu” ülkeleri heterojen siyasi sistemlere, çok kültürlü değerlere ve yaşam tarzlarına sahiptir. Bu ülkeler, Batı’nın dünya siyasetine ilişkin söylemini yeniden şekillendirmekte, “otoriter ve aristokratik Doğu’ya karşı demokratik Batı” söylem tuzağından çıkmakta ve ortak kadere sahip bir Asya topluluğu inşa etmeye yardımcı olmak ve bölgesel entegrasyon için entelektüel söylem sağlamak üzere siyasi modernizasyonlara ilişkin bir “Doğu anlatısı” oluşturmaktadır. “Küresel Güney”den gelen bilgi ve perspektifleri, genellikle postkolonyal teorinin merceği altında, çağdaş akademik tartışmaların ortasına taşıyan çalışmalara rağmen, coğrafi bilgi ve tartışmalarda garip bir şekilde marjinal kalan bir bölge olan “Küresel Doğu”dan (daha iyi bir terim bulmak için) gelen bilgi ve teori için aynı aktif tartışmayı yapmak giderek daha önemli görünmektedir (Chan, Gentile, Kinossian, Oakes, & Young, 2018).

Sonuç

Avrupalı denizci güçlerin 18. yüzyıldaki yükselişinden önceki binlerce yıl boyunca Asya medeniyetleri dünya siyasetinin merkezinde yer almıştır. Yeni dönemde bu medeniyetler tarihsel bağlarını yeniden keşfetmiş ve “sırt sırta”dan “yüz yüze”ye geçiş yapmışlardır. Rusya ile Ukrayna ve İsrail ile Filistin arasındaki çatışmaların patlak vermesinden bu yana, “Küresel Doğu” kavramı uluslararası çalışmalar alanındaki akademisyenlerin giderek daha fazla ilgisini çekmektedir. Ana gövdesini Asya ülkelerinin, kalbini ise Orta Asya’nın oluşturduğu “Küresel Doğu”, Ukrayna krizi konusunda ABD ve Batı’nın baskılarına karşı durmuş ve genel olarak taraf tutmama pozisyonunu

benimseyerek ayırt edici bir özellik ortaya koymuştur (Qinqsong, 2023). Rusya-Ukrayna çatışması ve İsrail-Filistin düşmanlığının uzaması ve ABD’nin Rusya ve İran liderliğindeki direniş gruplarına yönelik yaptırımları artırması, iki ülkenin sırasıyla “Avrupadan çıkıp Asya’ya girme” ve “Ortadoğudan çıkıp Asya’ya girme” kararlılığını güçlendirmiştir.

Biden yönetimi, Ortadoğu’daki büyük güç rekabetinde Türkiye ve Arap müttefiklerinden faydalanmak, onları Çin ve Rusya ile stratejik çekişmelerde kullanmak istiyor. Bu durum, bu ülkelerin büyük güç rekabeti içerisinde “doğuya bakma” kararlılıklarını artırmıştır. Bu ülkeler güvenlik işbirliği için ABD’yi seçerken, ekonomik ilişkiler için Asya ülkelerine güvenmektedirler. Asya ülkeleri, eski Asya medeniyetlerinin yeniden canlandırılmasını teşvik eden ve kendi kültürlerini canlandırma isteklerini güçlendiren Kadim Medeniyetler Forumu’na aktif olarak katılmışlardır.

ABD hegemonyasından çok kutupluluğa geçiş sürecinde kendini tarihsel olarak tanımlama siyaseti yükselişe geçerken, Asya ülkeleri milliyetçilik ve stratejik özerklik konusunda uyanıya geçmiştir. Küreselleşmenin durgunluğu ve liberal ekonomik büyümenin eksikliği, Asya ülkeleri için komşuluk diplomasisini en önemli öncelik haline getirmiştir. Böylece “Küresel Doğu” ülkeleri, modernleşmenin temel yolu olarak yukarıdan aşağıya demokratik dönüşüm yerine aşağıdan yukarıya ekonomik kalkınmayı benimseyerek çevre ve yarı-çevreden dünya sahnesinin merkezine taşınmıştır (Zysiak & Marzec, 2020). Bu ülkelerin çoğu “düşman aramak” yerine “dost aramakta” ısrar etmektedir. “İttifak” yerine “ortaklık” arayışındadırlar ve bölgesel entegrasyon sürecinde Asyalı kimliklerini yeniden inşa etmektedirler.

ABD'nin "böl ve yönet" stratejisi ile Çin'in "bütünleşme" stratejisi, Geniş Asya'daki en büyük çelişki haline gelecektir. ABD için bu, "Küresel Doğu" ve "Küresel Güney" in, "Küresel Batı"yı dışarıda bırakacak şekilde birleşmesi, küresel konumunun zayıflaması ve küçülmesi olacaktır. Çin için ise kabus niteliğindeki koloniyasyon, Batı ve Küresel Güney'in aynı hizaya gelmesi olacaktır (Ikenberry, 2024). Açık bölgecilik kavramı altında Asya ülkeleri arasında mal, insan ve bilgi akışı artmış ve "Küresel Doğu" Çin'in geniş çevre diplomasisi ve Çin'in ortaklık ağı için kilit bir bölge haline gelmiştir. Gelecekte "Küresel Güney" ve "Küresel Doğu", Çin'in gelişmekte olan dünyadaki diplomasisinin "iki kanadı" haline gelecektir. 🌸

Kaynakça

- Callahan, W. A. (2023). Chinese Visions of Self and Other: the International Politics of Noses International Affairs, 99(5).
- CGTN. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2024-06-29/Why-the-SCO-summit-in-Astana-matters-1uP-mads3cPK/p.html> adresinden alındı.
- Chan, K. W., Gentile, M., Kinossian, N., Oakes, T., & Young, C. (Dü). (2018). Theory Generation, Comparative Analysis and Bringing the "Global East" into Play. *Eurasian Geography and Economics*, 59(1).
- Chinadaily. (2023). 22 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/09/WS63bb56fda31057c47eba85d5.html> adresinden alındı.
- Xu Xiujun/China Daily. (2023). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/28/WS6514e3d0a310d2dce4bb8561.html> adresinden alındı.
- Chelcea, L. (2023). Goodbye, Post-socialism? Stranger Things beyond the Global East. *Eurasian Geography and Economics*, 8.
- Degang, S., & Jieying, Z. (2023). On the Evolution of the Middle East Pattern in the Background of Great Power Competition. *Journal of Peace and Development*(2).
- Encyclopedia. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://encyclopedia.pub/entry/28953> adresinden alındı.
- Global Times. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://x.com/global-timesnews/status/1784190763972075674/photo/1> adresinden alındı.
- Ikenberry, G. J. (2024). Three Worlds: the West, East and South and the competition to shape global order. *International Affairs*, 100(1).
- Lim, S. J.-H. (2022). *Global Easts: Remembering, Imagining, Mobilizing*. Columbia University Press.
- Minghao, Z. (2023). *Global South, Global East and Sino-US Rivalry*. 1 Nisan 2024 tarihinde Baijiahao: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1775002792651537513&wfr=spider&for=pc> adresinden alındı.
- Müller, M. (2020). In Search of the Global East: Thinking between North and South. *Geopolitics*, 25(3).
- Müller, M., & Trubina, E. (2020). The Global Easts in Global Urbanism: Views from beyond North and South. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6), 628.
- Newqq. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde https://new.qq.com/rain/a/20240315A067C700?suid=&media_id= adresinden alındı.
- Pron, S. E. (2021). *International Institutions in China's Foreign Policy: The Case of the Shanghai Cooperation Organization*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Qinqsong, W. (2023). Wither the Central Asia within three Fold Dilemma: Towards the Global East? 2 Nisan 2024 tarihinde https://www.guancha.cn/wanqingsong/2023_05_18_692847.shtml adresinden alındı.
- Syed, A. (2021). The Middle East: An Orientalist Creation. 22 Temmuz 2024 tarihinde https://www.e-ir.info/2021/02/25/the-middle-east-an-orientalist-creation/#google_vignette adresinden alındı.
- Starr, S. F. (2022). *Rethinking Greater Central Asia: American and Western Stakes in the Region and How to Advance Them*. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Sun, D., & He, F. (2023). "GCC Countries" Future Relationship with the Shanghai Cooperation Organisation: Motivation and Prospect. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 17(1), 5.
- Trenin, D. (2015). From Greater Europe to Greater Asia? The Sino-Russian Entente. *Carnegie Endowment for International Peace*, s. 4-6.
- Trubina, E. (2020). Global'nyy Vostok i globus [The Global East and the Globe]. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6).
- Trubina, E., Gogishvili, D., Imhof, N., & Müller, M. (2020). A Part of the World or Apart from the World? The Postsocialist Global East in the Geopolitics of Knowledge. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6), s. 636-662.
- Valdai Club. (2023). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://valdaiclub.com/a/highlights/results-of-the-belt-and-road-initiative-summit-for/> adresinden alındı.
- Wang, J. (2021). Understanding Scalar Politics through the Framework of Relational Archipelagos: The Case of Shenzhen Fair. *International Journal of Urban & Regional Research*, 45(4), s. 716-731.
- Yongbin, L. (2017, 2 27). The Origins of 'East' and 'West' Dichotomy. *Guangming Daily*.
- Zysiak, A., & Marzec, W. (2020). Historicizing the Asynchronous Modernity in the Global East. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6), 664-665.

Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı

OSMAN CAN ÜNVER*

Prof. Dr.
İstinye Üniversitesi

---

*Osman Can Ünver lisans/yüksek lisans (Ana dal: Siyaset Bilimi, Yan dallar: İletişim Bilimi ve Türkoloji) öğrenimi için Almanya'ya gitti ve 1981'de Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi'nden Magister Artium unvanıyla mezun oldu. 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1979-2007 yılları arasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yurtdışı teşkilatı mensubu olarak Münih Başkonsolosluğu'nda Sosyal Asistan, Nürnberg ve Hamburg Başkonsolosluklarında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Ataşesi, Berlin Büyükelçiliği'nde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşaviri olarak görev yaptı. 1991-1993 yıllarında Başbakanlık Yurtdışı Vatandaşlar Müşavirliği'ne, 1998-1999 yıllarında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nde Genel Sekreter Müşavirliği'ne atanmıştır. Bakanlıkta Daire Başkanlığı, Genel Müdür Yardımcılığı ve Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş ve Ekim 2007'de kamu görevinden emekli olmuştur. 2002 yılından bu yana çeşitli üniversitelerde (Bilkent, Hacettepe, Başkent, Ufuk, Milli Savunma Üniversiteleri) yarı zamanlı öğretim üyesi olarak ders ücreti karşılığında dersler vermiş, yurt içi ve yurt dışında çok sayıda konferans ve bilimsel etkinliğe aktif olarak katılmıştır. 2021'den beri İstinye Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümlerinde kadrolu profesör olarak görev yapmaktadır.

Geliş Tarihi: 15.7.2024

Kabul Tarihi: 5.8.2024

Atf: Ünver, O. C. (2024). Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 386-397.

ÖZ

Makale, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Orta Asya'nın artan jeopolitik önemini ve bu bölgede bağımsızlığını kazanan devletlerin (Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan) ve Kafkasyadaki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın uluslararası rolleri üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Bu devletler, enerji kaynakları, ticaret yolları ve güvenlik konularında büyük güçlerin çıkar çatışmalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) bu yeni jeopolitik ortamda nasıl önemli bir aktör haline geldiği incelenmekte ve teşkilatın Orta Asya ve Kafkasyadaki ekonomik işbirliği, kültürel birlik, güvenlik ittifakları ve stratejik ortaklıklar üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin liderlik rolü ve TDT'nin gelecekteki olası rolü vurgulanmaktadır. TDT'nin ana hedefleri arasında siyasi ve güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesi, ekonomik ve enerji alanlarında işbirliğinin artırılması, terörizmle mücadele ve bilgi paylaşımı yer almaktadır. Orta Koridor ve TANAP gibi projeler, bölgedeki ticaret ve enerji akışını desteklemektedir. Teşkilatın, Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi ile uyumlu çalışmaları, ekonomik gücünü artırmaktadır. Ancak, TDT'nin genç bir örgüt olması ve uluslararası tanınma düzeyinin düşük olması, ekonomik ve siyasi farklılıklar gibi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Gelecekte, TDT'nin bölgedeki diğer büyük güçlerle nasıl bir denge sağlayacağı önemli bir soru olarak durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Asya, Jeopolitik, Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Kimliği.

Organization of Turkic States in the Context of New Asian Geopolitics

ABSTRACT

The article discusses the increased geopolitical importance of Central Asia following the collapse of the Soviet Union and its impact on the roles of newly independent states (Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Tajikistan) in the region, as well as Azerbaijan, Georgia, and Armenia in the Caucasus. These states face conflicts of interest with major powers over energy resources, trade routes, and security issues. The Organization of Turkic States (OTS) is examined as a new actor in this geopolitical landscape, focusing on its influence on economic cooperation, cultural unity, security alliances, and strategic partnerships in Central Asia and the Caucasus. Turkey's leadership role and the potential future role of the OTS are also highlighted. The main goals of the OTS include strengthening political and security cooperation, enhancing collaboration in economic and energy sectors, combating terrorism, and sharing information. Projects like the Middle Corridor and TANAP support trade and energy flow in the region. The organization's alignment with China's Belt and Road Initiative enhances its economic power. However, the OTS faces challenges such as being a young organization with a lack of international recognition, and dealing with economic and political disparities among its member states. The question of how the OTS will balance with other major powers in the region remains significant for its future.

Keywords: Asia, Geopolitics, Organization of Turkic States, Turkish Identity, Türkiye.

Giriş

ÖZELLİKLE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN çöküşünden sonra Orta Asya büyük jeopolitik önem kazanmıştır ve bu çöküş, bölgedeki eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlığına yol açmıştır. 1990'ların başındaki bu bağımsızlık, Orta Asya devletlerinin hem iç hem de dış rollerini yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında, bölgenin Afganistan'daki istikrarsızlık ile birleşen önemli sosyo-politik gerilimlerle işaretlenmiş geçiş dönemi, bölgenin uluslararası ilişkilerde oldukça güvenli odaklı olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur.

1990'larda bağımsız olan Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ile Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, hala çeşitli çatışma konuları altında acı çeken yeni aktörler olarak ortaya

Yeni bağımsız olan Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ile Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, hala çeşitli çatışma konuları altında acı çeken yeni aktörler olarak ortaya çıktı. Asya'nın gelişen siyasi manzarası, kıtayı küresel ve bölgesel güçlerin artan ilgisini çeken stratejik bir bölge haline getirmektedir. Orta Asya siyasi süreçleri, büyük güçlerin değerlerini koruma ve elde etme çabaları arasındaki yeni ve çatışma odaklı çıkar ilişkileri ile yakından bağlantılıdır. Yarı iletkenler, enerji kaynakları, ticaret, ulaşım yolları ve güvenlik konuları, bölge ülkelerinin ve dış aktörlerin diplomatik çabalarına hakimdir.

Jeopolitik terimi ilk olarak Rudolf Kjellen (1864-1922) ve ardından Nazi ideolojisinin entelektüel beyinlerinden biri olan Frederic Ratzel (1864-1922) tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram, siyasi coğrafyaya ilişkin güç ilişkilerini şekillendiren bir düşünce olarak konsolide edilmiştir. Robert Strausz-Hupé (1903-2002) ve Karl Haushofer (1869-1946), Hitler'in Lebensraum ideolojisinin önde gelen destekçileriydi. Jeopolitik, hala uluslararası ilişkilerin temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Jeopolitik rıza, ulusal kimliğin bir parçasıdır. Olaylar, anlatılar ve politikalarla sürekli olarak yeniden üretilir. Milletler için manzaralar ve mekanlar, miraslarının kutsal ve/veya ikonik olarak yargılanır. Ancak sürekli kimlik hayali, mevcut güç konstelasyonlarının etkisi altında değişime de tabi olabilir.

Aşağıda, hala sömürge geçmişinin izlerini taşıyan bu son derece sıkıntılı bölgede değişen Asya jeopolitiği bağlamında yeni bir aktör olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kilit rolü ele alınmaktadır. Bu bağlamda, bölgesel veya küresel güçlerin yanı sıra Afganistan gibi eski ve gelecekteki sıcak noktaların ve Çin Denizi'ndeki çatışmaların etkileri de dikkate alınmalıdır. Güvenlik, dış politika, ticaret, kültür, eğitim, çevre sorunları, enerji ve diğer doğal kaynaklar ile ulaşım yolları gibi jeopolitik unsurlar, mevcut durumun daha yakından incelenmesini gerektirir. Tarihsel bağlam ve farklı alanlardaki ortaklıklar ile TDT devletlerini birbirine bağlayan kültürel bağlar araştırılmaktadır.

Bu çalışmada, TDT'nin bölgenin jeopolitiği üzerinde belirleyici etkileri olabilecek bölgesel işbirliğini gerçekleştirme kapasitesi temel sorulardan biridir. Neo-fonksiyonist yaklaşım, Avrupa örneği dikkate alındığında bölgesel boyutun küresel etkileri azaltabileceğini belirtir (Ünver, 2022). Benzerliklere rağmen, TDT'nin gelişimini Avrupa Birliği'nin geniş deneyimi ile en azından şimdiki halde kıyaslamak mümkün değildir (Ünver, 2022).

Brzezinski'ye göre, ABD, bölgedeki başat olmayan güç olarak, bölgenin en önemli aktörüdür ve Amerika'nın küresel üstünlüğü, Avrasya kıtasındaki üstünlüğünün ne kadar süreceğine ve ne kadar etkili olacağına doğrudan bağlıdır (Şekil: GovBr, 2019).

Bu makale, TDT'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki jeopolitik etkisini, ekonomik işbirliği, kültürel birlik, güvenlik ittifakları ve stratejik ortaklıklar üzerindeki etkisini incelerken, aynı zamanda karşılaştığı zorlukları da ele almaktadır.

Çok Taraflı Jeopolitik Çıkarların Oyun Alanı

Jeopolitik, dış politikanın şekillenmesinde ve bölgesel ve küresel zorlukların ele alınmasında kritik bir faktör ve kabul edilmiş bir siyasi akademik disiplindir. Ulus-devletlerin ötesinde, çok uluslu şirketler ve sivil toplum da bölgesel ve küresel düzeyde siyasi süreçleri etkilemektedir. Daha önce dış politika ile ilgilenmeyen sıradan vatandaşlar artık uluslararası ilişkilere daha fazla ilgi gösteriyor ve siyasi tiyatrunun dışında kalmaya isteksizler. Siyasi

karar alma süreçleri, her biri kendi çıkarını temsil eden yeni etkili aktörlerin gürültülü pazar yerinde daha karmaşık hale gelmiştir. Bu çıkarlar, stratejik konumlar, doğal kaynaklar, bölgesel ve küresel çatışmalar, ekonomik, kültürel ve ideolojik faktörler gibi geniş bir bağlamda yer almaktadır. Bölgesel devletler ve bölge işlerine müdahale eden küresel güçler arasındaki rekabetler, siyasi arenadaki stratejileri ve etkileşimleri şekillendirir (Marshall, 2021).

Suat İlhan, büyük güç rekabeti tarafından tetiklenen güç odaklı jeopolitiği güç odağı teorisi altında tartışır (İlhan, 2019). Bu klasik jeopolitik anlayışın ötesinde, ulusların vatanlarını kutsal ve/veya miraslarının sembolik olarak değerlendirdiği imaj oluşturma süreçlerine geçiş vardır. Jeopolitik rıza, ulusal kimliklerin bir parçasıdır ve imaj oluşturma dünya genelinde geniş bir canlanma yaşamaktadır.

Bu bağlamda, sosyal inşacılık, kimlik temelli jeopolitiğin oluşumu için kabul edilebilir bir görüşler manzumesi içerir (Demir, 2022). Dış politikalar, son 30 yılda hızla evrimleşmesine rağmen, hala geçmişin özelliklerini taşımaktadır.

Ulus-devlet sistemi, radikal değişikliklere direnç gösteren kurulmuş düzenler tarafından desteklenmektedir. Mevcut dünya düzeni, coğrafi konumlar ve siyasi çağrışımlarla derinden jeopolitiktir. Ancak yeni araçlar ve teknolojik gelişmeler yeni jeopolitiği yönlendirmektedir. Mackinder, Mahan ve diğerleri kendi jeopolitik çerçevelerinde farklı güç ilişkileri önermişlerdir. Dolayısıyla, 20. yüzyılda 19. yüzyıldan miras alınan güç politikaları üzerine kurulmuşlardır. Asya'daki yeni siyasi ve askeri ittifaklar ve diğer çok taraflı ve ikili iş birlikleri, çok boyutlu parametrelere hitap etmektedir (Dodds, 2007).

En fazla çatışan jeopolitik çıkarların bulunduğu

bölgelerden biri olan Orta Asya'da, bölgesel güçlerin yanı sıra küresel aktörler de siyasi, stratejik ve ekonomik konular üzerinde önemli etkilere sahipÇi,tir. Bu etkilerin bazıları tarihin mirasına kadar izlenebilir. Diğerleri, mevcut ihtiyaçlar ve faktörler tarafından şekillendirilir ve ortaya çıkan dinamikler çok taraflı siyasi çatışmaların temelini oluşturur. 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'a müdahalesi, bölgedeki güç dengelerini sarstı. Bu bağlamda Zbigniew Brzezinski'nin görüşleri hafife alınmamalıdır. Brzezinski'ye göre, ABD, bölgedeki başat olmayan güç olarak, bölgenin en önemli aktörüdür ve Amerika'nın küresel üstünlüğü, Avrasya kıtasındaki üstünlüğünün ne kadar süreceğine ve ne kadar etkili olacağına doğrudan bağlıdır (Brzezinski, 2016: 30). Afganistan'da Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından bu iddialı görüş bir miktar etkilenmiş olabilir.

21 Mayıs 1978, Pekin, Zbigniew Brzezinski'nin Deng Xiaoping ile görüşmesinden bir kare (Fotoğraf: SCMP, 2017).

Rusya-Ukrayna Savaşı'na şu anda daha fazla dikkat eden Rusya, hala bugünün Orta Asya'daki ana jeopolitik aktörüdür. Eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkisi, Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile birlikte Çin ile konsolide edilen konumunu güçlendirmektedir. Çin'in bölgedeki ticaret sıklığını artıracak ve Batı'ya ihracatı hızlandıracak "Bir Kuşak Bir Yol" (OBOR) adlı jeopolitik ulaşım girişimi, en önemli jeopolitik adımlardan biridir (Barman, 2023).

ŞİÖ'nün başlıca hedefleri arasında güvenlik işbirliği en üst sırada yer almaktadır. Üyeler arasında ekonomik ve kalkınma işbirliği ile kültürel, teknolojik ve eğitimsel etkileşimin teşvik edilmesi de bulunmaktadır.

Çin'in son küresel ekonomik ilerlemeleri, Orta Asya ve bölgedeki komşu ülkeleri çok yönlü bir şekilde etkilemektedir. Çin'in bölgeyi jeopolitik olarak nasıl etkilediği, teknolojik önceliği ve ekonomik öncelikleri dikkate alınarak tartışılmalıdır. Petrol, doğalgaz ve nadir toprak elementleri gibi zengin doğal kaynaklar, Çin'i cezbetmektedir (Bailes vd., 2007).

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 15 Haziran 2001'de Çin'in Şanghay şehrinde kurulan önemli bir hükümetler arası örgüttür. Kurucu üyeler Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dı. Örgüt, 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ı tam üye olarak dahil etmiş ve 2023 yılında İran tam üye olmuştur. Gözlemci Devletler arasında Afganistan, Belarus ve Moğolistan; Diyalog Ortakları arasında ise Ermenistan, Azerbaycan,

Kamboçya, Nepal, Sri Lanka ve Türkiye yer almaktadır. ŞİÖ'nün başlıca hedefleri arasında güvenlik işbirliği en üst sırada yer almaktadır. Üyeler arasında ekonomik ve kalkınma işbirliği ile kültürel, teknolojik ve eğitimsel etkileşimin teşvik edilmesi de bulunmaktadır. ŞİÖ'nün oluşumu, küresel rekabet yapılarına bağlı olarak Batı'da bazı endişelere yol açtı. ŞİÖ'nün büyük Asya ülkeleri ile konumu, bölgesel güçlerin jeopolitik niyetlerinin ve çıkarlarının bir yansımasıdır. Bu güçlerin bireysel çıkarları ne olursa olsun, bu güçlerin etkileşimleri, Orta Asya'yı ve komşu bölgeleri, hatta batı Avrasya topraklarına kadar genişletmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı: Asya'da Yeni Bir Jeopolitik Aktör

TDT'nin oluşumu, Türkçe konuşan ulusların paylaştığı tarihsel ve kültürel mirasa dayanmaktadır. Türk birliği fikri, 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya'daki Türkçe konuşan ülkeler arasındaki daha yakın bağların oluşmasını mümkün kılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye, Orta Asya Türk devletlerinin ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını coşkuyla karşılamıştır. Bu, kolonizasyon döneminde temasları kesilen akrabalarla bir yeniden birleşmeydi. Türkiye, bölgedeki her bir Türk devletinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Bu, kolonizasyon döneminde temasları kesilen akrabalar için algılanan bir yakınlık işaretiydi. Ortak mirasa ve etnik kimliğe dayanan bir işbirliği konseyi oluşturma adımı, Türkiye'nin birincil diplomatik hedefi haline geldi. Ancak, bir konsey kurulması neredeyse sekiz yıl sürdü. Türk Konseyi, sadece Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan tarafından kabul edildi.

Türkmenistan, ilk başta kültürel kimlik vurgusuyla birleşik bir “Türk dünyası” oluşturma konusunda istekli değildi. Bu ilk girişimler aslında böyle bir işbirliği organının uygulanabilirliği hakkında düşünceleri başlattıkları için değerliydi. Sovyetler Birliği’nin halefi olarak Rusya Federasyonu, bu yıllarda bölgedeki herhangi bir jeopolitik gelişmeye müdahale edecek kadar güçlü değildi.

Bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), önceki adıyla Türk Konseyi, 2009 yılında Nahçıvan’da Türkçe konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini artırma hedefiyle kurulmuştur. Üye devletler arasında Türkiye, Azerbaycan, Kazakis-

tan, Kırgızistan (kurucu üyeler) ve Özbekistan (2019) bulunmaktadır. TDT, Türk dünyasında ekonomik, kültürel ve stratejik bağları güçlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. TDT’nin kendisi tarafından ortaya konulan hedefler şunlardır:

“Teşkilat, Birleşmiş Milletler (BM) Şartı’nın amaç ve ilkelerine ve uluslararası hukukun diğer evrensel olarak tanınmış ilkelerine ve normlarına, devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve uluslararası tanınmış sınırlarının dokunulmazlığı ile uluslararası barışın korunması, güvenliği ve iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin geliştirilmesi ilkelerine bağlıdır” (Turkic States, 2024).

11 Kasım 2022, Özbekistan-Semerkant, Türk Devletleri Teşkilatı 9. Zirvesi’nde Devlet Başkanları: (soldan sağa) Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Milli Keneşinin Halk Maslahatı Başkanı Gurbangulu Berdimuhamedov, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Macaristan Başbakanı Viktor Orban (Fotoğraf: TDT, 2022).

Bugün TDT, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan'ı üye devletler olarak; Macaristan (2018), Türkmenistan (2021) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (2022) ise gözlemci devletler olarak içermektedir. TDT, Türkçe konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. TDT, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. TDT'nin birincil hedefi, ortak kültür ve farklı alanlarda işbirliği ağı oluşturmaktır. Bu platform, bölgede ve dışında "güç merkezleri" arasındaki "jeopolitik ayrımlar" ve "katmanlı dengesizlikler" nedeniyle ortaya çıkan ve çıkabilecek etkileri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Günümüzün jeopolitik arenasında TDT (Türk Devletleri Teşkilatı), bölgesel istikrar, ekonomik kalkınma ve kültürel uyum üzerinde önemli bir etkiye sahip olma potansiyeline sahiptir.

Günümüzün jeopolitik arenasında TDT, bölgesel istikrar, ekonomik kalkınma ve kültürel uyum üzerinde önemli bir etkiye sahip olma potansiyeline sahiptir. Bu makale, TDT'nin yeni Asya jeopolitiği bağlamında stratejik önemini ve gelecekteki olası gelişmelerini değerlendirmektedir. TDT, bağları daha da güçlendirmek için önemli fırsatlar ve bu nedenle barış için makul bir fırsat sunmaktadır.

2009 yılından bu yana, TDT (eski adıyla Türk Konseyi) devlet başkanları zirveleri düzenlemiştir. 12 Kasım 2021'de İstanbul Zirvesi'nde, TDT'nin Nahçıvan Deklarasyonu ilkeleri doğrultusunda etkin bir hükümetler arası teşkilat olarak gelişim yoluna devam edeceği açıklanmıştır (Ünver, 2021; Turkic States, 2024a).

Bu zirvede kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyonu dokümanı 2009 yılında Nahçıvan Anlaşmasıyla kurulan teşkilatın ilk strateji belgesi mahiyetindedir (Turkic States, 2024b; Baki, 2022).

2040 Türk Dünyası Vizyonu'nun içeriği çok yönlü ve çok boyutludur. Bu, bölgedeki temel bir aktör seviyesine yükselmesini sağlar. Vizyon Belgesi'nin hedefleri, öncelikle üye devletler arasındaki iç organizasyonel etkileşimleri ve ikinci olarak gelecekteki ilişkiler için öneriler ve niyetleri içeren kapsamlı konuları içermektedir.

Siyasi ve güvenlik işbirliği, TDT'nin siyasi gündeminin önerilen etkileşimler listesinin başında yer almaktadır. Ortak ilgi alanlarındaki politika konularında çok taraflı siyasi istişare mekanizmalarını güçlendirmek için siyasi işbirliği getirilmelidir. Ayrıca, Türk kurumları ile kurumsal işbirliği ve koordinasyon, Türk çabalarının uyumlu hareket etmesini sağlamak için güçlendirilmelidir. Bu girişimler aynı zamanda ilgili BM kuruluşları ile daha yakın ilişkiler ve ortak projeleri teşvik etmelidir.

Üye devletler arasındaki ekonomik işbirliği ve bağlantıyı artırmak, TDT'nin ana hedeflerinden biridir. Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru (Orta Koridor), bu bağlamda önemli bir yer tutar. Orta Koridor, Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerini birbirine bağlar ve Çin ile Avrupa arasında önemli bir bağlantı sağlar. Aynı zamanda Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ile uyumludur. Bu bağlantı fırsatı, ilgili ülkelerin ekonomik güçlenmesi için önemli bir araçtır. Aynı bağlamda, enerji işbirliği TDT'nin ekonomik etkisinin kritik bir yönünü taşır. Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki Trans-Hazar Gaz Boru Hattı ve onun uzantısı olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ile Orta Asya doğalgazını Avrupa'ya taşımayı öneren Trans Adriyatik Boru Hattı, jeopolitik olarak önemli projelerdir (Demir, 2022)

TDT üye devletleri, radikalleşme ve terörle mücadelede ortak zeminlerde işbirliği yapmalı ve sınır ötesi suçlar, siber tehditler, kara para aklama, düzensiz göç ve insan kaçakçılığı gibi çeşitli güvenlik tehditleriyle ilgili bilgileri paylaşmalıdır.

Önemli bir alan da askeri işbirliğidir. Türkiye'nin Azerbaycan'a Ermenistan ile Karadağ ihtilafında aktif askeri desteği, üyeler arasındaki askeri işbirliğinin TDT çerçevesinde bir ittifak vizyonunun parçası olabileceğini göstermiştir. Ancak geniş çaplı bir askeri işbirliği hala gerçeklikten uzaktır. Türkiye'nin Azerbaycan'a desteği, TDT stratejisine taşınamayan ve esasen askeri bir ittifak olmayan farklı dinamiklere sahiptir. Büyük çaplı askeri katılım, ŞİÖ gibi diğer ittifaklar ve İran, Hindistan ve Rusya gibi bölgenin büyük bireysel güçlerini de rahatsız edebilir.

Zorluklar ve Kısıtlamalar

Orta Asya ve Kafkasya'nın jeopolitik manzarası, bölge üzerinde daha fazla etki elde etmeye çalışan küresel jeostratejik oyuncuların çoklu güç oyunları ile işaretlenmiştir. TDT'nin jeopolitik etkisi bugün, üye devletler arasındaki tarihsel, ekonomik, kültürel ve stratejik bağları kullanarak daha büyük olsa da, hala çok yönlü işbirliği seçenekleri ile ilgili tutarsızlıklar mevcuttur. Üye devletlere sağlanan stratejik özerklik ve büyük güçlere karşı bir denge sağlama olanağı, üye devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmelerini sağlar. Ancak, bölgesel ve küresel değişen jeopolitik çıkarlar, TDT ve üye devletlerinin daha dikkatli bir ilerleme benimsemelerini zorlayabilir.

Üye devletler arasındaki ekonomik kalkınma seviyelerindeki farklılıklar ve farklı siyasi manzaralar,

TDT üye devletleri ve Çin-Avrupa arasındaki ulaştırma koridorlarını gösteren harita (Harita: OBOReurope, 2024).

bireysel üye devletlerdeki ulusal çıkar anlayışını etkiler. Geçmiş ve gelecekteki tutarsızlıklar, üye devletler Özbekistan ile Kırgızistan ve Kırgızistan ile Tacikistan - üye olmayan bir devlet - arasında, TDT içinde çözüm bulması gereken önemli siyasi sorunlardır. Bu durum, kolektif karar almayı karmaşık hale getirebilir ve etkili işbirliğini yavaşlatabilir. Zamanla, TDT devletlerinin kararlı davranışları bu zorlukların üstesinden gelebilir.

TDT, uluslararası alanda daha fazla siyasi tanınırlık kazanması gereken genç bir hükümetler arası örgüttür.

TDT, uluslararası alanda daha fazla siyasi tanınırlık kazanması gereken genç bir hükümetler arası örgüttür. Macaristan'ın gözlemci statüsü ile TDT'ye katılımı, Orta Asya ve Kafkasya dışındaki bir bölgeye açılım olarak değerlendirilebilir. Macaristan üyeliği, Avrupada, Macarların etnik kimliğine aşina olmayanlar tarafından oldukça alışılmadık olarak görülse de, TDT'nin AB bölgesine genişlemesi açısından önemli bir başarı olarak görülmelidir. Ancak, bu gelişme, geniş çapta etkin bir aktör olarak algılanan uluslararası bir örgüte henüz dönüşmemiştir.

Türkmenistan'ın gözlemci statüsü ile geç katılımı, TDT'nin kurumsal gelişimi açısından bir endişe kaynağıydı. Türkmenistan'ın bu konudaki duruşu, başlangıçta siyasi tarafsızlığı ile haklı gösterildi. Bu anlayışa göre, Türkmenistan, herhangi bir ittifakın parçası olmamalı ve tarafsız dış politikasını sürdürmelidir. Sonuç olarak, bu politika 2021 İstanbul Zirvesi'nde değiştirildi ve Türkmenistan TDT'ye gözlemci devlet olarak katıldı.

TDT'nin stratejik konumu ve gücü, şu anda farklı bölgelerdeki küresel güçlerin rekabetleri ve çıkar

çatışmaları tarafından gölgelenmektedir. Ancak, bu durum ABD-Çin ve Rusya ilişkileri çerçevesinde değişebilir. Bu nedenle, gelecekte TDT'yi farklı roller içinde görmek şaşırtıcı olmayabilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan güç boşluğu, TDT ve üye devletleri tarafından doldurulabilir ve bölgedeki temel bir jeopolitik aktör olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, ekonomi ve kültürün ötesinde daha derin stratejik işbirliğine vurgu yapılmalıdır. Güvenlik ve askeri işbirliği, etkili bir stratejik ittifak için yol açabilir. Ancak önünde hala uzun bir yol vardır.

Türkiye'nin Gelecekteki Olası Rolü

Türkiye, jeopolitik rolünün farkındadır ve bunu jeopolitik realizm ile işaretlenmiş diplomatik doktrinine yansıtır (Dönmez, 2924:256-259). Türkiye, TDT'nin oluşumuna öncülük etmiştir. Yeni bağımsız Türk devletleri, gayri resmi olarak Türkiye'nin liderliğinde TDT'ye katılmıştır. Türkiye, Türk dünyasının en gelişmiş ülkesi olarak, Türk dünyasında daha büyük bir birlik sağlama konusunda kararlı bir irade sergilemiştir. 2040 Türk Dünyası Vizyonu belgesi, güvenlik, askeri, ekonomi, ticaret, kültür, eğitim ve stratejik ortaklık gibi işbirliği alanlarında bu siyasi iradeyi özellikle belirtir. Bölgedeki hassas jeopolitik durum, TDT'yi, hem bölgesel hem de küresel diğer aktörlerin çıkarlarını dikkate alarak benzersiz bir örgüt olmaya zorlamaktadır. Bu gerilimleri yönetmek ve TDT'nin gündemini etkili bir şekilde ilerletmesini sağlamak, bölgedeki diğer etkili aktörleri dışlamadan önemli bir hedeftir. Türk diplomasisi, üye devletlerin bölgedeki ilişkilerini kesinlikle nazik bir şekilde ele alır.

Türkiye'nin lider rolü, üye devletler üzerinde bir hegemonya kurmayı amaçlamamaktadır. Bu duruş, Türk diplomasisinin sorumlu siyasi figürleri tarafından defalarca dile getirilmiştir.

Üye devletler arasında TDT'nin ortak çalışma yöntemleri ve hedefleri konusunda kesinlikle şüphe yoktur. Lider zirveleri ve çeşitli bakanlık düzeyindeki teknik komitelerin yakın etkileşimi, TDT ve üye devletleri teşvik eder ve cesaretlendirir. Bu faaliyetler, TDT'nin etkinliği için gerçek bir kaldıraç oluşturur. TDT üye ve gözlemci devletleri, çeşitli grup içi sorunların çözümüne katkı sağlayan kolektif bir kimlik sergilemeye başlamıştır. Türkiye, her zaman bu sorunları yatıştırmaya çalışmıştır. Karabağ ihtilali ve Kazakistan'daki (2022) isyanlarda üye devletlerin dayanışması, TDT'nin genel olarak ortak iradesini ve paylaşılan pozisyonunu göstermektedir.

Sonuç

Jeopolitik bugün uluslararası ilişkilerde hala kritik bir öneme sahiptir. Yeni teknolojik gelişmeler, jeo-

politiği karadan ve denizden hava sahasına ve siber dünyaya genişletmiştir. Ancak coğrafi konum, hala bir ulusun birincil varlığıdır. Robin Niblett, son kitabı olan, "Yeni Soğuk Savaş'ta", Batı ile Çin arasındaki ideolojik bölünmenin hem jeopolitik hem de ideolojik olduğunu belirtir (Niblett, 2024: 163). Değişen jeostratejik çıkarların gölgesinde ideolojik çatışmanın ne kadar süreceği şu anda öngörülmesi zordur.

TDT'nin misyonu, Türkçe konuşan ülkeler arasında çeşitli alanlarda kapsamlı işbirliğini teşvik etmektir. Bu işbirliği alanları arasında siyaset, ekonomi, kültür, eğitim ve daha fazlası yer almaktadır. Üye devletler arasında serbest ticaret anlaşmalarının genişletilmesi, ekonomik işbirliğini artırabilir ve bölgesel ticareti artırabilir. Ayrıca, ulaşım ağları, enerji boru hatları ve dijital bağlantı gibi uluslararası altyapı projelerine yatırım yapmak, bölgenin gelişimini teşvik edecektir. Enerji, turizm ve tarım gibi kilit sektörlerde ortak iş girişimleri ve sınır ötesi ya-

Türk Devletleri arasında ulaşım için önemli bir girişim olan Zengezur Koridoru'nun yapım aşamasından bir kare (Fotoğraf: Aayda, 2022).

tırımlar, TDT'nin temel kuruluş amaçlarına katkıda bulunacaktır.

Siyasi ve diplomatik işbirliği bağlamında, bölgesel istikrarı sağlamak için ortak güvenlik önlemleri ve savunma işbirliğinin gelişmesi beklenmektedir. Uluslararası konularda dış politika duruşları, diplomatik etkisini artırmak için TDT'nin gündemindedir. TDT, bölgesel çatışmaları arabuluculuk ve çözüme konusunda proaktif bir rol oynamalıdır.

Kültürel mirası tanıtmak ve eğitim önlemlerini uygulamak, Türk dünyası için birleşik bir kültürel temel oluşturmalıdır. TDT'nin başlangıcından bu yana en önemli görevlerinden biri her zaman kültür temelli projeleri tanıtmaktır. Bu bağlamda, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş ve Türk dilinin teşviki öncelikli olmuştur.

Diğer faaliyet alanları, teknolojik ve bilimsel işbirliği, çevre, yeni üyelerin dahil edilmesi, sağlık, insani yardım, sosyal refah programları ve turizmi içerir. Bu girişimlerin başarısı, üye devletlerin birlikte çalışma, kaynak tahsis etme ve bölgesel ve küresel siyasetin karmaşıklıklarını yönetme konusundaki bağlılıklarına bağlı olacaktır. Tüm bu girişimler, TDT üye devletlerinin jeopolitik gücüne katkıda bulunabilir.

Gelecekte TDT'nin jeopolitik ağırlığının büyük dünya güçleri olan Çin ve Rusya ile ilişkilerinde test edilip edilemeyeceği en önemli sorulardan biridir. TDT'nin her alanda bölge temelli işbirliği yoluyla bir denge sağlayıp sağlayamayacağı gözlemlenmeye devam edecektir. Ortadoğu'da ve Batı Avrasya'da son zamanlarda ortaya çıkan çatışma kaynakları ile küresel siyasi çatışma odaklı davranışlardaki hızlı değişimler, neredeyse dünyanın her yerini endişelendirmektedir. Orta Asya için güç boşluğundan daha dengeli bölgesel ilişkilere geçiş bir varlık olarak değerlendirilmelidir. TDT'nin, çatışmalardan yorulmuş olan dünyamıza hizmet eden bir bölge kurma çabaları, sadece Orta Asya'ya değil, aynı zamanda

dünya çapında barışa hizmet etmektedir.

TDT'nin kurulması, özellikle Türkiye tarafından yönlendirilen iddialı bir girişimdi. Zaman içinde üye ve gözlemci devletler, büyük bir tereddüt yaşamadan TDT'ye katılmıştır. Genel olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için bölgedeki jeopolitik bir yeniden yapılanmaydı. Güçlü bir TDT, bölgedeki dengeleyici bir güç olabilir ve bölge dışı güçlerin müdahalesini önleyecek bir hükümetler arası örgüt olabilir. Üye devletlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruma kapasitesi, TDT'nin kendi gelişimini kesinlikle artıracaktır. 🌸

Kaynakça

- Ayda. (2022). 8 Ağustos 2024 tarihinde <http://www.aayda.gov.az/en/news/4217/construction-of-horadiz-jabrayil-zangilan-aghband-highway-continues> adresinden alındı.
- Baki Musabay, P. (2022). *Turkic World Vision-2040: A Step Forward for the Resilience of Turkic Cooperation*. PERCEPTIONS, Spring-Summer, Volume XXVII, Number 1, 26-52.
- Bailes, A. J. K., Dunay, P., Troitskiy, M. (2007). *The Shanghai Cooperation Organization*. Stockholm International Peace Research Institute.
- Barman, J. (2023). *China's Belt and Road Initiative: An Analysis*. Journal of Contemporary Politics, 2(3), 97-102.
- Brzezinski, Z. (2016). *The Grand Chessboard: Amerikan Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Book, New York.
- Demir, C. (2022). *The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power*. Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı, 39-71.
- GovBr. (2019). 8 Ağustos 2024 tarihinde https://www.gov.br/defesa/pt-br/arquivos/ensino_e_pesquisa/defesa_academia/cedn/xxi_cedn/5a_geopolitica_doa_brasilia_posibilidades_limitacoes.pdf adresinden alındı.
- Dodds, K. (2007). *Geopolitics: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, New York.
- Dönmez, G. (2024). *Dış Politikada Türkiye Doktrini*. Ötügen, İstanbul.
- İlhan, S. (2019). *Jeopolitik Güç Odağı Kuramı*. Kırmızıkeçi, İstanbul.
- Marshall, T. (2021). *The Power of Geography Ten Maps That Reveal the Future of Our World*. Elliott Thompson, London.
- Niblett, R. (2024). *The New Cold War. How the Contest Between the US and China Shape Our Century*. Atlantic Books, London.
- SCMP. (2017). 8 Ağustos 2024 tarihinde https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2095962/zbigniew-brzezinski-unsung-american-hero-sino-us-campaign-2095962&module=perpetual_scroll_0&pgtype=article adresinden alındı.
- OBOREurope. (2024). 8 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.oboreurope.com/en/beltandroad/one-belt/> adresinden alındı.
- TDT. (2022). 8 Ağustos 2024 tarihinde https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-9-zirvesi-semerkant-bildirisi_2679 adresinden alındı.
- Turkic States. (2024). 10 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.turkicstates.org/en/turk-konseyi-hakkinda> adresinden alındı.
- Turkic States. (2024a). 10 Temmuz 2024 tarihinde <https://turkicstates.org/assets/dokuman/Nahngilizce1.pdf> adresinden alındı.
- Turkic States. (2024b). 10 Temmuz 2024 tarihinde https://turkicstates.org/en/haberler/turkic-world-vision-2040_2396 adresinden alındı.
- Ünver, D. (2021). *The Turkic World on Rise*. 12 Temmuz 2024 tarihinde <https://avim.org.tr/Blog/TURKIC-WORLD-ON-RISE-THE-SUMMIT-OF-THE-ORGANIZATION-OF-TURKIC-STATES-06-12-2021> adresinden alındı.
- Ünver, D. (2023). *The Analysis of the Organization of Turkic States From a Neo-Functionalist Perspective*. METU, Ankara.

Rus Kültür Evi Müdürü, Tarihçi
Doç. Dr. Aleksandr Sotniçenko*

“Türk Devletleri Teşkilatı Rusya, Çin ve İran’ı da kapsmalı”

*Aleksandr Sotniçenko 1 Şubat 1977 doğumludur. 1998 yılında Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesini bitirip 2002 yılında “1839-1908 Osmanlı İmparatorluğun Jeopolitik Alanının Gelişimi” adlı doktora tezini savunmuştur. 2000-2017 yılı arasında Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesinde öğretim üyeliği yapmıştır. Türk tarihi, Rusya-Türkiye ilişkileri, Ortadoğu siyaseti ile ilgili bir çok makale yayımlamıştır. 2017-2021 arasında Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği’nde Müsteşar olarak çalışmıştır. 2021 yılından itibaren Rusya Kültür ve Bilim Merkezi (Rus Evi Ankara) başkan görevindedir.

“Geçen 20 yıl boyunca Türkiye, Batı’nın ve Avrasya’daki çeşitli güç merkezlerinin çıkarlarını dengeleme politikası izlemekte oldukça başarılı olmuştur. Ancak uluslararası gerilimler arttıkça, Türkiye er ya da geç stratejik tercihini yapmak zorunda kalacaktır. Batı, önemli stratejik alanlarda bağımsız bir devlet olarak Türkiye’nin çıkarlarını hesaba katmaya hazır olmadığını defalarca göstermiştir. Suriye’de ABD ve bazı Avrupa ülkeleri, ülkenin kuzeydoğusundaki ayrılıkçıları açıkça desteklemekte, ABD Ortadoğu’daki durumla ilgili olarak tamamen İsrail’in yanında yer almakta ve Batı’nın da Türkiye karşıtı bir tutum takındığı Kıbrıs sorunu AB entegrasyonu bağlamında çözümsüz kalmaktadır. Şu ana kadar Rusya da Çin de, TDT’nin politikalarının dostane olacağından emin değil. ABD’nin askeri-politik müttefiki olarak Türkiye’nin, TDT ülkelerinde ABD etkisinin yayılmasına ve TDT’nin kültürel-ekonomik bir örgütten askeri-politik bir örgüte dönüşmesine katkıda bulunup bulunmayacağına dair endişeler var. Bununla birlikte, eğer TDT Rusya, İran ve Çin’in Türk devletlerinin artan bütünleşmesine ilişkin endişelerini giderecek adımlar atarsa bu sorun büyük ölçüde hafifletilebilir. Bunu yapmak için, bu devletlerin liderlerini TDT’nin çalışmalarına dahil etmek gerekli olacaktır. Yakın gelecekte Türkiye Avrasya’da egemen bir güç merkezi mi yoksa Batı politikasının bir aracı mı olacaktır? Türk Devletleri Teşkilatı’nın geleceği ve TDT’nin Avrasya’daki diğer entegrasyon projeleriyle ilişkileri buna bağlıdır.”

**Director of the Russian House of Culture, Historian
Assoc. Prof. Dr. Aleksandr Sotnichenko**

“Organization of Turkic States should include Russia, China, and Iran”

“Over the past 20 years, Türkiye has adeptly balanced the interests of the West and various Eurasian power centers. However, with growing international tensions, Türkiye will inevitably have to make a strategic choice. The West has repeatedly shown an unwillingness to consider Türkiye’s interests as an independent state in major strategic areas. In Syria, the U.S. and several European countries openly support separatists in the country’s northeast. Regarding the Middle East, the U.S. unequivocally sides with Israel. The Cyprus issue remains unresolved within the context of EU integration, with the West taking an anti-Turkish stance. To date, neither Russia nor China is assured of the OTS’s friendly stance. There are concerns that Türkiye, as a military-political ally of the U.S., might facilitate U.S. influence in the OTS countries, potentially transforming the OTS from a cultural-economic entity into a military-political organization. This apprehension is heightened by numerous Turkish and Turkic world experts advocating for such a transformation. However, this issue could be mitigated if the OTS takes steps to address the concerns of Russia, Iran, and China regarding the growing integration of Turkic states. Involving the leadership of these states in the OTS’s activities would be a significant step. In the near future, will Türkiye become a sovereign center of power or a tool of Western policy in Eurasia? The future of the OTS and its relations with other Eurasian integration projects depend on this decision.”

Rus Kültür Evi Müdürü, Tarihçi Doç. Dr. Aleksandr Sotniçenko Işıkgün Akfırat'ın sorularını yanıtladı.

Dünyada, özellikle son 10-15 yıldır Batı'nın küreselleşmeci neo liberal ideolojisine karşı Doğu milletlerinin giderek başlarını kaldırdıkları bir süreç yaşanıyor. Bir ayağı Avrupada bir ayağı Asya'da olan Rusya ve Türkiye'nin yanı sıra İran ve Çin, bu yönelişte başı çeken ülkeler. Bu ülkelerin, Batı'nın tahakkümcü dayatmalarına karşı hem kendi alanlarındaki ülkelerle hem de birbirleriyle daha fazla bölgesel işbirliklerine girdiği görülüyor. Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini bir araya getiren Türk Devletleri Teşkilatı'nı, dünyadaki bu yeni cereyan ışığında nasıl değerlendirirsiniz?

Aleksandr Sotniçenko: Şu anda Avrasya'da bütünleşme süreçlerinin yaşandığı konusunda sizinle aynı fikirdeyim. Bunların iki hedefi var; birincisi, gerçekten de Batı'nın dünya üzerindeki neoliberal hâkimiyetine karşı koymak noktasındadır. Ancak bu, söz konusu bütünleşmenin merkezleri olan Çin, İran, Rusya ve Türkiye için ana hedef değildir. Çok yakın zamana kadar bu devletler siyasi, ekonomik ve kültürel ittifaklar kurarken esas olarak kendi egemenliklerini ve güvenliklerini güçlendirmekle ilgilmişlerdir.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Avrasya'daki egemenliğini ve etkisini güçlendirmek için ta-

Bağımsız Türk Cumhuriyetleri Siyasi Haritası (Harita: MSB Harita, 2024).

sarlanan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), bu tür bir yapının en tipik örneğidir. Temel belgelerine bakıldığında, TDT'nin Batı ile herhangi bir açıdan karşı karşıya gelmeyi kendine görev edinmediği görülmektedir. Batılı kurumların da Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Kuşak ve Yol Girişimi ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi ittifak ve bütünleşme anlaşmalarına karşı tutumlarının aksine, TDT'nin faaliyetlerini eleştirdiğini görmemekteyiz.

Türkiye'nin Stratejik Tercih Ne Olacak?

Rusya, Atlantik mutabakatına dayanan tek kutuplu dünyaya karşı çıkan ülkelerin başında geliyor. Sizce Türk Devletleri Teşkilatı çok kutuplu bir dünyada nasıl bir rol oynayabilir?

Aleksandr Sotniçenko: Her şey Türkiye'nin bu birliğin merkezi olarak nasıl tutum alacağına bağlı. Türkiye'nin Avrasyadaki etkisinin artması ve egemenliğinin güçlenmesi, ki bunun aracı TDT'dir, çok kutuplu dünyanın gelişimi için hem olumlu hem de olumsuz bir rol oynayabilir. Türkiye bağımsız ve özerk bir güç merkezi olarak ortaya çıkarsa, ABD liderliğindeki küresel dünya düzeni programına karşı çıkmak zorunda kalacaktır. Böyle bir durumda TDT'nin gelişimi diyalog içinde ve başta Rusya, Çin ve İran olmak üzere kıtanın diğer jeopolitik merkezlerinin çıkarları dikkate alınarak gerçekleşecektir.

Aynı zamanda Türkiye, NATO üyesi ve AB adayı olarak ABD'nin askeri ve siyasi müttefiki olmaya devam etmektedir. Bu kurumlar çok kutuplu dünyanın düşmanlarıdır. Türkiye'nin Batı yanlısı ve Avrasyacı yönelimler arasında hassas bir denge kuran dış politika pozisyonu çok istikrarsızdır ve her an bir tarafa ya da diğerine savrulabilir. Şu anda bile, ne yazık ki, Rusya ve Batı arasındaki küresel çatışmada Türkiye'nin konumunu tarafsız olarak nitelendiremeyiz. Ankara Ukrayna'ya silah tedarik ediyor ve bu silahlar ABD'nin küresel

hâkimiyet hırsının yol açtığı bir çatışmada Rus askerlerine karşı kullanılıyor. Ankara, Ukrayna'nın NATO üyeliğini desteklediğine dair defalarca resmi açıklamalarda bulunmuştur. Rusya-Türkiye ilişkilerinde dönüm noktalarından birisi, Türkiye'nin 2022'de yakalanan Ukraynalı neo-Nazi silahlı grubu Azov'un komutanlarının kendi topraklarında tutulmasına ilişkin anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesi ve bu kişilerin Kiev'e geri dönmelerine izin vermesiydi. Şu anda bunlar, Rusya'ya karşı savaşmaya devam ediyorlar.

Hem Çin hem de İran'ın Türkiye'nin bölgesel politikasına ilişkin hoşnutsuzlukları vardır. Ankara, Pekin'in Çin Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'ndeki politikasını eleştirmede Washington ile aynı çizgide. Suriye, Irak ve diğer bazı alanlarda İran ile önemli anlaşmazlıkları var.

Bu koşullar altında Rusya'da pek çok kişi şu konular hakkında merak içindedir: Türkiye ve arkasında durduğu Türk Devletleri Teşkilatı gibi kurumlar Avrasyada neoliberal küreselleşmenin araçları haline mi gelecek, yoksa gelmeyecek mi? TDT'nin faaliyetleri, Avrasya halklarının parçalanmasına neden mi olacak yoksa tersi mi?

Endişeleri Gidermenin Yolu

Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan Orta Asya devletlerinin tek tek ve toplu olarak Rusya ile tarihi bağları ve derin ilişkileri olduğu biliniyor. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından Batı'ya açılan ve küreselleşmenin acı sonuçlarını yaşayan bu devletler, aynı zamanda Çin'in öncülük ettiği Kuşak ve Yol Girişimi'nde stratejik bir konuma sahiptir. Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile TDT'ye katılımı Rusya ve Çin ile ilişkilerini nasıl etkileyecektir?

Aleksandr Sotniçenko: Türk Devletleri Teşkilatı'nı oluşturan devletlerin Rusya ile yalnızca derin tarihi ve kültürel bağları bulunmamaktadır.

Örneğin Kazakistan ve Kırgızistan, Rusya'nın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) içindeki askeri ve siyasi müttefikleri; aynı zamanda Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) de üyeleridir. Üye devletlerin milyonlarca vatandaşı Rusya'da daimi olarak ikamet etmekte ve çalışmaktadır; milyonlarca Rus da bu ülkelerde yaşamaktadır. Güvenlik nedenleriyle ne Rusya ne de Çin, TDT ülkelerinde dostane olmayan siyasi rejimler görmek istemeyecektir.

Şu ana kadar Rusya da Çin de, TDT'nin politikalarının dostane olacağından emin değil. ABD'nin askeri-politik müttefiki olarak Türkiye'nin, TDT ülkelerinde ABD etkisinin yayılmasına ve TDT'nin kültürel-ekonomik bir örgütten askeri-politik bir örgüte dönüşmesine katkıda bulunup bulunmayacağına dair endişeler var, özellikle de Türkiye'de ve Türk dünyasında çok sayıda uzman bu yönde adımlar atılması gerektiğinden bahsederken.

Bununla birlikte, eğer TDT Rusya, İran ve Çin'in Türk devletlerinin artan bütünleşmesine

ilişkin endişelerini giderecek adımlar atarsa bu sorun büyük ölçüde hafifletilebilir. Bunu yapmak için, bu devletlerin liderlerini TDT'nin çalışmalarına dahil etmek gerekli olacaktır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey V. Lavrov, 2019'da Moskova'nın "bu örgütün Türk dili konuşan nüfusun mevcut olduğu ancak baskın olmadığı devletleri kabul etmeye hazır olması" halinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne katılmayı düşünmeye hazır olduğunu belirtmişti. Örneğin TDT'de bir gözlemciler kurumu bulunmaktadır. Rusya, İran ve Çin'in TDT'nin çalışmalarına dahil olması halinde güvensizlik sorunu büyük ölçüde ortadan kalkabilir.

TDT, ŞİÖ ile Diyaloga Kurmalı

Türk Devletleri Teşkilatı'nın üyelerinin çoğu Rusya, Çin ve İran'ın dahil olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nün üyesidir. Sizce Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması ve güçlenmesinin ŞİÖ üzerinde nasıl bir etkisi olacaktır?

TDT üyeleri Kırgızistan, Kazakistan, Türkiye, Özbekistan, Azerbaycan ile TDT gözlemcileri Türkmenistan, Macaristan bayrakları ve devlet başkanları (Fotoğraf: TDT website, 2023).

Aleksandr Sotniçenko: Her şey Türkiye'nin ŞİÖ'deki konumuna bağlı. Şu anda Türkiye örgütün sadece diyalog ortağı statüsünde, üyelik başvurusunda bulunmadı. Sadece Rus değil Amerikalı yetkililere göre de Türkiye'nin ittifaka katılmasının önündeki en büyük engel, hedefleri ŞİÖ'nün hedeflerinden radikal bir şekilde ayrılan Atlantikçi askeri-politik ittifak NATO'ya üye olmasıdır.

ŞİÖ'nün Avrasya'daki diğer bölgesel kuruluşlarla aktif işbirliği içinde olduğu, özellikle Bölgesel Devletler Teşkilatı (BDT), KGAÖ, AEB ve ASEAN ile ortaklık anlaşmaları bulunduğu bilinmektedir. Bu örgütlerin temsilcileri ŞİÖ zirvelerine katılmaktadır. Ancak ortaklar arasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bulunmamaktadır. Muhtemelen bütünleşmeyi geliştirmek için Türk Devletleri Teşkilatı, ŞİÖ liderliği ile diyaloga girme ve örgütlerin hedefleri üzerinde anlaşmaya varma girişiminde bulunmalıdır.

Türkiye Avrasya'da Egemen Bir Güç Merkezi mi, Batı Politikasının Bir Aracı mı Olacak?

Rusya, Çin ve İran'da bazı kesimler Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulmasını bu ülkelere karşı bir tehdit olarak görüyor ve arkasında ABD'nin olduğunu düşünüyor. ABD ile Türkiye arasındaki stratejik çıkarların büyük ölçüde çatıştığı mevcut koşullarda böyle bir olasılığın gerçekçi olduğunu düşünüyor musunuz?

Aleksandr Sotniçenko: Rusya, İran ve Çin; ABD ile Türkiye arasındaki etkileşimin gelişimini ve Türkiye'nin Batı'nın çeşitli entegrasyon kurumlarına katılımını yakından takip etmektedir. Ne yazık ki, Türkiye'nin Batı ile diyalogunun, özellikle NATO çerçevesinde,

örgütün genişlemesi, Ukrayna meselesi, AB ile gümrük birliğine katılım da dahil olmak üzere oldukça başarılı bir şekilde geliştiğini söyleyebiliriz. Türkiye'nin Batı'nın siyasi ve ekonomik hâkimiyetini güçlendirmeyi amaçlayan kurumlara katılımı, özellikle artan uluslararası gerilimler bağlamında, ŞİÖ ve AEB gibi Avrasya yapılarına katılımını sorunlu hale getirmektedir. Rusya, Çin ve İran'ın Türkiye'nin öncülük ettiği entegrasyon projelerine karşı duydukları güvensizliğin nedeni de budur.

Geçen 20 yıl boyunca Türkiye, Batı'nın ve Avrasya'daki çeşitli güç merkezlerinin çıkarlarını dengeleme politikası izlemekte oldukça başarılı olmuştur. Ancak uluslararası gerilimler arttıkça, Türkiye er ya da geç stratejik tercihi ni yapmak zorunda kalacaktır. Batı, önemli stratejik alanlarda bağımsız bir devlet olarak Türkiye'nin çıkarlarını hesaba katmaya hazır olmadığını defalarca göstermiştir. Suriye'de ABD ve bazı Avrupa ülkeleri, ülkenin kuzeydoğusundaki ayrılıkçıları açıkça desteklemekte, ABD Ortadoğu'daki durumla ilgili olarak tamamen İsrail'in yanında yer almakta ve Batı'nın da Türkiye karşıtı bir tutum takındığı Kıbrıs sorunu AB entegrasyonu bağlamında çözümsüz kalmaktadır.

Aynı derecede önemli olan bir diğer husus da Batı'nın dünyaya taşıdığı değerler meselesidir. Yabancılaşma, liberalizm, geleneklerin göz ardı edilmesi ve LGBT'nin açıkça teşvik edilmesi gibi değerler Türk toplumu için kabul edilemezdir. Bu mesele Türkiye'yi tekrar tekrar jeopolitik duruşunu seçmeye sevk etmiştir. Yakın gelecekte Türkiye Avrasya'da egemen bir güç merkezi mi yoksa Batı politikasının bir aracı mı olacaktır? Türk Devletleri Teşkilatı'nın geleceği ve TDT'nin Avrasya'daki diğer entegrasyon projeleriyle ilişkileri buna bağlıdır. 🌸

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na Katılımının İşlevi

---

ERSİN TATAR*

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

---

*Ersin Tatar, 1960 yılında Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa'da dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini Kıbrıs'ta, Lise ve Üniversite eğitimini ise İngiltere'de tamamladı.1982 yılında Cambridge Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 1986 yılına kadar dünyanın en önemli denetim ve mali müşavirlik şirketi olan Price Waterhouse'un İngiltere Merkez ofisinde çalıştı. 1986-1990 yılları arasında İngiltere'de Polly Peck Firması'nda, 1990-1992 yılları arasında da Ankara'da FMC-Nurol Savunma Sanayi A.Ş.'de Finansman Müdürü, 1992-2001 yılları arasında ise Show TV'de Mali İşler Koordinatörlüğü görevlerini yürüttü.1996 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilk özel televizyon kanalı olan "Kanal T"yi kurdu. 2009 genel seçimlerinde ise UBP'den milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 2009 yılında Maliye Bakanı olarak görev alan Ersin Tatar, 2018'de gerçekleştirilen UBP Kurultayı'nda Genel Başkan seçildi. 22 Mayıs 2019'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başbakanı oldu. İlk turu 11 Ekim, ikinci turu 18 Ekim 2020'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 5'inci Cumhurbaşkanı oldu.

Geliş Tarihi: 27.6.2024

Kabul Tarihi: 5.7.2024

Atf: Tatar, E. (2024). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na Katılımının İşlevi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 404-409.

ÖZ

Kıbrıs'ta adil, gerçekçi, pratik ve sürdürülebilir bir çözüme Kıbrıs Rum liderliğine uluslararası camia tarafından bunca yıldır otoritesini, egemenliğini ve gücünü aşarak verilen sanal statüyle değil, adadaki mevcut gerçekliklerle, yani iki egemen devlet arasında yapılandırılmış bir işbirliği ilişkisinin kurulmasıyla ulaşılabilir. Bu “kazan-kazan” durumu, sadece Ada'nın Türk ve Rum kesimlerine birçok siyasi ve ekonomik kazanım sağlamakla kalmayacak aynı zamanda Doğu Akdeniz ve ötesindeki sorunların çözümünde katalizör görevi görecektir. KKTC, tüm kurum ve kuruluşları ile Türk Devletleri Teşkilatı'nın faaliyet gösterdiği her alanda yer almak ve ilişkileri geliştirmek arzusundadır. KKTC'nin Ercan Havalimanı, Gemikonağı Limanı ile uluslararası alanda tanınan Gazimağusa Limanı'nın Türk Devletleri Teşkilatı açısından çeşitli fırsatlar yarattığına inanmaktayız. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na üyeliğiyle Türk dünyası ve Akdeniz arasındaki bağlantı kurulmuştur. Orta Koridorun geliştirilmesine yönelik çalışmalarda Türk Devletleri Teşkilatı'nın da aktif bir rol alması bizim açımızdan da büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kardeş Limanlar Programı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Orta Koridor, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyası 2040 Vizyonu.

The Function of the Turkish Republic of Northern Cyprus's Participation in Organization of Turkic States

ABSTRACT

A just, realistic, practical and sustainable solution in Cyprus can be achieved not through the virtual status granted to the Greek Cypriot leadership by the international community over the years, overstepping its authority, sovereignty and power, but through the current realities on the island, namely the establishment of a structured cooperative relationship between the two sovereign states. This "win-win" situation will not only bring many political and economic gains to the Greek and Turkish sides of the island, but will also serve as a catalyst for the resolution of the problems in the Eastern Mediterranean and beyond. TRNC, with all its institutions and organizations, wishes to take part in all areas where the OTS operates and to develop relations. We think that the internationally renowned Famagusta Port, Gemikonağı Port, and Ercan Airport of the TRNC offer the OTS a number of advantages. With the membership of the Turkish Republic of Northern Cyprus to the OTS, the connection between the Turkic world and the Mediterranean was established. It is also of great importance to us that the OTS takes an active role in the development of the Middle Corridor.

Keywords: Middle Corridor, Organization of Turkic States, Sister Ports Program, Turkish Republic of Northern Cyprus, Turkic World Vision - 2040.

Giriş

TÜRK DÜNYASI'NIN EN GÜNEYDE KALAN bağımsız Türk Cumhuriyeti olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin üzerinde bulunduğu Kıbrıs adası, üç kıtanın kesişme noktasında yer alan Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Ada, Doğu Akdeniz'de stratejik ve coğrafi bakımdan eşsiz bir konum ve öneme sahiptir.

Kıbrıs Türkleri adada büyük mücadeleler vererek kendi kaderlerine sahip çıkmış, 1974 Mutlu Barış Harekatı sonucunda özgürlüklerine kavuşmuş ve 1983'te kurduğumuz Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türk Dünyası içinde Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra kurtuluş savaşını vererek bağımsızlığını kazanan ikinci Türk devleti olmuştur.

Çözümün Yolu: Ada'da Eşit Haklara Sahip İki Egemen Devlet

Kıbrıs Türk halkı 1960 antlaşmalarının imzacı taraflarından biridir ve Rum tarafı ile müktesep egemen eşitlik ve eşit statü hakkı vardır. Bu yeni veya talep edilen bir hak değil, Rum tarafının yıllardır gasp edip unutturmaya çalıştığı temel bir haktır. Tüm demokratik kurumlarıyla bir devlet olan KKTC, en az bir Rum devletine dönüşen sözde Kıbrıs Cumhuriyeti kadar meşru bir devlettir.

Kıbrıs'ta adil, gerçekçi, pratik ve sürdürülebilir bir çözüme Kıbrıs Rum liderliğine uluslararası camia tarafından bunca yıldır otoritesini, egemenliğini ve gücünü aşarak verilen sanal statüyle değil, adadaki mevcut gerçekliklerle, yani iki egemen devlet arasında yapılandırılmış bir işbirliği ilişkisinin kurulmasıyla ulaşılabilir. Bu "kazan-kazan" durumu, sadece Ada'nın Türk ve Rum kesimlerine birçok siyasi ve ekonomik

kazanım sağlamakla kalmayacak aynı zamanda Doğu Akdeniz ve ötesindeki sorunların çözümünde katalizör görevi görecektir.

KKTC'nin TDT'ye Katılımı

Türk aile meclisi, 11 Kasım 2022'de Semerkant Zirvesi'nde KKTC'ye oy birliğiyle gözlemci üye statüsü vererek tarihi bir karara imza atmıştır. KKTC ilk kez uluslararası bir örgütte anayasal adıyla üye olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu başta olmak üzere, bu mutluluğu bize yaşatmak için canla başla çalışan Türk diplomasi-sine ve bizi destekleyen tüm üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarına bu vesile ile bir kez daha teşekkür ederim.

Artık uluslararası bir örgüte dönüşen ve aynı zamanda özgün ve etkin bir yapının da temelini atıldığı Türk Devletleri Teşkilatı sayesinde, Türk Dünyası'nda yıllardır özlemi ve ihtiyacı hissedilen siyaset, güvenlik, ticaret, enerji gibi alanlarda işbirliğini pekiştirmek mümkün hale gelmiştir.

Artık uluslararası bir örgüte dönüşen ve aynı zamanda özgün ve etkin bir yapının da temelini atıldığı Türk Devletleri Teşkilatı sayesinde, Türk Dünyası'nda yıllardır özlemi ve ihtiyacı hissedilen siyaset, güvenlik, ticaret, enerji gibi alanlarda işbirliğini pekiştirmek mümkün hale gelmiştir. Bu birlik, sadece temelde var olan kardeşlik bağları-

Türk Dünyası'nın en güneyde kalan bağımsız Türk Cumhuriyeti olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin üzerinde bulunduğu Kıbrıs adası, üç kıtanın kesişme noktasında yer alan Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Ada, Doğu Akdeniz'de stratejik ve coğrafi bakımdan eşsiz bir konum ve öneme sahiptir (Harita, 2024).

mı kuvvetlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda Türk Dünyası'nı ortak tehlikelerden korumak için, bir kolektif savunma mekanizması olarak da Doğu Akdeniz'den Orta Asya'ya kurulacak olan köprü'nün ana parçasını teşkil edecektir. 21'inci yüzyılı Türk asrı yapma ve aynı zamanda tüm siyasal dengeleri de derinden etkileyebilme potansiyeline fazlasıyla sahip olan Türk Devletleri

Teşkilatı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin katılımıyla daha da güçlü hale gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın bizzat ifade ettiği gibi KKTC'nin katılımıyla Türk dünyası aile resmi tamamlanmış oldu. KKTC'nin katılımı ile Türk Devletleri Teşkilatı çok daha güçlü hale gelmiştir.

KKTC'ye haksız izolasyon

Maalesef tüm bu gelişmelerin ardından, yıllardır devam eden Rum zihniyeti teyakkuza geçmiş ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere uluslararası hukuka aykırı olarak üye oldukları tüm uluslararası örgütler ve ülkeler nezdinde KKTC'ye uygulanan haksız ve uluslararası hukuka aykırı izolasyonun sürmesi için verdikleri uğraşı daha da artırmışlardır.

Bu haksız ve hukuksuz hamlelere karşılık olarak Türk Dünyası olarak bizim de birlik içerisinde hareket etmemiz bir zorunluluk teşkil

etmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Temmuz ayında Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı gayri resmi Zirve toplantısına resmi olarak davet etmesi çok önemlidir. Sayın Aliyev daha önce yaptığı resmi açıklamalarda da "bundan sonra Azerbaycan'da KKTC bayrağı dalgalanacaktır" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama sonrasında Bakü'ye yaptığım resmi ziyaret esnasında resmi devlet töreniyle karşılandım ve Sayın Aliyev ile başkanlık sarayında resmi bir görüşme gerçekleştirdim.

Orta Koridorun geliştirilmesine yönelik çalışmalarda Türk Devletleri Teşkilatı'nın da aktif bir rol alması KKTC açısından da büyük önem taşımaktadır (Şekil: UAB, 2021).

KKTC, Orta Koridor'da her türlü katkıya hazır

Suşa Zirvesi'nde yaptığım konuşmada şu noktaların altını çizdim:

Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası ve Doğu Akdeniz'deki Türk varlığının serdar bekçisi olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, tüm kurum ve kuruluşları ile Türk Devletleri Teşkilatı'nın faaliyet gösterdiği her alanda yer almak ve ilişkileri geliştirmek arzusundadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Ercan Havalimanı, Gemikonağı Limanı ile uluslararası alanda tanınan Gazimağusa Limanı'nın Türk Devletleri Teşkilatı açısından çeşitli fırsatlar yarattığına inanmaktayız. Bu alanda nihai hedefimiz KKTC'yi sivil havacılıkta bölgesel bir merkez, deniz taşımacılığında ise güvenilir transit bir ülke haline getirmektir. Gazimağusa Limanı'nın Türk Devletleri Teşkilatı'nın 'Kardeş Limanlar' Programına dahil edilmesi için Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryasına ilgili Bakanlığımız tarafından başvuruda bulunulmuştur. Kıbrıs Türk halkının beklentisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kardeş Limanlar Mutabakat Zaptına dahil olma talebinin olumlu karşılanmasıdır. Gazimağusa Limanı'nın Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kardeş Limanlar projesine dahil edilmesi, Kıbrıs Türk Halkına uygulanan haksız ve hukuksuz izolasyona zulmüne karşı çok önemli bir destek ve mesaj olacaktır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na üyeliğiyle Türk dünyası ve Akdeniz arasındaki bağlantı kurulmuştur. Orta Koridorun geliştirilmesine yönelik çalışmalarda Türk Devletleri Teşkilatı'nın da aktif bir rol alması bizim açımızdan da büyük önem taşımaktadır. Teşkilatımızın, 'Türk Dünyası 2040 Vizyonu' belgesinde aile meclisimiz arasındaki

ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine özel önem verilmekte ve bu çerçevede taşımacılık ve lojistik alanındaki işbirliklerinin güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Vizyon Belgesinde ulaştırma konusunda Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Ulaşım Koridoru ve Zengezur Koridoru özelinde işbirliğinin güçlendirilmesi kararlılığımızı selamlıyor, üzerimize düşen her türlü katkıyı koymaya hazır olduğumuzu ifade etmek istiyorum.

KKTC, TDT ile ilişkileri Artırmaya Hazır

Tüm bu tarihi adımlar aynı milletin evlatları olarak Türk Devletleri Teşkilatı üye devletlerinin KKTC'ye karşı yapması gerekenlere örnek teşkil ediyor. KKTC olarak biz Türk Devletleri Teşkilatına üye kardeş ülkelerle ilişkilerimizi artırmaya hazırız. Umuyorum ki TDT üyesi diğer devletlerle de ilişkilerimizi aynı Azerbaycan ile getirdiğimiz seviyeye yakın zamanda getirebiliriz.

KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na kabulü ile tüm dünyaya Kıbrıs Türklerinin yalnız olmadığı mesajı bir kez daha verilmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti yavaş yavaş, aşama aşama uluslararası camiadan kabul görmektedir. Cumhuriyetimizin 41. yılını kutladığımız bu yıl statümüzü ileriye taşıyan bu olumlu gelişmelerden daha da cesaret alarak onurlu mücadelemize hız kesmeden devam edeceğiz. 🌸

Kaynakça

- Harita. (2024). 6 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.harita.gov.tr/urun/kibris-adasi-fiziki-haritasi/277> adresinden alındı.
- UAB. (2021). 6 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.uab.gov.tr/haberler/suveys-kanalina-alternatif-en-uygun-tasima-rotasi> adresinden alındı.

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesindeki Etkin Rolü: Bağlam, Uygulama ve Etki

---

DU DONGHUI*

Dr. Öğretim Üyesi
Tarih Bölümü, Şanghay Üniversitesi

---

*Du Donghui, Şanghay Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi ve Türkiye Araştırmaları Merkezi'nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. 2021 yılında Şanghay Üniversitesi'nden Dünya Tarihi alanında doktora derecesini almış ve Fudan Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi alanında doktora sonrası araştırma yapmıştır (2021-2023). Ayrıca Türkiye'de Marmara Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur (2018-2019). Başlıca araştırma alanları arasında Türkiye'nin dış politikası ve Ortadoğu'daki uluslararası ilişkiler yer almaktadır. Chinese Journal of European Studies, Journal of World Peoples Studies, West Asia and Africa, Historical Review, Forum of World Economics & Politics, Journal of Shanghai University gibi dergilerde uzmanlık alanıyla ilgili çeşitli akademik makaleler yayımlamıştır.

E-posta: dudonghui@shu.edu.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8912-1670>

Geliş Tarihi: 5.6.2024

Kabul Tarihi: 25.6.2024

Atf: Du, D. (2024). Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesindeki Etkin Rolü: Bağlam, Uygulama ve Etki. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 410-428.

ÖZ

Orta Asya'daki "Yeni Büyük Oyun" bağlamında, Türkiye, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ile oluşturulan "Türk liderliği" imajından yararlanmış, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesi gibi fırsatları değerlendirerek Türk dili konuşan devletlerin bütünleşme sürecinde liderlik görevi üstlenmiştir. Türkiye'nin yeni süreçteki bu gayreti, stratejik özerkliği daha fazla vurgulayan konumlanmasının bir tezahürüdür. Bu süreçte, Türkiye'nin birincil avantajı yumuşak gücüdür; temel yaklaşımı ise ikili ortaklıkların yanında çok taraflı işbirlikleri geliştirmektir. Ana odağı enerji ve ticaret işbirlikleri üzerinde kalmaktadır. Pan-Türk işbirliği, Rusya, Çin ve İran gibi dış güçlerin farklı değerlendirmelerine tabidir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Avrasya jeopolitik dinamikleri üzerindeki etkisi, büyük güçlerin jeopolitik rekabetinde bir piyon olarak kullanılmaktan kaçınma yeteneğine bağlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: bölgesel bütünleşme, çok taraflı işbirliği, Orta Asya, Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı.

Türkiye's Promotion of the Integration of Turkic States: Context, Practice, and Influence

ABSTRACT

In the context of the "New Great Game" in Central Asia, Türkiye has taken advantage of the image of "Turkic leadership" created by the Second Nagorno-Karabakh War, seized the opportunity of U.S. withdrawal from Afghanistan and the outbreak of the Russia-Ukraine war, and actively promoted and led the integration of Turkic-speaking States. Türkiye's enthusiasm is a manifestation of its strategic adjustment that puts greater emphasis on strategic autonomy. In this process, Türkiye's primary advantage lies in its soft power; its main approach is to foster multilateral cooperation alongside bilateral partnerships. The core focus remains on energy and trade collaboration. Pan-Turkic cooperation is subject to varying considerations regarding extraterritorial powers by Russia, China, and Iran. The impact of the Organization of Turkic States (OTS) on Eurasian geopolitical dynamics will depend on its ability to avoid being manipulated as a pawn in the great powers' geopolitical competition.

Keywords: Central Asia, multilateral cooperation, Organization of Turkic States, regional integration, Türkiye.

Giriş

TÜRK DEVLETLERİ, İÇLERİNDE ÇOĞUNLUK olarak Türk dillerinin konuşulduğu ülkeler olup, bu ülkeler arasında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan yer almaktadır. Bahsi geçen altı ülkenin liderleri, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konferansı (TDİK) 8. Devlet Başkanları Zirvesi'nde, organizasyon isminin Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirildiğini ilan ettiler ve bu süreçte Türkmenistan organizasyona gözlemci olarak katıldı. Bu durum, gevşek bir işbirliği mekanizmasından Türk dili konuşan devletler arasında işbirliğini teşvik eden resmi bir uluslararası organizasyona önemli bir geçişi simgelemektedir.

Türk dili konuşulan ülkelerin bütünleşme hareketinin itici gücü olarak Türkiye, son yıllarda Orta Asya'daki bölgesel etkinliklerde aktif olarak yer almaktadır.

Türk dili konuşulan ülkelerin bütünleşme hareketinin itici gücü olarak Türkiye, son yıllarda Orta Asya'daki bölgesel etkinliklerde aktif olarak yer almaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikası, ekonomik pragmatizmden siyasi ve askeri işbirliğine doğru artan bir vurguyla kaymıştır. Bu bağlamda, yerli ve yabancı akademisyenler Türkiye'yi, Pan-Türkizmin tarihsel evrimi, yumuşak güç diplomasisi, kimlik politikaları, jeopolitik ve Orta Koridor Projesi gibi çeşitli perspektiflerden geniş çapta analiz etmişlerdir. Bu makale, büyük güç rekabetinin yo-

ğun olduğu bir bağlamda, Türkiye'nin Türk devletleri entegrasyonunu ilerletme çabalarının arka planını, uygulamasını ve etkisini incelemektedir.

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesini Desteklemesinin Bağlamı

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınları, Orta Asya'nın etnik ve kültürel mirasına derin bir ilgi geliştirmişlerdir ve bu, Anadolu ile Orta Asya'da yaşayan Türk halkları arasında bir bağ kurma amacını taşımıştır. Bu çaba, (pan-)Türkizmin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Jeong, 2018).

Tarihi olarak, Türkiye'nin pan-Türkist uygulamaları üç kısa yükseliş dönemi yaşamıştır: Rus Ekim Devrimi (1917), Sovyet-Alman Savaşı (1941) ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi (1991) sonrasında. Bu olaylar, Rus gücünün erozyona uğramasıyla doğrudan bağlantılıydı. Orta Asya'daki etnik köken anlatısından etkilenen Türkiye, her zaman Türk dili kullanan devletlerin bölgesel bütünleşmesinde liderlik rolü üstlenmeyi amaçlamıştır. Ancak, pan-Türkizm, ideolojik bir eğilim olarak belirli bir sosyal temele sahipken, dış politika yönelimi olarak uygulamada dalgalı gelişmeler sergilemektedir. Aslında, pan-Türkizm, yalnızca dış koşulların uygun olduğu durumlarda politika alanına girebilir ve Türk diplomasisini şekillendirebilir. Bunun nedeni, bir devletin motivasyonunun mutlaka buna karşılık gelen diplomatik davranışa dönüşmemesidir. Ulusal fikirlerin uygulanması, uluslararası sistemin gerekli koşulları sağlayıp sağlamadığına bağlıdır.

Büyük güçlerin Orta Asya'daki günümüz müdahaleleri, 19. yüzyılda İngiliz İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasındaki rekabetten ayırt etmek için "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılmaktadır.

Sistemik Etkenler: Orta Asya'da Çoğulcu Güç Dinamikleri ve Günümüzdeki "Yeni Büyük Oyun"

Orta Asya, Avrasya kıtasının kilit noktası olarak, bölge içindeki siyasi ve kültürel unsurlarla dış güçlerin birleşmesini ve karşılıklı etkileşimini kolaylaştırarak Avrasya jeopolitik manzarasının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Tarih boyunca Yunanlılar, Romalılar, Hunlar, Türkler, Araplar ve Moğollar Orta Asya'da ve ötesinde önemli roller oynamışlardır (Tao, 2016). Son yıllarda, ABD'nin Orta Asya'dan stratejik geri çekilmesiyle bölge, düzenin yeniden inşa edilmesi dönemine girmiştir. Orta Asya'daki etkinliklere dahil olan kilit aktörler arasında Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Hindistan, Pakistan, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye bulunmaktadır. Büyük güçlerin Orta Asya'daki günümüz müdahaleleri, 19. yüzyılda İngiliz İm-

paratorluğu ile Rus İmparatorluğu arasındaki rekabetten ayırt etmek için "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılmaktadır.

Farklı aktörler, çeşitli nedenlerle Orta Asya'da farklı çıkarlar peşindedir. Ukrayna krizinin başlamasından bu yana, Batı yaptırımları Rusya'nın Orta Asya'daki entegrasyon çabalarını hızlandırmıştır. Rusya için Orta Asya, stratejik olarak önemli bir etki alanı, Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) inşası için önemli bir merkez ve bölgesel güvenlik hiyerarşisini şekillendirmede kritik bir bileşendir (Ping, 2022). Çin, Kuşak ve Yol Girişimi'ni (KYG) ilerletmek ve güvenliğini artırmak zorunluluğu tarafından yönlendirilmekte olup, ticaret işbirliğini teşvik etmeye, terörle mücadele çabalarını yoğunlaştırmaya, Afganistan'da istikrar sağlamaya ve bölgesel bağlantıyı kolaylaştırmaya daha fazla önem vermektedir (Feng, 2020). ABD'nin Orta Asya stratejisi, küresel hegemonyasını sürdürmeyi amaçlamakta olup, Orta Asya

ülkelerinin siyasi sistemleri üzerinde “renkli devrimler” yoluyla etkide bulunmak, Amerikan değerlerini yaymak, Rusya’nın etkisini sınırlamak ve Çin’in ilerlemesini engellemek gibi temel hedefleri içermektedir (Cai & Yi, 2020). AB ise, ABD ile uyum sağlamanın yanı sıra, bölgedeki enerji gelişimini önceliklendirmektedir. Orta Asya ile Avrupa arasında sağlam enerji tedarik yolları kurmayı hedeflemekte ve aynı zamanda Avrupa enerji pazarında Rusya’nın baskın konumunu azaltmaya çalışmaktadır.

Küresel güçlerin yanı sıra, bölgesel güçler de Orta Asya’ya yönelik stratejilerini ortaya koymuştur. Hindistan’ın Orta Asya’ya yaklaşımı, başlangıçtaki “Kuzeye Bak” politikasından “genişletilmiş

komşuluk” politikasına ve sonrasında daha kapsamlı bir “Orta Asya ile Bağlan” politikasına evrilmiştir (Li, 2019). Pakistan, Orta Asya’da stratejik derinlik elde etmeye çalışmakta olup, ekonomik kalkınmasını sağlamak için enerji kaynaklarına kesin erişimi hedeflemektedir. Hindistan ve Pakistan arasındaki süregelen rekabet bağlamında, her iki ülke Orta Asya’da rekabetçi bir ilişki sürdürmektedir. Hindistan, Orta Asya’yı stratejik olarak önemli bir arka bölge olarak görürken, Pakistan, Hindistan’ın Orta Asya ile bağlantısını engellemeye çalışmaktadır.

Batı Asya ülkelerinde ise, Suudi Arabistan’ın Orta Asya’daki etkisi dini alanda yer almaktadır. Bu, cami inşası, Arapça dil kursları sunulması

ve hayır fonlarının başlatılması gibi girişimleri içermektedir. Bu çabalar, Vahabizmi yaymayı ve İran etkisini dengelemek için “cami diplomasisi” uygulamayı amaçlamaktadır (Berdikeeva, 2020). İran, Orta Asya ve Kafkasya ile zengin bir kültürel ve tarihsel mirası paylaşmakta olup, Fars dili ve kültürünün yayılmasını aktif olarak teşvik etmekte ve Tacikistan’da dini modelini yaymaya çalışmaktadır (Dehshiri, 2020).

ABD-Rusya, Hindistan-Pakistan ve Suudi Arabistan-İran arasındaki çelişkilerin Orta Asya’daki etkileşimi karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş olup, küresel ve bölgesel aktörler bölgesel gelişmelere aktif olarak müdahale etmektedir.

ABD-Rusya, Hindistan-Pakistan ve Suudi Arabistan-İran arasındaki çelişkilerin Orta Asya’daki etkileşimi karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş olup, küresel ve bölgesel aktörler bölgesel gelişmelere aktif olarak müdahale etmektedir. Yeni Büyük Oyun çerçevesinde yaşanan güç rekabeti, karşılıklı etkileşim mekanizmasının verimliliğini engellemektedir. Aynı zamanda, farklı çıkar talepleri, büyük güçlerin Orta Asya işlerinde uzlaşmaya varmasını zorlaştırmaktadır. Şu ana kadar Orta Asya, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Avrupa, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye’yi kapsayan çok taraflı bir işbirliği mekanizmasına sahip değildir. Çeşitli aktörler, politikalarını farklı mekanizmalar ve platformlar aracılığıyla stratejik olarak uyumlaştırmaktadır. Örneğin, Çin ve Rusya, politikalarını Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde etki-

li bir şekilde koordine ederken, ABD ve Avrupa, politikalarını NATO aracılığıyla uyumlaştırmaktadır.

Ayrıca, Suudi Arabistan ve İran, sırasıyla Teröre Karşı İslami Ordu İttifakı (IMCTC) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) aracılığıyla etkilerini genişletmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, Orta Asya’da nispeten bol miktarda kamu malı bulunmasına rağmen, bölgesel yönetim mekanizması kişiselleşme ve araçsallaşma eğilimindedir. Ancak, Orta Asya ülkeleri, stratejik özerkliklerini korumak için mekanizmaların karşılıklı olarak birbirini kapsamaması nedeniyle çeşitli işbirliği platformlarının bir arada varlığını benimsemektedir (Hong, 2022).

Özerkliklerini artırmak ve bölgesel hegemonyanın münhasır etkisini azaltmak için Orta Asya ülkeleri, işbirliği platformlarıyla ilişkilerini yönetirken “dengeli bölgeselleşme” stratejisini kullanmaktadır. Bu denge, askeri ve ekonomik terimlerde “sert denge” değil, büyük güçlerle farklı işbirliği platformları aracılığıyla karmaşık bir ağ oluşturarak potansiyel revizyonist devletlere karşı “yumuşak denge” anlamına gelmektedir. Orta Asya devletlerinin bakış açısından, kültür, dil, din ve coğrafya gibi çeşitli örgütsel ilişkiler, Orta Asya’nın coğrafi sınırlarını genişletebilir ve hakim etki alanlarının oluşturulmasında zorluklar yaratabilir (Tskhay, 2020).

Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliği platformu oluşturmak, bu özel güç yapısı içinde haklı ve mantıklıdır. Dil benzerliklerine dayalı bir “Türk Topluluğu” oluşturma fikri, Türk dil ailesi içindeki önemli farklılıkları göz ardı etse de (Cinar, 2013) ve “Türk” kavramı tartışmalı ve yapılandırmacı olsa da, “Türk kimliği” ile uyum sağlamak, Türk devletlerinin özerkliklerini artırma talebini karşılamakta ve TDİK’nin dönüşümünde önemli bir katalizör oluşturmaktadır.

1 Temmuz 2015, Yük treni Doğu Çin'in Shandong Eyaletindeki bir liman kenti olan Qingdao'daki CRIntermodal'in merkez istasyonundan Orta Asya'ya hareket ediyor (Fotoğraf: CGTN, 2018).

Özetle, Orta Asya'da yerel güvenliği sağlayan kamu malları eksik olup, Orta Asya devletleri ile büyük güçler arasındaki etkileşim, merkezi olmayan ve çok katmanlı bir güç yapısı ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda, Orta Asya'daki büyük güçler arasındaki süregelen Yeni Büyük Oyun, bu bölgedeki ülkelere çeşitli seçenekler sunmaktadır. Türk dili konuşulan ülkeler arasında işbirliği platformlarının kurumsallaşması, Türkiye'yi Yeni Büyük Oyun'da önemli bir oyuncu olarak konumlandırmıştır. Orta Asya ülkeleri genellikle çoğulcu ve dengeli bir diplomasi yaklaşımı benimsemekte olup, etnik kimliğe dayalı işbirliği platformları, özerkliklerini sergileme aracı olarak hizmet etmektedir. Büyük güçler, Orta Asya girişimlerinin kendi versiyonlarını geliştirmeye çalışırken, küresel bir aktör olarak konumlanan Türkiye, Türk devletlerinin bölgesel bütünleşmesine öncülük ederek elverişli bir bölgesel alt sistem şekillendirmeye çalışmaktadır.

Birim Etkenler: Türkiye'nin Stratejik Özerkliği ve Küresel Aktör Konumlandırması

Dış politika oluşturma, sistemik ve birim düzeyindeki dinamiklerin iç içe geçerek etkileşiminden kaynaklanan karmaşık bir sonuçtur. Bir devletin gücü ve uluslararası sistemdeki konumu, dış politika oluşumunu önemli ölçüde etkilerken, algılar ve değerler gibi iç etkenler de kritik roller üstlenir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türkiye, pan-İslamizm, pan-Türkizm ve irredantizm ile ilişkilendirilen maceracı politikaları reddederek barış odaklı bir diplomasi politikası izlemiştir. Dış politikasını ulus devletler çerçevesiyle sıkı bir şekilde sınırlamıştır (Kürkçüoğlu, 1980; Göl, 2012; Güçlü, 2000). Ancak, Türk milliyetçiliği, ulusal kültürün kaynağı olarak eski Türk geleneklerini idealize eden Orta Asya etnik köken anlatısını inşa ederken, Türkiye'nin egemenlik sınırı ve kimlik sınırı

uyumsuz hale gelmiş, kültürel milliyetçiliğin ulus ötesi özellikleri ile toprak milliyetçiliğinin bölgesel özellikleri arasında bir gerilim yaratmıştır (Tao, 2011).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye, Türk dili konuşan devletlerin ekonomik, siyasi ve dini dönüşümünü kolaylaştırarak Atlantik İttifakı ve Batı dünyası içindeki konumunu güçlendirmeye çalıştı. O dönemde Türk politika yapıcıları, Türkiye'nin laik, demokratik, Batı yanlısı bir İslam ülkesi ve piyasa ekonomisine sahip olması nedeniyle Orta Asya ile Batı arasında bir "köprü" işlevi görebileceğine geniş ölçüde inanıyorlardı (Bal, 2017). Bu nedenle, Türkiye'nin 1990'lardaki pan-Türkist uygulamaları esasen Batı'nın çıkarlarıyla uyumluydu. "Türk Dünyasında" etkili olma çabaları, Türkiye'nin Avrupa entegrasyon sürecine

katılma arayışı olarak görülüyordu.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde AB üyeliği konusundaki kalıcı hayal kırıklığı, yükselen Türk milliyetçiliğiyle keskin bir tezat oluşturdu. Arap Baharı'ndan bu yana Türkiye'nin Batı yanlısı diplomasisi, NATO müttefiklerinin Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını göz ardı etmeye devam etmeleri nedeniyle daha proaktif ve kapsamlı bir yaklaşıma kaydı. "Doğu'ya Bakmak" yeni norm haline geldi ve Rusya, İran ve Çin ile ilişkileri geliştirmek, Avrupa ve ABD'nin etkisini dengelemek için önemli bir yöntem olarak ortaya çıktı. Türkiye'nin geleneksel jeopolitik bakış açısı, "Doğu ve Batı" veya "Avrupa ve Asya" arasında temel bir ayırım yapmaya, kendisini ikili bir çerçeve içinde "Medenileşmiş Batı Dünyası" ile hizalamaya dayanmıştır.

16 Mart 2023, Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türk Devletleri Teşkilatı, artık çözüm üretemeyen uluslararası sistemin yeni sinerji merkezidir (Fotoğraf: TCCB, 2023).

AK Parti döneminde Türkiye'nin özerklik anlayışı, Batı'nın münhasır normatif kaynak olmaktan çıkmasıyla karmaşık bir jeopolitik kimliğe dönüştü. Çok kutuplu bir dünyada, Türkiye'nin tarihsel olarak beslendiği üç kaynak noktası vardır: Osmanlı imparatorluk tarihi, ulus kimliğinin parçası olan Türk tarihi ve dini kimliğinin parçası olan İslam tarihi. Türkiye'nin devraldığı kimlik mirası üç siyasi ideolojiye (neo-Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık) ve üç devlet rolüne karşılık gelir: Osmanlı İmparatorluğu'nun "halefi", Türk Devletlerinin "lideri" ve İslam dünyasının "kalesi" (Hui, 2024). Türkiye'deki etnik ve dini kimlikler, parti politikaları ve ideolojileri içinde karşılık bulmuştur. 2018'de Batı yanlısı güçler, AK Parti'nin (İslamcı bir geçmişe sahip) MHP (milliyetçi bir geçmişe sahip) ile seçim ittifakı kurmasıyla bir gerileme yaşadı.

Türkçe konuşan devletlerin entegrasyonunu sağlamak, Türkiye'nin bağımsızlığını gösterecek ve Batı'ya tarihsel bağımlılığını dengeleyecektir.

Türkçe konuşan devletlerin entegrasyonunu sağlamak, Türkiye'nin bağımsızlığını gösterecek ve Batı'ya tarihsel bağımlılığını dengeleyecektir. Küresel bir aktör olarak, Türkiye'nin Atlantik İttifakı ve TDT içindeki konumu işlevsel olarak tamamlayıcıdır. NATO yüksek derecede kurumsallaşmışken, Türkiye coğrafi konumu nedeniyle sadece Avrupa askeri çevresine entegre olabilir, ancak etnik, dini ve kültürel kimliği için tanınma elde edemez. Buna karşılık, NATO kadar kurumsallaşmamış olsa da, TDT Türkiye'nin statüsünü vurgulayabilir ve Orta Asya işlerinde sesini artırabilir. Stratejik özerklik kavramı altında, Türkiye, Batı güçleri tarafından aşağı bir role indirgenmek yerine uluslararası ilişkilerde eşit bir oyuncu olma konumunu savunmaya

çalışmaktadır. Bu kendine odaklı stratejik yönelimin bir yönü, Türk dili konuşan devletlerle daha yakın ilişkiler geliştirmeyi içerir.

Tetikleyici Etkenler: Dağlık Karabağ Savaşı, Afganistan Çalkantısı ve Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali

Sistemik ve birim düzeyindeki etkenlere ek olarak, 2020'deki Dağlık Karabağ çatışması, 2021'de ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, Türkiye'nin entegrasyon çabalarını önemli ölçüde artırmıştır.

Türk devletleri arasında Azerbaycan, Türkiye ile hizalanmış olup, Türkiye'nin Orta Asya'daki etkisi için stratejik bir ortak olarak hizmet etmektedir. İki ülke arasındaki ikili ilişki genellikle "Bir millet, iki devlet" (One nation, two states) ifadesiyle özetlenir. 2010 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Destek Anlaşması'na göre, Türkiye ve Azerbaycan, her iki ülkeye yönelik bir askeri saldırı veya tehdit durumunda birbirlerine "tüm imkanlarla" destek olacaklardır.

Eylül 2020'de Dağlık Karabağ bölgesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışma çıktığında, Türkiye Azerbaycan'a tam destek sağlayarak insan-sız hava araçları tedarik etti ve askeri danışmanlar gönderdi (Isachenko, 2020). Rusya, stratejik amaçlarla çatışmada önemli ölçüde itidal gösterdi ve Türkiye'ye etkili güç uygulama fırsatı verdi. Türkiye'nin desteğiyle Azerbaycan, önemli toprakları geri alarak Güney Kafkasya'nın jeopolitik manzarasını yeniden şekillendiren bir zafer elde etti.

Dağlık Karabağ Savaşı, Türk-Azerbaycan ittifakını pekiştirdi ve Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeler arasındaki itibarını artırdı. Dış Politika Enstitüsü Başkanı Hüseyin Bağcı şunları belirtiyor: "Türk Konseyi başkanlığı sırasında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ çatışmasında kazandığı zafer,

Eylül 2020'de Dağlık Karabağ bölgesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışma çıktığında, Türkiye Azerbaycan'a tam destek sağlayarak insansız hava araçları tedarik etti ve askeri danışmanlar gönderdi (Fotoğraf: Metbuat, 2023).

bölgesel manzarada önemli bir etki yarattı, Türk dünyasının moralini yükseltti, Türk entegrasyonu için sağlam bir temel oluşturdu ve bu yılın başarılı Türk Konseyi zirvesine giden yolu açtı. Şimdi, Türkiye Türk Konseyi'nin dönem başkanlığını üstlenirken, Dağlık Karabağ çatışmasının çözümünde gösterilen direnci değerlendirerek tüm Türk dünyasına etkili bir şekilde liderlik etmeye devam edecektir” (Yuan, 2021).

Türkiye, Dağlık Karabağ Savaşı'nı Türk dili konuşan devletler için bir zafer olarak ilan etti ve stratejik olarak Özbekistan ve Türkmenistan'dan destek almak için kullandı. Savaşın hemen ardından, Türk Savunma Bakanı Hulusi Akar, bir heyetle Orta Asya'ya gitti. Bu ziyareti, bölge devletleri tarafından oldukça sıcak karşılandı. Ziyaret sırasında Türkiye, Özbekistan ve Kazakistan ile

askeri işbirliği anlaşmaları imzaladı. Ayrıca, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında düzenlenen TDT Devlet Başkanları Zirvelerinde, Azerbaycan'ın davasına sarsılmaz destek ifade edildi ve Dağlık Karabağ Savaşı'ndaki dayanışma, Türk dili konuşan devletler arasındaki çözülmez kardeşliğin bir tezahürü olarak nitelendirildi.

NATO'nun 2021'de Afganistan'dan çekilmesiyle ortaya çıkan kargaşa, Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyon sürecini ilerletmesi için yeni bir olanak sağladı. Türkiye'nin Afganistan'a odaklanmasında iki etken etkili oldu. İlki etnik kimliktir. Türkiye'nin görüşüne göre, Afganistan'ın kuzey ve merkezi bölgelerindeki Özbekler ve Türkmenler “sınır ötesi Türkler”dir ve onların vatani olan “Güney Türkistan” Türkiye ile tarihsel bağlara sahiptir (The Arab Weekly, 2021).

Bu anlayışa dayanarak Türkiye, Kabil, Herat, Kandahar ve diğer yerlerde konsolosluklar ve eğitim kurumları açarak Türk etnik grupları arasında etkisini artırdı. İkincisi ise dini kimliktir. Türkiye ve Orta Asya ülkeleri, çoğunlukla Sünni İslam ülkeleri olup, Afganistan'da Taliban'ın ortaya çıkışı, radikal İslam'ın yeniden dirilişinin önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ılımlı İslam anlayışının daha büyük bir etki yaratma fırsatı bulunmaktadır.

Afganistan'daki çalkantılar ışığında, Orta Asya'daki Türk dili konuşan devletler, potansiyel istikrarsızlıkla başa çıkmak için politikalarını eşgüdümlü hale getirmeleri gerektiğinin farkına vararak, Türkiye için bir fırsat sundu.

Afganistan'daki çalkantılar ışığında, Orta Asya'daki Türk dili konuşan devletler, potansiyel istikrarsızlıkla başa çıkmak için politikalarını eşgüdümlü hale getirmeleri gerektiğinin farkına vararak, Türkiye için bir fırsat sundu. 27 Eylül 2021'de Türkiye, Afganistan'daki durumu görüşmek üzere Türk Konseyi dışişleri bakanlarını topladı. Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, "Türk dünyası"nın birleşik olması ve sesini duyurması gerektiğini vurguladı, çünkü Afganistan'da milyonlarca Türk akraba yaşamaktadır ve bu durum Türkçe konuşan ülkeler için doğrudan önem arz etmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2021). ABD'nin birliklerinin Afganistan'dan hızla çekmesi, müttefikleri arasında geniş çapta memnuniyetsizlik yaratan bir düzensizlik olarak görüldü. Orta Asya ülkeleri, ABD'nin "öngörülemezliği" ve Rusya'nın "kendini gösterme" politikası arasında dış güç dengesi

aramak zorunda kaldılar. Aynı zamanda, Türkiye etkisini başarıyla genişletti (Zhi, 2022).

2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini bir nebze azaltarak, bölgedeki Türk dili konuşan ülkeleri kendi ulusal kültürlerinin öznelliğini daha fazla vurgulamaya ve Türk kimliklerini güçlendirmeye yönlendirdi. Orta Asya ülkeleri, pratik düzeyde bağımsızlıklarına değer verirken, ekonomik ve güvenlik alanlarında Rusya'ya bağımlıydılar ve Rusya-Ukrayna savaşı sırasında hassas bir konumda bulunurlar.

Genel olarak, Türk devletlerinin tutumları üç farklı yaklaşımla sınıflandırılabilir: Türkiye stratejik dengeleme ve kendini koruma politikası benimser; Azerbaycan, Rus-Ukrayna savaşını kazançalarını genişletmek için bir fırsat olarak görür ve toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışır; Orta Asya'daki Türk devletleri, hem Rusya'ya bağımlıdır hem de ondan endişe duyarlar, temel hedefleri riskten kaçınmak ve egemenliği korumaktır. Ukrayna işgalinden önce, Putin, Kazakistan'a işbirliği eylemi arayışında yaklaşmış, ancak Kazakistan, Kırım'ın durumu ve Donetsk ile Luhansk'ın kendini ilan eden "bağımsızlıklarını" tanımayı reddederek etkilenmemiştir (Umarov, 2022).

Ayrıca, Putin'in Sovyetler Birliği ve Orta Asya tarihi hakkındaki açıklamaları, Orta Asya ülkelerinde endişe yaratmış ve kültürel de-Rusifikasyon konusunda daha kararlı olmalarına yol açmıştır. Kültürel işbirliği, ŞİÖ ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ile işbirliğinin odak noktası olup, TDT'nin işbirliği noktasını oluşturur. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana, Türk dili konuşan ülkeler arasında katılım düzeyi artmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in Mayıs 2022'de Türkiye'yi ziyareti, ikili ilişkileri güçlendirilmiş stratejik ortaklık seviyesine yükseltmiş ve "Türk dünyası" içindeki iki etkili güç, TDT'nin etkisini genişletmek için aktif olarak çalışmıştır.

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesini Kolaylaştırma Çabaları

Türkiye, “Türk Dünyası” kavramını sıkça kullanır ve Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliği mekanizmalarının gelişiminde aktif rol oynar. Tarihsel olarak, Türkiye'nin pan-Türkist politikası, kültürel, ekonomik ve eğitim alanlarına odaklanmıştır. Türk Konseyi ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde, Türkiye, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (Türksoy, “Türk Dünyası'nın UNESCO'su” olarak bilinir), Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kurumlar aracılığıyla Türk mirasının keşfi ve yayılması görevlerini yürütür.

Eğitim alanında, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi çeşitli kurumlar, Orta Asya ülkelerinden öğrencilere birçok fırsat sunar. 2021 yılında düzenlenen 8. Türk Konseyi Zirvesi'nde,

Türk Yatırım Fonu kurulması, Türk dili konuşan ülkelere yönelik bir televizyon kanalı kurulması, birleşik bir yükseköğretim alanı oluşturulması ve Türk Dünyası Coğrafyası ile Türk Edebiyatı üzerine kapsamlı eserlerin derlenmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye'ye göre, eğitim, kültür ve ekonomi gibi daha az siyasi alanlardaki entegrasyon, “Türk asrı” vizyonunun gerçekleştirilmesi için gereklidir (Tomar, 2021). Aynı zamanda, yumuşak güç temeline dayanarak, Türkiye son yıllarda kurumsal düzeyde de atılımlar yapmaya çalışmıştır.

Bu atılımların birinci ayağı, Kazakistan ile yüksek düzeyli stratejik ortaklığı geliştirmektir. Nursultan Nazarbayev döneminde, Kazakistan coğrafi ve ekonomik avantajları sayesinde Orta Asya'nın en gelişmiş ülkesi olmuştur (Yılmaz, 2017). Kazakistan, en büyük ikinci Türk göçmen grubuna ev sahipliği yapmaktadır. İki ülke, 2009 yılında stratejik ortaklık kurmuş ve 2012 yılında Stratejik İşbirliği Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) oluşturularak stratejik ortaklığı kurumsallaştırmıştır.

2021 yılında düzenlenen 8. Türk Konseyi Zirvesi'nde, Türk Yatırım Fonu kurulması, Türk dili konuşan ülkelere yönelik bir televizyon kanalı kurulması, birleşik bir yükseköğretim alanı oluşturulması ve Türk Dünyası Coğrafyası ile Türk Edebiyatı üzerine kapsamlı eserlerin derlenmesi kararlaştırılmıştır (Fotoğraf: TCCB, 2021).

Ayrıca, iki ülke, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Asyada İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) gibi çok taraflı platformlarda işbirliğini sürdürmektedir.

2015 yılında Türkiye'nin bir Rus savaş uçağını düşürmesinin ardından Nazarbayev, Türkiye-Rusya ilişkilerinde arabulucu rolünü üstlenmiş ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından Türkiye'yi ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. 2017 yılında Türkiye, Suriye meselesinde Astana Süreci'ne katılmıştır. 2019'da Kasım-Jomart Tokayev'in iktidara gelmesiyle, selefının dış politikasını sürdürmüştür. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi bağlamında, Tokayev, Mayıs 2022'de Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve iki ülke, ortak bir bildiri imzalayarak stratejik ortaklıklarını pekiştirmiştir. Askeri-teknik işbirliği mutabakatı, Kazakistan Mühendislik şirketine ANKA İHA montaj

hattı kurma yetkisi vermektedir. Kazakistan ve Türkiye'deki akademisyenler, iki ülkenin "Türk Dünyası"nın vazgeçilmez direkleri olarak hizmet ettiğini ve işbirliklerinin derin bir kardeşlik duygusunu temsil ettiğini sıkça vurgulamaktadırlar.

Atılımların ikinci ayağı, Özbekistan ile ilişkileri geliştirmek, onu Türk Konseyi'ne katılmaya ikna etmek ve Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliği boşluklarını doldurmaktır. Özbekistan'ın Türkmenistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile çevrili stratejik konumu, Türkiye'ye Orta Asya'da etkisini artırmak için benzersiz bir fırsat sunmaktadır (Cornell, 2000). Ancak, Özbekistan, tarihsel olarak Türkiye'nin bölgesel işbirliği girişimlerine sınırlı ilgi göstermiştir. İslam Kerimov döneminde iki ülke, dini okullar, aşırılıkçılık ve insan hakları konularında gerilimler yaşamıştır (Yalinkiliçli, 2018). Şavkat Mirzi-

Nisan 2018'de Erdoğan Özbekistan cumhurbaşkanı Mirziyoyev'i ziyaret etmiş ve bu ziyaretin ardından Özbekistan, Türk Konseyi'ne katılma kararı almıştır (Fotoğraf: TCCB, 2018).

yoyev'in 2016'da iktidara gelmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir dönüşüm geçirmiş ve yeni hükümetin daha kapsayıcı dış politikası Türkiye tarafından sıcak karşılanmıştır.

2017 yılında Mirziyoyev, yirmi yıldan fazla bir süredir Türkiye'yi ziyaret eden ilk Özbek cumhurbaşkanı olmuştur. Ardından, Nisan 2018'de Erdoğan iade-i ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke birçok anlaşma imzalamıştır. Bu ziyaretin ardından Özbekistan, Türk Konseyi'ne katılma kararı almıştır. Ayrıca, Mirziyoyev, Yeni Özbekistan Stratejisi'ni ileri sürmüş ve Türkiye'nin kalkınma modelinin referans alınabileceğini belirtmiştir (Kemaloğlu, 2020).

Üçüncüsü, Azerbaycan ile "kan bağı"ni güçlendirmek, Zengezur koridor projesi aracılığıyla Orta Asya ile doğrudan kara bağlantılarını kolaylaştırmak ve ulaşım bağlantısını teşvik etmektir. 15 Haziran 2021 tarihli Şuşa Beyannamesi, iki ülke arasında politika, ekonomi ve güvenlik alanlarında geniş kapsamlı işbirliğini kolaylaştırır. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında doğrudan ulaşım bağlantıları kurmayı amaçlayan Zengezur Koridoru projesini aktif olarak teşvik etmektedir. Proje hayata geçerse, Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya ile

doğrudan bağlantılar kurabilir. Bu nedenle, bazı akademisyenler Zengezur Koridoru'nu "Turan koridoru" olarak adlandırmakta ve bunu "Türk Dünyası" içinde birliği teşvik edecek bir katalizör olarak görmektedir.

Dördüncüsü, Türkmenistan-Azerbaycan ilişkilerini geliştirmek ve üçlü bir mekanizma uygulayarak bir enerji taşıma merkezi kurmaktır. Türkiye için, Azerbaycan Orta Asya'ya bir "sıçrama tahtası" olarak hizmet ederken, Türkmenistan Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya bir "köprübaşı" olarak hizmet eder. Ancak, Azerbaycan ve Türkmenistan, Hazar Denizi kaynaklarının geliştirilmesi konusunda uzun süredir sürekli bir çatışma içindedir, bu da Türkiye'nin Orta Koridor projesinin ilerlemesini engellemiştir.

İki ülke arasındaki süregelen anlaşmazlığın bir başka sonucu da, Türkmenistan'ın dünya sıralamasında dördüncü en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olmasına rağmen, Avrupa pazarına arz sağlama konusunda sınırlamalarla karşılaşmasıdır, bu da Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde (TANAP) bir eksiklik yaratmaktadır. Ocak 2021'de, Türkiye'nin arabuluculuğuyla Türkmenistan ve Azerbaycan, Hazar Denizi'nde petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesi konusunda bir anlaşmaya varmıştır (Rehimov, 2021).

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) haritası (Şekil: TANAP, 2024).

Anlaşma, Trans-Hazar gaz boru hattı projesinin önündeki engelleri ortadan kaldırır, böylelikle Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve bir enerji merkezi kurma hedefini destekleyebilir.

2014 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan tarafından kurulan üçlü mekanizma, kapsamlı bir ortaklık haline gelmiş ve Türk dili konuşan ülkeler arasında çok taraflı işbirliğinin önemli bir itici gücü olmuştur.

Sonuç olarak, 2014 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan tarafından kurulan üçlü mekanizma, kapsamlı bir ortaklık haline gelmiş ve Türk dili konuşan ülkeler arasında çok taraflı işbirliğinin önemli bir itici gücü olmuştur. Üç ülkenin Devlet Başkanlarının ilk Üçlü Zirvesi, 14 Aralık 2022'de Türkmenbaşında gerçekleştirilmiştir. Nisan 2024'te Erdoğan, Azerbaycan, Türkiye ve Türkmenistan arasında "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Hakkında" hükümetler arası anlaşmayı onaylayan bir kararname imzalamıştır.

Yukarıda belirtilen gelişmelerden görüldüğü üzere, Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüşümü, uluslararası çevre, bölgesel dinamikler ve Türkiye'nin son yıllardaki aktif çabaları ile yakından ilişkilidir. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının 30. yıldönümü ışığında, Türkiye, Türk Konseyi başkanlığı avantajını kullanarak pan-Türk işbirliğini aktif olarak teşvik etmiş, Türkçe konuşan devletler arasında entegrasyonu desteklemiş ve "Türk dünyası" liderliğini pekiştirmiştir.

Kültürel yumuşak güç, Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyonunu teşvik etme konusundaki avantajıdır. Uluslararası ilişkilerde, sert güç, diğer ülkeleri ekonomik ve askeri yollarla davranışlarını değiştirmeye zorlayabilme yeteneği anlamına gelirken, yumuşak güç, başkalarının tercihlerini şekillendiren soyut bir etki kaynağını temsil eder. Orta Asya'da, Türkiye, Türk kültürünün tanıtımı ve yaygınlaştırılması, Türk dillerinin latine edilmesinin savunulması, Orta Asya'dan öğrenci çekmek için eğitim işbirlikleri yapılması ve Türk kültürünün çekiciliğini artırmak için ders kitapları geliştirilmesi gibi yumuşak güç girişimleriyle rekabetçi bir alan oluşturmuştur.

İkili ilişkiler, Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeleri entegre etme çabalarının temelini oluşturur ve ikili ilişkiler yoluyla çok taraflı ilişkilerin önünü açmak, Türkiye'nin işbirliği kapsamını genişletmesinin ana yöntemidir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile stratejik işbirliğini kurumsallaştırmıştır. 1990'ların gerçekçi olmayan pan-Türk hedefleriyle karşılaştırıldığında, AK Parti döneminde Türkiye, ikili ilişkilere ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarına daha dengeli ve pragmatik bir yaklaşım sergilemiştir. TDT, çeşitlendirilmiş talepleri karşılayamadığından, Türkiye, farklı alanlarda mesele bazlı işbirliğini tercih etmiştir. Ekonomik alanda, Azerbaycan ve Türkmenistan ile enerji işbirliğine odaklanarak bir enerji merkezi oluşturmayı hedeflerken, güvenlik alanında Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs ile güvenlik topluluğunun inşasını güçlendirmeye odaklanmıştır. Afganistan meselesine gelince, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile etkileşim ve koordinasyonu sürdürmektedir.

Kazakistan'daki Çimkent petrol rafinerisi (Fotoğraf: CGTN, 2023).

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesini Teşvik Etmesinin Sonuçları

Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliğini kurumsallaştırması, kısmen Orta Asya ülkelerinin "birlikte ısınma" ihtiyacına cevap verir, ancak Türkiye'nin hedefleri daha az siyasi alanlarla sınırlı değildir ve pan-Türk işbirliği yoluyla daha geniş bölgede etkisini genişletmeye çalışmaktadır. Güney Kafkasya'da Türkiye, Rusya ile post-Sovyet alanda nüfuz mücadelesi için Dağlık Karabağ Savaşı'nı kullanmıştır. Doğu Akdeniz'de Türkiye, Kuzey Kıbrıs'ı pan-Türk ajandasına dahil etmeye çalışarak, TDT üye devletlerini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız statüsünü tanımaya ikna etmeye çalışmakta ve böylece bölgedeki izolasyonunu hafifletmeyi amaçlamaktadır. Karade-

niz bölgesinde Türkiye, Kırım Tatarlarının haklarını savunmakta (Türk halkı olarak kabul edilir) ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakına karşı çıkmaktadır.

İlk olarak, Dağlık Karabağ savaşı, İran'ın kuzeyinde yaşayan Azerbaycanlılar arasında ayrılıkçı duyguları artırmış ve İran'da endişelere yol açmıştır. Azerbaycanlılar, İran'ın toplam nüfusunun % 20'sini oluşturmakta ve çoğunlukla Azerbaycan'a bitişik kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Erdoğan'ın 10 Aralık 2020'de Azerbaycan'a yaptığı ziyarette, Aras Nehri'nin iki yakasında yaşayan Azerbaycanlıların ayrılığına yas tutan bir şiir okuması, İran'da pan-Türkizm ve "Bütün Azerbaycan" anlayışını temsil ettiği şeklinde algılanmış ve geniş çapta öfkeye yol açmıştır. Güney Kafkasya ve Orta Asya'da İran ile Türkiye arasında ekonomik rekabet de mevcuttur.

KGAÖ üyesi ülkelerin liderleri, 16 Mayıs 2022'de Kremlin'de düzenlenen zirve toplantısında (Fotoğraf: CGTN, 2022).

İran, Türkiye'nin teşvik ettiği Trans-Hazar Orta Koridor girişimi ve Lapis Lazuli Koridor Anlaşması'nın kendisini bölgesel ağlardan dışlama ve Orta Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerini sınırlama riski taşıdığından endişe duymaktadır (Vatanka, 2022).

Kuzey-güney doğrultusunda, Türkiye ve Azerbaycan'ın "300 milyon Türk halkını" birleştirmek amacıyla başlattığı Zengezur Koridor projesi bağlamında, İran, İran-Ermenistan sınırını kapatmaya yönelik herhangi bir girişimi hoşgörmeyeceğini vurgulamış ve bunu Kafkasya politikasında bir "kırmızı çizgi" olarak nitelendirmiştir (Sargsyan, 2022). İran, bu değişimlere yanıt olarak Rusya ve Ermenistan ile işbirliğini artırmıştır. Güney Kafkasya bölgesinde, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bir tarafında, Rusya, Ermenistan ve İran'ın diğer tarafında olmak üzere iki hassas hizalanma ortaya çıkmıştır. Bu iki hizalanma, İran ve İsrail, Türkiye ve Türk dili konuşan ülkeler, Ermenistan ve Rusya gibi birçok ittifak veya düşmanlık ilişkisiyle karmaşık bir şekilde iç içe geçmiştir.

İkinci olarak, Rusya, Orta Asya ve Kafkasyadaki stratejik çıkarlarından endişe duymaktadır. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'da her zaman baskın güç olmuştur. Askeri olarak, Rusya'nın Kırgızistan ve Tacikistan'da askeri üsleri bulunmaktadır. Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesinin ardından, Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Afganistan'ın komşu ülkelerinin güvenlik endişelerini hafifletmek ve güvenlik desteği için Rusya'ya olan bağımlılıklarını artırmak amacıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile bir dizi ortak askeri tatbikat gerçekleştirmiştir (Pannier, 2021). Ancak, Rusya, Orta Asya'da önemli bir siyasi ve güvenlik rolü oynasa da, etkisi azalmaktadır. Bu, Orta Asya ülkelerinde artan bir öznellik duygusu ve dilsel ve kültürel de-Rusifikasyon eğilimiyle ilgilidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin "post-Sovyet alan" üzerindeki kültürel baskısı, Rusya'nın Türk Devletleri Teşkilatı'na karşı olumsuz tutumuna katkıda bulunmaktadır.

Üçüncü olarak, Çin, Pan-Türkizm'in ayrılıkçılığı körükleyebileceğinden ve ABD ile Batı'nın jeopolitik piyonları haline gelebileceğinden endişe duymaktadır.

Kuzeybatı Çin, büyük bir Türk dili konuşan nüfusa ev sahipliği yapmakta olup, çoğunlukla Xinjiang bölgesinde yaşamaktadır. Son yıllarda, Türkiye'deki bazı sağ kanat fraksiyonlar, Xinjiang ile ilgili etnik ve dini meselelerde Çin'i suçlayan ve eleştiren açıklamalar yapmıştır. Çin, şiddetli terörist güçlerin, etnik ayrılıkçı güçlerin ve dini aşırılıkçı güçlerin, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliği platformunu kullanarak Çin karşıtı faaliyetler başlatabileceklerinden endişe duymaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD'nin Çin'i stratejik olarak sınırlama bağlamında, Çin, Türk Devletleri Teşkilatı'nın potansiyel olarak ABD tarafından jeopolitik bir araç olarak kullanılabilceğinden endişe etmektedir.

Son yıllarda, Çin, Rusya ve İran arasındaki işbirliği, bazı Amerikalı akademisyenler tarafından "Avrasya Üçgen Eksen" olarak görülmektedir. Tesadüfen, Türk Devletleri Teşkilatı da -makalede bahsedildiği üzere- bu üç ülke üzerinde olumsuz bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, Çin'in Türk Devletleri Teşkilatı'na yönelik tutumu, büyük ölçüde Çin-ABD stratejik rekabetine ilişkin algısına bağlıdır.

Sonuç

Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliği platformlarının kurumsallaştırılması, Orta Asya'daki düzen ayarlamalarının birçok tezahüründen biridir. Orta Asya ve Güney Kafkasya, Avrasya'nın kalbinde yer almakta ve Rusya ile Hindistan, Çin ile Avrupa, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında ticaret ve kültürel alışveriş merkezleridir. Bölgenin coğrafi kavşak niteliği, kültürel kaynakların çeşitliliğini (Slav, Batı, kabile ve İslam) belirleyerek bu bölgesel ülkelerdeki ulusal kimliğin karmaşık doğasını şekillendirmektedir.

Önemli dönüşümler arasında, Türk dili konuşan devletler, ikili seçeneklere hapsedilmekten, uyumsuz çıkar çatışmalarına kapılmaktan veya güç dinamikle-

rinde piyon olarak kullanılmaktan kaçınarak bölgesel işbirliği yoluyla riskleri azaltmaya çalışmaktadır. Bir karşı önlem olarak, Orta Asya ülkeleri, çelişkilerini hafifletmek ve bölgesel koordinasyonu artırmak için zirve toplantısı mekanizmasını kullanmaktadır. Aynı zamanda, çeşitli ulusal kimliklerini barındıracak çok düzeyli, çok yönlü ve çok işlevli işbirliği ilişkilerini büyük ülkelerle sürdürmektedirler. Kültürel ve dilsel benzerliklere dayalı işbirliği, bu tür bir ortamda hayal gücü için geniş bir alan sağlamaktadır.

Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeleri bütünleştirme konusundaki heyecanı, stratejik yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir. AK Parti döneminde, Türkiye'nin ulusal stratejisi, AB üyeliği hedefine kıyasla daha Avrasya odaklı bir yöne kaymış ve Türkiye'nin büyüklüğünü canlandırmaya odaklanmıştır. Bu amaçla, Türkiye kimlik siyasetini benimsemiş ve Türkçe konuşan ülkelerin entegrasyonunu teşvik etmiştir. Yeni dönemde, büyük güçler, Orta Asya'da mekanizmalar, verimlilik ve kimlik konularında "yumuşak rekabete" girmekte olup, bu, kamu malları sağlama kapasitesinin bir turnusol testidir.

Türkiye'nin, Türk dili konuşan devletlerin işbirliği platformunu genişletme, yeniden adlandırma ve kurumsallaştırma konusundaki teşvikinin iki temel hedefi vardır: Birincisi, "Türk dünyası" içinde iç entegrasyonu teşvik etmek, ikincisi ise Güney Kafkasya sorunu, Tacikistan-Kırgızistan çatışması, Afganistan'ın yeniden inşası ve Kuzey Kıbrıs'ın tanınması gibi çeşitli konularda daha büyük bir rol oynamaktır. Yanlış anlaşılmaları önlemek adına, hem Erdoğan hem de Nazarbayev, Türk Devletleri Teşkilatı'nın üçüncü taraflara karşı herhangi bir özel hedefi olmadığını vurgulamıştır. Ancak, TDT'nin Avrasya jeopolitik dinamiklerine olan etkisi, büyük güçlerin jeopolitik rekabetinde bir piyon olarak kullanılmaktan kaçınma ve aynı zamanda bölgesel çok taraflı işbirliğini teşvik etme yeteneğine bağlı olacaktır. 🌸

Teşekkür

Bu makale, “Ulusal Sosyal Bilimler Vakfı Gençlik Programı” (22CGJ040) tarafından sağlanan fon ile desteklenmiştir.

Kaynakça

- Bal, I. (2017). *Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The rise and fall of the Turkish model*. Routledge.
- Berdikeeva, S. (2020). Saudi Arabia's Growing Influence in Central Asia. *Inside Arabia*. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://insidearabia.com/saudi-arabiya-growing-influence-in-central-asia> adresinden alınmıştır.
- Bifolchi, G. (2021). Turkey And Pan-Turkism In Central Asia: Challenges for Russia and China. *ASRIE Analytica*. 13 Mayıs 2024 tarihinde <http://www.asrie.org/2021/05/turkey-and-pan-turkism-in-central-asia-challenges-for-russia-and-china/> adresinden alınmıştır.
- Cai, Y. Y., & Yi, Y. (2020). The Adjustment and Trend of U.S.'s Central Asia Strategy. *Russian, East European & Central Asian Studies*, (2), 19-37.
- CGTN. (2018). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/3d-3d414e3163544f77457a6333566d54/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2022). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2022-05-17/What-did-Russia-say-during-the-CSTO-summit--1a6PmdaGh0c/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2023). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2023-05-15/China-Central-Asia-Pioneers-in-production-capacity-cooperation-1j-GWQl4ZDzO/index.html> adresinden alındı.
- Cinar, K. (2013). Turkey and Turkic Nations: A post-Cold War Analysis of Relations. *Turkish Studies*, 14(2), 256-271.
- Cornell, S. E. (2000). Uzbekistan: A regional player in Eurasian geopolitics?. *European Security*, 9(2), 115-140.
- d-maps. (2024). 14 Temmuz 2024 tarihinde https://d-maps.com/carte.php?num_car=66540&lang=en adresinden alındı.
- Dehshiri, M., Ghorbani, S., & Hekmatara, H. (2020). A Comparative Study on the Cultural Diplomacy of Iran and Saudi Arabia in Central Asia. *Central Eurasia Studies*, 13(2), 445-464.
- Feng, G. J. (2020). The Progress and Challenges of the Belt and Road Initiative in Central Asia. *Peace and Development*, (1), 97-112.
- Global Times. (2024). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202407/1317026.shtml> adresinden alındı.
- Göl, A. (2012). A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(1), 57-71.
- Güçlü, Y. (2000). The Basic Principles and Practices of the Turkish Foreign Policy under Atatürk. *Belleten*, 64(241), 949-968.
- Hao, D. (2020). The “Thawing” and “Solving” of the Nagorno-Karabakh Problem. *World Affairs*, (22), 22-23.
- Hong, Z. X. (2022). From Rule-based Governance to Relational Governance: The Evolution of Governance Models of Central Asian Countries in the Past Thirty Years. *Northeast Asia Forum*, (2), 40-65.
- Hui, D. D. (2024). An Analysis of Turkey's Central Asia Policy from the Perspective of Complex Identity Politics. *Forum of World Economics & Politics*, (2), 68-89.
- Isachenko, Daria. (2020). Turkey-Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh?, SWP Comment. 5 Nisan 2024 tarihinde <https://www.swp-berlin.org/en/publication/turkey-russia-partnership-in-the-war-over-nagorno-karabakh/> adresinden alınmıştır.
- Jeong, E. K. (2018). A Study on the Formation of Early Turkish Nationalism. *Academia Via Serica*, 3(1), 57-83.
- Kemaloğlu, İ. (2020). Mirziyoyev'in Ziyareti Çerçevesinde Türkiye-Özbekistan İlişkileri. *Anadolu Ajansı*. 21 Şubat 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mirziyoyev-in-ziyareti-cercevesinde-turkiye-ozbekistan-iliskileri/1740453#> adresinden alınmıştır.
- Kürkcüoğlu, Ö. (1980). An Analysis of Atatürk's Foreign Policy 1919-1938. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (20), 133-187.
- Li, W. Z. (2019). India's “Connect Central Asia” Policy: Elements and Outcomes. *China International Studies*, (6), 67-83.
- Metbuat. (2023). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://metbuat.az/news/1493748/qerb-irevani-muharibeye-hazirlasdirir.html> adresinden alındı.
- Pannier, B. (2021). Central Asia: Getting Pulled From All Directions At The Crossroads Of Eurasia. *Radio Free Europe*. 21 Şubat 2024 tarihinde <https://www.rferl.org/a/central-asia-influences-china-russia-islam/31600167.html> adresinden alınmıştır.
- Ping, L. H. (2022). The Game of Great Powers and the Supply of Security Public Goods in Central Asia—Concurrently on China's Strategic Choice. *Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences)*, (2), 47-55.
- Rehimov, R. & Varan, G. (2021). Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar'daki “Dostluk” Petrol Yatağının Ortak İşletilmesi Konusunda Anlaştı. *Anadolu Ajansı*. 20 Ocak 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazar-daki-dostluk-petrol-yataginin-ortak-isletilmesi-konusunda-anlasti/2118146> adresinden alınmıştır.
- Sargsyan, A. (2022). Iran to counter Turkish-Azeri attempts of “corridor” at any cost: Expert on Raisi's warning to Ankara and Baku. *Armenpress*. 12 Mart 2024 tarihinde <https://www.armenpress.am/eng/news/1090155/> adresinden alınmıştır.
- TANAP. (2024). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tanap.com/> adresinden alındı.
- Tao, X. (2016). The Geopolitical Features of Central Asia and Their Implications. *Peace and Development*, (3), 71-74.
- Tao, Z. (2011). *Modern State and Nation Building: A Study on Turkish Nationalism in the early 20th Century*. Beijing: Sanlian Bookstore.
- TCCB. (2018). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/92599/-turkiye-ile-ozbekistan-arasindaki-stratejik-ortakligimizi-guclendirecek-adimlari-attik-> adresinden alındı.
- TCCB. (2021). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/133462/turk-konseyi-devlet-baskanlari-8-zirvesi-basladi> adresinden alındı.
- TCCB. (2023). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turk-devletleri-tesklati-artik-cozum-uretemeyen-uluslararasi-sistemin-yeni-sinerji-merkezidir> adresinden alındı.
- The Arab Weekly. (2021). Enthusiasm for Kabul Airport Mission Betrays Turkey's Strategic Ambitions in Central Asia. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://the-arabweekly.com/enthusiasm-kabul-airport-mission-betrays-turkeys-strategic-ambitions-central-asia> adresinden alınmıştır.
- Tomar, C. (2021). From Turkic-speaking Countries to Turkish States. *Anadolu Agency*. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-from-turkic-speaking-countries-to-turkish-states/2422657> adresinden alınmıştır.
- Tskhay, A., & Costa Buranelli, F. (2020). Accommodating Revisionism through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1033-1052.
- Umarov, T. (2022). After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin's Sights? *Carnegie Endowment for International Peace*. 25 Nisan 2024 tarihinde <https://carnegieendowment.org/eurasiainsight/87652> adresinden alınmıştır.
- Vatanka, A. (2022). Iran, Turkey, and the future of the South Caucasus. *The Middle East Institute*. 5 Nisan 2024 tarihinde <https://www.mei.edu/publications/iran-turkey-and-future-south-caucasus> adresinden alınmıştır.
- Yalınkılıçlı, E. (2018). Uzbekistan as a gateway for Turkey's return to Central Asia. *Insight Turkey*, 20(4), 27-44.
- Yılmaz, S. (2017). The Role of The Leadership of Nursultan Nazarbayev in Kazakhstan's Stability. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 5(2), 61-72.
- Yuan, F. (2021). Turkic-speaking countries accelerated the process of integration. 15 Nisan 2024 tarihinde https://news.gmw.cn/2021-11/18/content_35318279.htm adresinden alınmıştır.
- Yüzbaşıoğlu, N. & Çetinkaya, B. (2021). Turkic Council Meets in Istanbul to Discuss Afghanistan. *Anadolu Agency*. 25 Mart 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/world/turkic-council-meets-in-istanbul-to-discuss-afghanistan/2375933> adresinden alınmıştır.
- Zaman, A. (2020). Turkey-Iran Tensions Spike over Azerbaijan. *Al-Monitor*. 27 Nisan 2024 tarihinde <https://www.al-monitor.com/originals/2020/12/turkey-iran-tensions-erdogan-azerbaijan-arrests-drug-baron.html> adresinden alınmıştır.
- Zhi, S. Z. (2022). Security in Central Asia after the Changed Political Situation in Afghanistan: Great Powers Game and Regional Cooperation. *Russian, East European & Central Asian Studies*, (1), 1-16.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Mazlumlar Dünyasının başarıya ulaşan ilk devriminin ve düşünce birikiminin belgeleri

Türk halkının Millî Demokratik Devrimi'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler

1908 Hürriyet Devrimi öncesinden 1938'de yaşama gözünü kapatana kadar

Kronolojik sırayla

Yükselen Asya'nın 21. Yüzyıldaki büyük devrimci atılımlarına ışık tutacaktır

Türk Devrimi'nin Yayınevi

KAYNAK YAYINLARI

Orta Asya'nın Tarımsal Gelişiminde ve Ticaretinde Türkiye'nin Aktif Oyun Kuruculuğu

BÜLENT GÜLÇUBUK*

Prof. Dr.
Ankara Üniversitesi
Türk Dünyası Tarım Birliği Genel Sekreteri

DOĞAN BAŞARAN**

Ziraat Yüksek Mühendisi
Türk Dünyası Tarım Birliği Başkanı

*Bülent Gülçubuk, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden mezun oldu. Halen, aynı Bölümde "Prof. Dr." olarak görev yapmaktadır. Kırsal Kalkınma, Tarımsal Kalkınma, Kırsal Sosyoloji, Tarım Politikası, Girişimcilik konularında çalışmalarda bulunmakta ve dersler vermektedir. 2002-2009 yılları arasında BM Küresel Çevre Formu Türkiye Yürütme komitesi üyeliği yaptı. "Ankara Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi" Müdürlüğü görevini sürdürmektedir. Uluslararası Tarım Ekonomisi Derneği, Dünya Kırsal Sosyoloji Derneği ve Avrupa Sosyoloji Derneği üyesidir. 10. ve 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 2. ve 3. Tarım ve Orman Şurasında Kırsal Kalkınma Komisyon Başkanlığını yaptı. Türk Dünyası Tarım Birliği Genel Sekreterliği'ni yürütmektedir.

E-posta: bgulcubuk@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4026-1814>

**Doğan Başaran, Ege Üniversitesi'nden aldığı Ziraat Fakültesi ve Uzaktan Algılama/Uydu Teknolojisi alanlarındaki Lisans ve Mühendislik Yüksek Lisans dereceleri ile eğitim ve öğretim hayatını tamamlamıştır. Profesyonel kariyeri; televizyon yayıncılığı, uluslararası organizasyonlar, etkinlik yönetimi, stratejik planlama ve pazar analizi hizmetlerini kapsayan geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. AGRO TV Türkiye ve Azerbaycan'ın kurucu ortağı ve CEO'sudur. Türk Dünyası Tarım Birliği'nin kurucu başkanıdır.

E-posta: dogan.basaran@tdtb.com.tr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1884-8982>

Geliş Tarihi: 15.7.2024

Kabul Tarihi: 15.8.2024

Atf: Gülçubuk, B., Başaran, D. (2024). Orta Asya'nın Tarımsal Gelişiminde ve Ticaretinde Türkiye'nin Aktif Oyun Kuruculuğu. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 430-446.

ÖZ

Dünyadaki tarım topraklarının %0.8'ine sahip olan Türkiye, toplam küresel tarımsal üretimin %1.2'sinden fazlasını üretmektedir. Tarımdaki tüm iddialı ülkeler gibi Türkiye de teknolojiyi ve bilgiyi daha fazla kullanarak tarımsal üretimde artışa gitmektedir. Tarımsal ürün ticareti de gittikçe önem kazanmakta ve bütün ülkeler tarımı gelecek açısından stratejik bir alan olarak görmektedir. Ürün çeşitliliği, verimlilik, toprak yapısı, üretim kapasitesi, gıda işleme sanayisiyle küresel tarım ekonomisinde önemli aktörlerden olan Türkiye bu iddiasını daha da ileriye taşıma amacını sürdürmektedir. Dünyanın en büyük 10'ncu tarım ülkesi olarak Türkiye, bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle küresel ve bölgesel sorunların da fırsatların da tam merkezinde bulunuyor. Bu durum öncelikle tarımda kendine yeterlilik durumunu ortaya çıkarırken, bölgede özellikle de Türk Dünyası coğrafyasında da öncü olma misyonunu ortaya çıkarmaktadır. 2020 yılı itibarıyla 50 milyar Amerikan dolarına (USD) yaklaşan tarımsal üretimini 2050'de 270 milyar USD civarına yaklaştırmayı hedefleyen Türkiye küresel tarımda yedinci sıraya yükselebilecek bir potansiyel sergilemektedir. Bu gelişmeler Türk Dünyası üyesi ülkelerin birlikte olması ile ortaya çıkacak sinerjiden dolayı daha da fazla artış gösterebilecektir. Burada tarımda bölgesel işbirliğine gidilmesi ile küresel anlamda büyük bir güç ortaya çıkabilecek ve her ülke kazanacaktır. Türkiye burada aktif bir oyun kuruculuk görevini de yerine getirme durumuna çaba harcayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, tarım, tarımsal gelişme, Türk Dünyası, Türkiye.

Türkiye's Active Playmaker in the Agricultural Development and Trade of Central Asia

ABSTRACT

Türkiye, which has 0.8% of the world's agricultural land, produces more than 1.2% of the total global agricultural production. Like all ambitious countries in agriculture, Türkiye is increasing agricultural production by using technology and knowledge more. Agricultural product trade is also gaining importance and all countries see agriculture as a strategic area for the future. Türkiye, which is one of the important actors in the global agricultural economy with its product diversity, productivity, soil structure, production capacity and food processing industry, continues to carry this claim even further. As the 10th largest agricultural country in the world, Türkiye is right in the center of global and regional problems and opportunities due to its geopolitical location. While this situation primarily reveals sufficiency in agriculture, it also reveals the mission of being a pioneer in the region, especially in the Turkic States World geography. Türkiye, which aims to increase its agricultural production, which is close to 50 billion dollars as of 2020, to around 270 billion dollars in 2050, displays a potential to rise to the seventh place in global agriculture. These developments may increase even more due to the synergy that will emerge when the member countries of the Turkic World come together. With regional cooperation in agriculture, a great global power can emerge and every country will win. Türkiye will strive to fulfill its role as an active playmaker here.

Keywords: agriculture, agricultural development, Central Asia, Turkic States, Türkiye.

Giriş

SON YILLARDA DÜNYADA EN ÇOK KONUŞULAN sektörlerin başında tarım geliyor. İklim değişikliği, açlık, savaşlar, kaoslar, gıda fiyatları tarımı daha fazla konuşulur hale getirdi. Tarımsal üretim dünyada yalnızca beslenmek, beslenmeyi iyileştirmek için değil, aynı zamanda birçok ülkenin temel ekonomik kaynaklarından olduğu için de önemlidir. Tarımsal üretim sadece açlığı sona erdirmeyi aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmanın anahtarı olarak da önemli bir rol oynar. Bunlardan hareketle, tarımsal üretim son 15-20 yılda çok daha uluslararası hale geldi. Tarım ve gıda ticareti artan lojistik ve beslenme çeşitliliğinin yanı sıra artan sorunlar nedeniyle de uluslararası boyutta daha fazla yer almaya başlamıştır. Artık çok daha yüksek miktar ve değerlerde tarım ve gıdanın ticareti yapılıyor. Bu durumda bir yandan dünyada tarımda uluslararası bütünleşme arayışları artmakta, diğer yandan ülkeler daha fazla ticaretin yollarını arar hale gelmiştir. Ticaretteki ilerlemeler ülkeleri tarımsal alanda büyütmüş ve adeta oyun kurucu hale getirmiştir. Büyük bir potansiyele sahip Türk Dünyası tarımı güç birliği yaparak dünya tarımında önemli bir rol oynayabilir. Türkiye sahip olduğu bilgi ve teknoloji birikimini bu coğrafyaya taşıyarak bölgesel tarım ekonomisinin ve ticaretini büyütebilir ve bunda öncü rol oynayabilir. Dünyada tarımsal üretimde onuncu sırada yer alan Türkiye, Türk Dünyası ülkeleri ile gelişecek tarım ticareti yoluyla dünyada üye ülkeler ile birlikte daha fazla söz sahibi olabilecektir.

Türkiye Tarımının Temel Dinamikleri

Türkiye; zengin biyoçeşitliliği, tarıma dayalı sanayinin varlığı, doğal yapısı, iklimsel özellikleri, coğrafi konumu ve 55'e yakın ürünün

üretiminde dünyada ilk 10 sırada yer almasıyla önemli rekabet avantajına sahip bir ülkedir (FAO, 2022). Türkiye hem Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlaması ve hem de Avrupa kıtası gibi zengin bir talep merkezine yakın olması nedeniyle tarımda önemli bir oyuncu konumunda yer almaktadır. Diğer yandan Orta Asya'nın verimli doğal kaynak ve topraklarına sahip ülkeler ile işbirliği geliştirme yolunda olması Türkiye için olduğu gibi, Orta Asya ülkeleri için de gelecekte önemli fırsatlar sunmaktadır. Fırsatların rasyonel ve sürdürülebilir değerlendirilmesi kazan-kazan ilkesine göre ülkelerin ekonomik, tarımsal ve ticari kapasitesi artıracaktır.

Türkiye'de tarımın genel durumuna bakıldığında, küresel tarım ve gıda ekonomisinde önemli bir noktaya eriştiği görülür. Özellikle sebze, meyve, tahıl ve hayvansal üretimi üç kattan fazla bir artış göstermiştir.

Tarım sektörünün, gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) içerisindeki göreceli önemi yıllar içinde azalmakla birlikte, reel olarak üretim istikrarlı bir artış eğilimi göstermiştir. 1980 yılında tarım sektörü milli gelirden %25.8 pay alırken, 1980'li yıllarda izlenen iktisadi politikaların etkisiyle bu pay düşüşe geçmiş ve 2022 yılında tarım sektörünün GSYH'ye katkısı %4.8 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında tarım sektörü %0.6 oranında büyümüş ve %5.4 olarak gerçekleşen ekonomik büyümeye katkısı sınırlı olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de tarımın genel durumuna bakıldığında, küresel tarım ve gıda ekonomisinde önemli

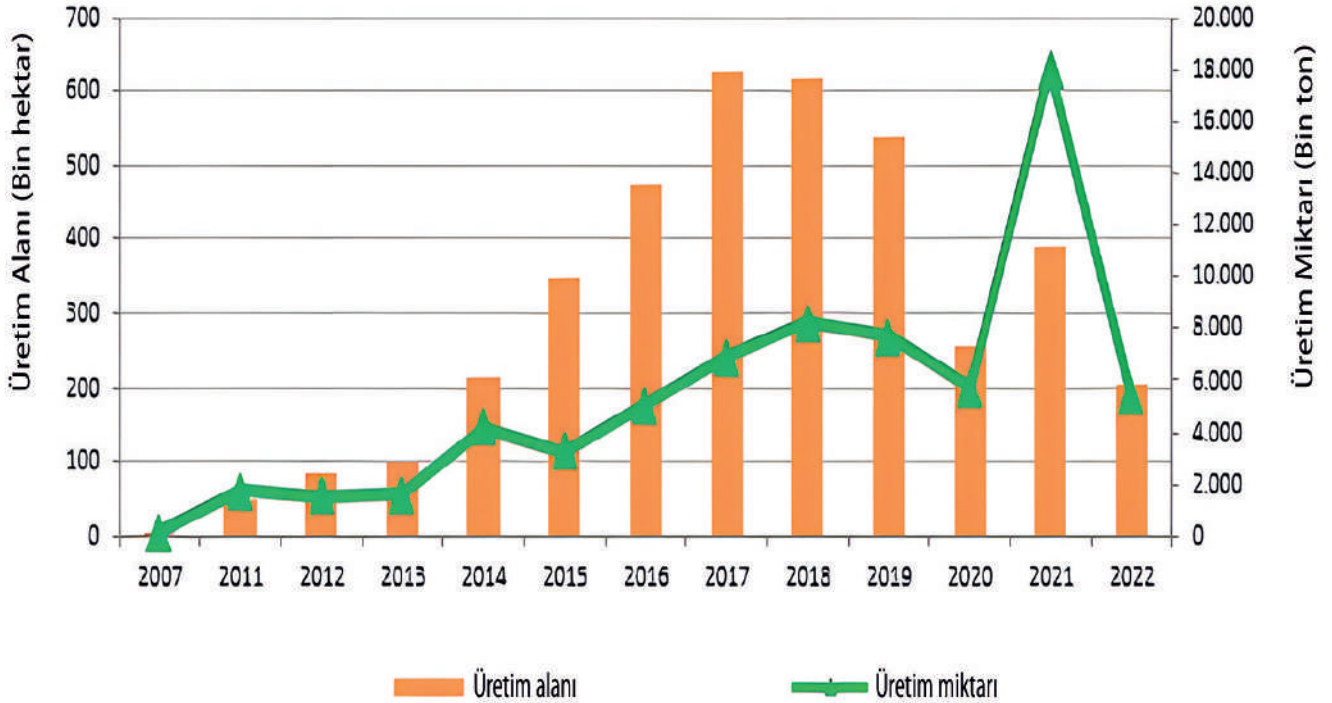
bir noktaya eriştiği görülür. Özellikle sebze, meyve, tahıl ve hayvansal üretimi üç kattan fazla bir artış göstermiştir. Örneğin 2002-2020 döneminde süt üretimi 8.4 milyon tondan 22.96 milyon tona; et üretimi 420 bin tondan 1.2 milyon tona; tohum üretimi 145 bin tondan 1.24 milyon tona; yem bitkisi üretimi 758 bin tondan 2.46 milyon tona; meyve üretimi 14,5 milyon tondan 23,6 milyon tona; sebze üretimi 25.8 milyon tondan 31.2 milyon tona ve tahıl üretimi 30.83 milyon tondan 37.2 milyon tona çıkmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı ve FAO verileri). Yine son 20 yılda ayçiçeği, mısır, patates, soğan, muz, nar, çay ve çilek üretimi genelde süreklilik arz eden bir artış

göstermiştir. Buğday, şeker pancarı, kayısı, antepfıstığı, incir, kırmızı et üretiminde ise dalgalı bir üretim yapısının ortaya çıktığı görülür.

Dünya Tarımı ve Türkiye'nin-Tük Dünyası Ülkelerinin Yeri

2023 yılı itibarıyla dünyanın en çok tarımsal ürün üreten ve de dünya tarımına yön veren 10 ülkesi Çin, ABD, Brezilya, Hindistan, Rusya, Fransa, Meksika, Japonya, Almanya ve Türkiye'dir. Bu ilk 10 tarım üreticisi ülke hem üretimleriyle hem de dünya nüfusunun beslenmesine katkılarıyla küresel tarım sektöründe önemli birer rol oynamaktadır.

Şekil 1. Türkiye'de İyi Tarım Uygulamaları Üretim Alanı ve Miktarı (2007-2022)

İyi tarım uygulamaları, doğal kaynakların korunması, tarımda sürdürülebilirlik ve izlenebilirliği sağlamayı amaçlayan; çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimdir (Şekil: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Şekil 2. Dünyanın En Çok Tarımsal Ürün Üreten 10 Ülkesi Listesi

Ülkeler	Tarımsal Üretim Miktarı - Ton
1. Çin	1 milyar 095 milyon
2. Amerika Birleşik Devletleri	605 milyon
3. Brezilya	522 milyon
4. Hindistan	319 milyon
5. Rusya	262 milyon
6. Fransa	184 milyon
7. Meksika	158 milyon
8. Japonya	150 milyon
9. Almanya	124 milyon
10. Türkiye	107 milyon

Bu ilk 10 tarım üreticisi ülke hem üretimleriyle hem de dünya nüfusunun beslenmesine katkılarıyla küresel tarım sektöründe önemli birer rol oynamaktadır (Şekil: geeksforgeeks, 2024).

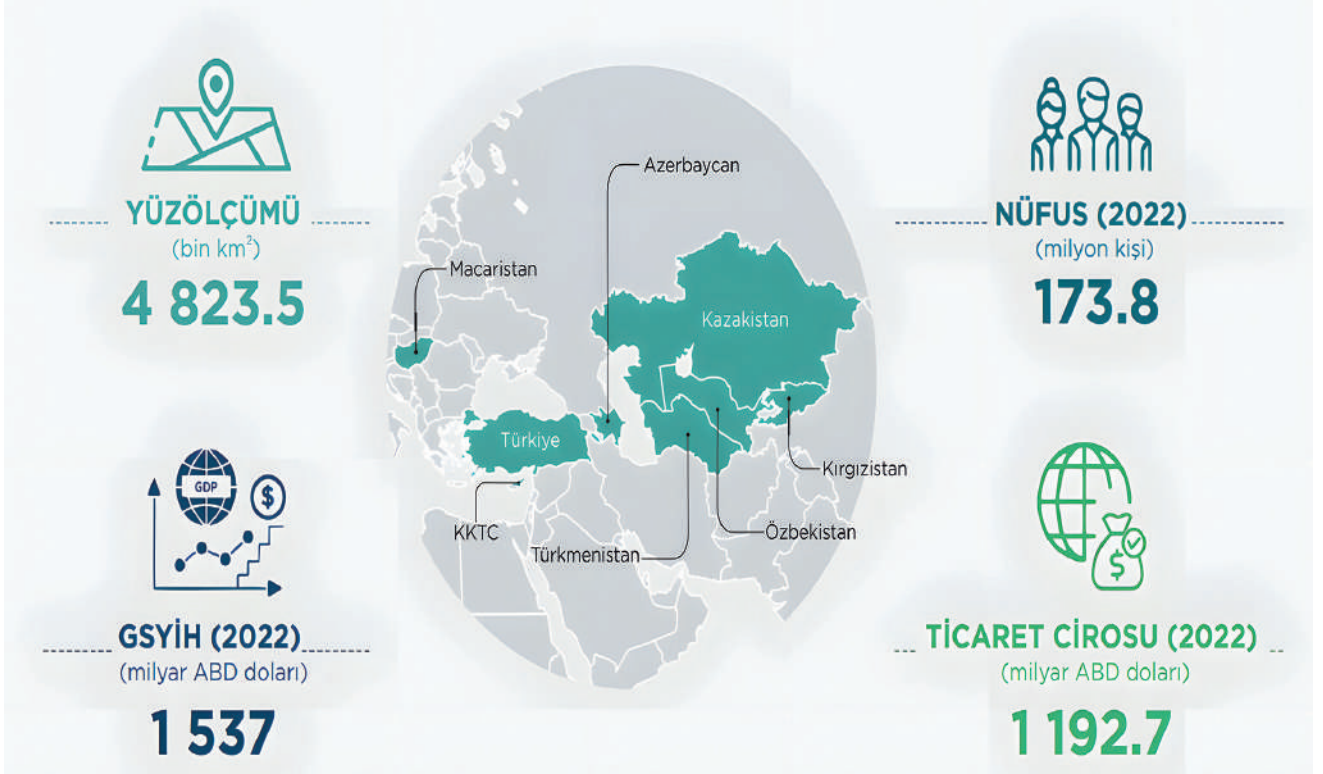
Bu ülkeler tahıl, meyve, sebze, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, su ürünleri gibi çeşitli tarım ürünleri üreterek ihracatta bulunmakta ve küresel tarım ekonomisinde önemli misyonlar üstlenmektedir.

Şekil 2'de görüleceği gibi, dünyada en fazla tarımsal üretimde bulunan ülke 1 milyar 095 milyon ton ile Çin'dir. Türkiye 107 milyon ton üretimi ile 10'ncü sırada yer almaktadır.

Tabloda görüleceği gibi, Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) üye Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ile gözlemci üyeler Macaristan, Türkmenistan ve KKTC bu listede yer almayıp, üyelere bir tek Türkiye yer almaktadır. Bu durum Türkiye'nin hem dünyadaki konumu ve hem de TDT'ndeki yeri açısından önemlidir. TDT ülkeleri Türkiye liderliğinde tarımda yeni bir tarımsal bütünleşme yoluyla tarımda öncü konumuna gelebilir.

Dünyanın en çok tarımsal üretimde bulunan ülkelerinin tarımsal durumları incelendiğinde şunlar ön plana çıkmaktadır (geeksforgeeks, 2024):

Şekil 3. Türk Devletleri Teşkilatı Üye ve Gözlemcilerinin genel Görünümü (Ocak-Aralık 2023)

TDT ülkeleri Türkiye liderliğinde tarımda yeni bir tarımsal bütünleşme yoluyla tarımda öncü konumuna gelebilir (Şekil: TDT, 2023).

Dünyanın En Büyük Üretici Ülkesi - Çin

Çin, dünyanın gıda arzına büyük katkı sağlayan ülkedir. 1,095 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın en büyük üreticisidir. Çin üretim, fiyat ve verimlilik alanlarında küresel gelişimleri oluşturmaktadır. Dünya tarım topraklarının %10,6'sına sahip olan Çin, küresel çıktının da %30'dan fazlasını elde etmektedir. Gıda arz güvenliğini elinde bulundurmak isteyen Çin; Asya, Avrupa ve Afrika gibi farklı coğrafyalarda tarım arazileri ve küresel tarım şirketleri satın almakta, küresel tarım üretiminde elini güçlendirmek için büyük çaba sarf etmektedir.

· Çin, pirinç, buğday ve mısır gibi temel ürün-

lerin önde gelen üreticisidir. Aynı zamanda meyve, sebze ve çay, pamuk ve tütün gibi belirli ürünlerin yetiştirilmesinde de uzmanlaşmıştır.

· Çin, ekilebilir arazilerin %7'sine sahip olmasına rağmen dünya nüfusunun %22'sini besliyor. Yirminci yüzyılda Çin, büyük nüfusunu beslemek için mücadele etti.

· Çinde büyük bir sığır sektörü var ve en popüler et domuz eti. Ayrıca iç talebi karşılamak için büyük miktarda tavuk, sığır eti ve süt ürünleri de üretmektedir.

· Çin, sektör çıktısını ve verimliliğini artırmak için tarımsal araştırma ve geliştirmeye, ileri tarım tekniklerine ve makineleşmeye yatırım yaptı.

Dünyanın 2'nci Büyük Üreticisi Ülkesi - ABD

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 605 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın en büyük ikinci tarım üreticisi konumundadır.

· Amerika Birleşik Devletleri mısır, soya fasulyesi, buğday ve pamuk gibi temel ürünlerin önemli bir üreticisidir. Ayrıca badem, narenciye ve üzüm gibi özel ürünlerin üretiminde de uzmanlaşmıştır.

· Amerika Birleşik Devletleri'nde büyükbaş hayvan, kümes hayvanları ve domuz etinin tarımsal üretime büyük katkı sağladığı gelişen bir hayvancılık endüstrisi var. Aynı zamanda önemli miktarda süt ürünleri de üretmektedir.

· Amerika Birleşik Devletleri, tahıl, et, süt ürünleri, meyve ve sebzeler de dahil olmak üzere dünyanın önde gelen tarım ürünleri ihracatçılarında biridir. Küresel gıda güvenliği ve ticareti açısından önemlidir.

ABD'de mısır, 247 milyon 882 bin ton üretimle en büyük mahsul oldu. Soya fasulyesi 74 milyon 598 bin ton ile ikinci sırada yer alıyor.

Dünyanın 3'üncü Büyük Üretici Ülkesi - Brezilya

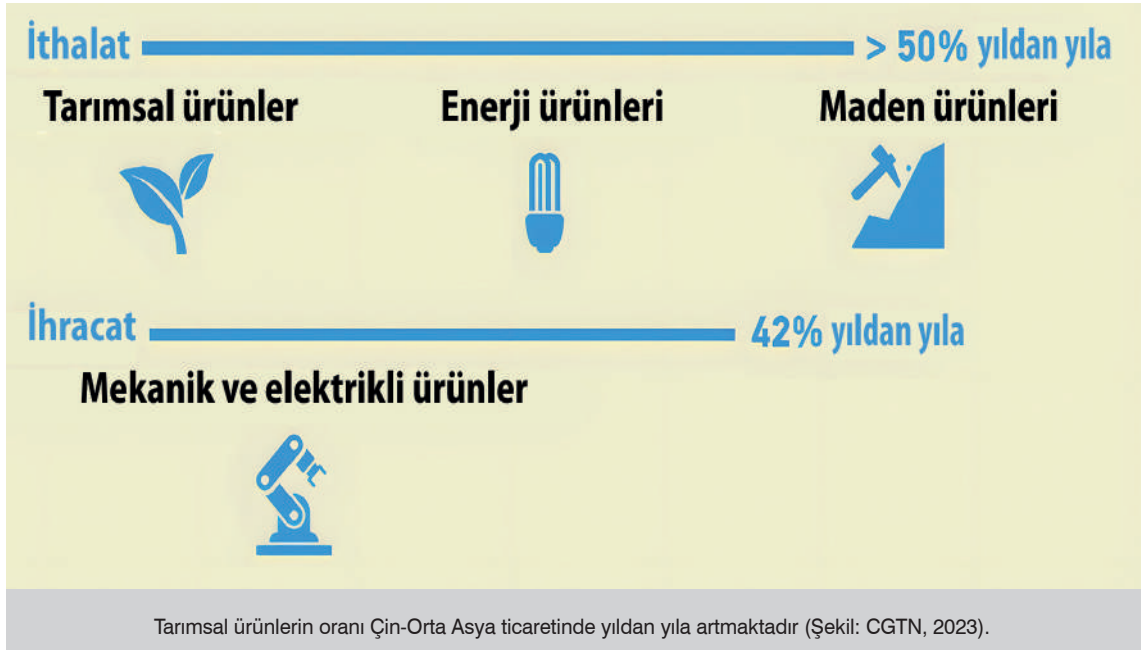
Brezilya, 522 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın üçüncü büyük tarım üreticisidir.

· Brezilya, verimli topraklar, iyi iklim ve bol su gibi birçok farklı türde mahsulün üretilmesine olanak sağlayan geniş tarımsal kaynaklarla donatılmıştır.

· Brezilya büyük bir soya fasulyesi, şeker kamışı, mısır, kahve ve portakal üreticisidir. Dünyanın en büyük soya fasulyesi ve et tedarikçisidir.

· Brezilya'nın hayvancılık sektörü büyüyor; sığır, kümes hayvanları ve domuz eti üretimi, tarımsal üretimin ve ihracat gelirlerinin büyük bir kısmına katkıda bulunuyor.

Şekil 4. Çin-Orta Asya Ticaret Yapısı Gelişimi (2022)

· Brezilya'nın 2,1 milyar dönüm arazisi var ve bunun 867,4 milyon dönümü ekim için kullanılıyor.

Dünyanın 3'üncü Büyük Üretici Ülkesi - Brezilya

Brezilya, 522 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın üçüncü büyük tarım üreticisidir.

· Brezilya, verimli topraklar, iyi iklim ve bol su gibi birçok farklı türde mahsulün üretilmesine olanak sağlayan geniş tarımsal kaynaklarla donatılmıştır.

· Brezilya büyük bir soya fasulyesi, şeker kamışı, mısır, kahve ve portakal üreticisidir. Dünyanın en büyük soya fasulyesi ve et tedarikçisidir.

· Brezilya'nın hayvancılık sektörü büyüyor; sığır, kümes hayvanları ve domuz eti üretimi, tarımsal üretimin ve ihracat gelirlerinin büyük bir kısmına katkıda bulunuyor.

· Brezilya'nın 2,1 milyar dönüm arazisi var ve bunun 867,4 milyon dönümü ekim için kullanılıyor.

Dünyanın 4'üncü Büyük Üretici Ülkesi - Hindistan

Hindistan, 319 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın dördüncü büyük tarım üreticisi konumundadır.

· Hindistan'ın çeşitli coğrafi ve iklim koşulları, pirinç, buğday ve darı gibi tahılların yanı sıra baklagiller, yağlı tohumlar, meyveler ve sebzeler de dâhil olmak üzere birçok farklı mahsulü desteklemektedir.

· Pirinç ve buğday, dünyanın en büyük üreticilerinden biri olan Hindistan'da temel ürünlerdir. Ayrıca Hindistan nohut, mercimek ve fasulye gibi bakliyatların da önemli bir üreticisidir.

· Hindistan'da büyükbaş hayvan, manda, kümes hayvanları ve keçilerin tarımsal üretime büyük kat-

kı sağladığı büyük bir hayvancılık sektörü bulunmaktadır. Hindistan dünyanın en büyük süt üreticisi olduğundan süt üretimi özellikle önemlidir.

· Hint tarımı, Hintlilerin geçim kaynaklarının yaklaşık %58'ini sağlıyor. En son verilere göre tarım, nüfusun yarısının temel gelir kaynağıdır ve GSYİH'nın %17 ile %18'ini oluşturmaktadır.

Dünyanın 5'inci Büyük Üretici Ülkesi - Rusya

Rusya, dünyanın gıda tedarikine büyük katkı sağlamakta ve 262 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın en büyük beşinci tarım üreticisidir.

· Rusya'nın birden fazla iklim bölgesini kapsayan geniş arazi alanı, tahıllar, yağlı tohumlar ve hayvancılık da dahil olmak üzere tarımsal üretim için birçok olanak sağlıyor.

· Rusya'da buğday, arpa ve mısır gibi tahıllar yaygın olarak yetiştiriliyor ve ülke dünyanın önde gelen buğday ihracatçılarından biri. Ayrıca ayçiçeği ve soya fasulyesi gibi yağlı tohumlar da tarımsal verimliliğe önemli katkılar sağlamaktadır.

· Rusya'nın hayvancılık sektörü genişliyor; iç talebi karşılamak ve ihracat pazarlarını desteklemek için inek, domuz ve kümes hayvanı üretimi sürekli artıyor.

· Tahıl tarımı, toplam ekili alanın yaklaşık yarısını oluşturur. Ülkenin tahılının %70'ini üretiyor.

Dünyanın 6'ncı Büyük Üretici Ülkesi - Fransa

Fransa, 184 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın gıda tedarikine büyük katkı sağlayan 6'ncı ülkesidir.

· Fransa, tamamı tarımın temel maddeleri olan buğday, arpa, mısır ve şeker pancarının yetiştirilmesiyle ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Fransa, ülkenin büyük bir kısmına yayılan üzüm bağlarıyla şarap üretimiyle ünlüdür.

· Büyükbaş hayvancılık, sığır, koyun, kümes hayvanları ve süt ürünleri üretiminin ülkenin tarımsal üretimine önemli ölçüde katkıda bulunduğu Fransız tarımının bir diğer önemli yönüdür.

· Fransa şarap, süt ürünleri, tahıllar ve lüks gıdalar da dahil olmak üzere büyük bir tarım ürünleri ihracatçısıdır.

· Fransa'da 730 binden fazla çiftlik bulunmaktadır ve nüfusun yaklaşık %7'si geçimini tarımdan veya balıkçılık veya ormancılık gibi ilgili sektörlerden sağlamaktadır.

Dünyanın 7'nci Büyük Üretici Ülkesi - Meksika

Meksika, 158 milyon ton tarımsal üretimiyle dünyanın yedinci en büyük üreticisidir ve gıda tedarikine büyük katkı sağlamaktadır.

· Mısır (mısır), fasulye ve şili biberi, Meksika tarımının başlıca ürünleridir ve ülkenin çeşitli mutfak ve kültürel geçmişini temsil eder.

· Meksika'da sığır, kümes hayvanları ve domuz eti üretiminin ülkenin tarımsal üretimine önemli katkılar sağladığı büyük bir hayvancılık sektörü bulunmaktadır.

· Meksika, meyve, sebze, avokado, çilek ve bira ihraç eden önemli bir tarım ihracatçısıdır. Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlığı ve önemli ticari bağlantıları ihracat potansiyelinin artmasına yardımcı oluyor.

· Meksika'da tarım arazinin yaklaşık %15'ini kaplar ve hayvancılık da yaklaşık %50 oranında katkıda bulunur.

Dünyanın 8'inci Büyük Üretici Ülkesi - Japonya

Japonya 150 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın en büyük sekizinci tarım üreticisidir.

· Japonya, arazi kısıtlamaları nedeniyle pirinç,

sebze ve meyve gibi yüksek değerli malların yanı sıra çay ve çiçek gibi özel ürünlere odaklanıyor.

· Japonya, sınırlı arazide çalışırken verimliliği artırmak için hassas tarım, robot teknolojisi ve dikey tarım gibi modern tarım teknolojilerini uygulamasıyla ünlüdür.

· Japonya'da tarım GSYİH'nın yalnızca %2'sini oluştururken, nüfusun yaklaşık %10'u çiftliklerde yaşıyor.

· Pirinci tahıllar, deniz ürünleri, sebzeler, dağ otları ve diğer malzemelerle birleştiren geleneksel Japon mutfak kültürünü tamamen destekliyorlar.

Dünyanın 9'uncu Büyük Üretici Ülkesi - Almanya

Almanya, 124 milyon ton tarımsal ürün üreterek dünyanın gıda tedarikine 9 uncu sıradan büyük katkı sağlamaktadır.

· Almanya'nın önde gelen tarım ürünleri arasında buğday, şeker pancarı, lahanalar, arpa, domuz, tavuk, patates, süt, tahıllar ve çoğu bölgede meyve, sebze ve şarap yer alıyor.

· Ormancılık ve tarım ülke yüzölçümünün yaklaşık %80'ini kaplar. 1997'de eski batı eyaletlerinde aile çiftlikleri egemendi.

· Alman çiftçilerin yaklaşık %87'si 124 dönümlük arazide tarım yapıyor. Almanya'da üzüm bağları nehir vadilerinin güney ve batı kesimlerini kaplar.

· Almanya, süt ürünleri, et, meyve ve sebze dâhil olmak üzere büyük bir tarım ihracatçısıdır.

Dünyanın 10'uncu Büyük Üretici Ülkesi - Türkiye

Türkiye, dünyanın gıda arzına büyük katkı sağlamaktadır. 107 milyon ton tarımsal üretimiyle dünyanın en büyük onuncu tarım üreticisidir. Önemli bir tarım üreticisi olan Türkiye, çeşitli ürünleri yetiştirmekte ve tahıl, meyve, sebze ve hayvancılık

Şekil 5. Türkiye'de Tarımsal Milli Gelir (Milyar/Yüzde)

2002-2019 arası Türkiye'de tarımsal milli gelirin artışını gösteren grafik (Şekil: SBB, 2020).

üretimiyle ön plana çıkmaktadır.

Türkiye verimli ovalar, kıyı bölgeleri ve engebeli araziler de dâhil olmak üzere çeşitli ürünlerin üretimine olanak tanıyan uygunluğu yüksek bir tarım coğrafyasına sahiptir.

- Türkiye buğday, arpa ve mısır gibi tahılların yanı sıra narenciye, üzüm, fındık, kayısı, antepfıstığı ve incir gibi meyvelerin de aralarında bulunduğu çeşitli ürünlerin üretiminde uzmanlaşmıştır.

- Türkiye'de ayrıca hem iç hem de uluslararası pazarlara yönelik et, süt ürünleri ve kümes hayvanı ürünleri üreten büyük bir hayvancılık sektörü bulunmaktadır.

- Tarım, Türkiye ekonomisi için hayati öneme sahiptir; GSYİH'nın yaklaşık %5-6'sına katkıda bulunur ve nüfusun yaklaşık %20'sine istihdam sağlar.

Türkiye tarımı son yirmi yıllık süre içerisinde ABD Doları bazında %94 oranında büyüme göstermiştir. Türkiye ile üretim değeri açısından mukayese edilen Çin (%477.20), Hindistan (%377.63), Endonezya (%354.27), Tayland (%271.72), Bangladeş (%264.12), Mısır (%218.44), Brezilya (%206.79) ve Malezya (%204.96) gibi ülkelerde büyüme daha fazla gerçekleşmiştir. Bu ülkeler hem coğrafi büyüklük hem de nüfus olarak Türkiye'den ayrılmaktadır. Ancak Türkiye tarımı (%94.11), ABD (%81.11), İspanya (%64.28), Fransa (%48.91), Güney Kore (%42.56) ve İtalya (%24.62) gibi ülkelerin tarımına göre de daha fazla ilerleme kaydetmiştir. Türkiye dünya tarım alanları açısından sahip olduğu %0.8'lik paya kıyasla küresel tarım çıktısının %1.29'undan fazlasını üretmektedir.

Türkiye, Kazakistan ve Arjantin'e göre daha az tarım toprağına sahip olmasına karşılık daha fazla ürün elde etmektedir. Uluslararası ticaret açısından ise küresel tarım ihracatının %1.57'sini, ithalatın ise %1.14'lük kısmını gerçekleştirmektedir (Merdan, 2024 ve İstikbal, 2022).

2020 yılında dünya tarım ürünleri ihracatında 139.6 milyar USD ve %9.57 payı ile ilk sırayı ABD almaktadır. Diğer önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler ise Hollanda, Brezilya, Almanya, Çin, Fransa ve İspanya olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise 20.7 milyar USD ile 23. sırada yer almaktadır.

Dünyada tarımsal dış ticaret hacmi FAO 2020 yılı verilerine göre 2.92 trilyon ABD Dolarıdır. Yaklaşık 4 trilyon USD olan tarımsal üretim değerinin %73'ü ülkeler arası dışsattım/dışalışma konu olmaktadır. 2020 yılında dünya tarım ürünleri ihracatında 139.6 milyar USD ve %9.57 payı ile ilk sırayı ABD almaktadır. Diğer önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler ise Hollanda, Brezilya, Almanya, Çin, Fransa ve İspanya olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise 20.7 milyar USD ile 23. sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri ithalatında 172.46 milyar USD ve %11.31 payı ile ilk sırayı Çin almaktadır. ABD, Almanya, Hollanda, Japonya, İngiltere, Fransa diğer önemli ithalatçı ülkeler arasındadır. Türkiye ise 15.2 milyar USD ile ihracatta olduğu gibi ithalatta da 23. sırada yer almaktadır. 2020 yılında ülkemiz tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı %12.21, tarım

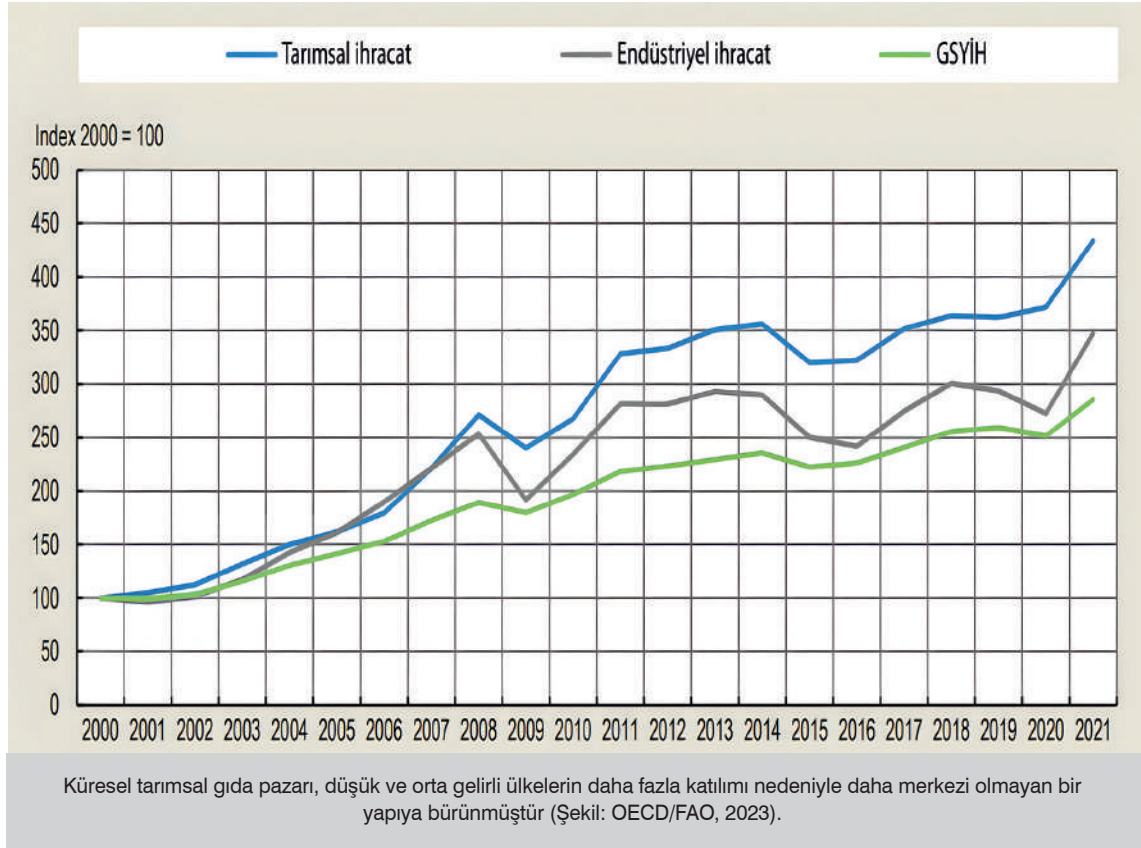
ürünleri ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %6.93 olarak gerçekleşmiştir (FAO, 2021 ve TAGEM, 2021).

Türkiye tarımsal dış ticareti için yapılan projeksiyonlardan elde edilen sonuçlara göre 2020 yılında 20.7 milyar USD olarak gerçekleşen ihracatın 2021 yılı için elde edilen ortalama değerler ile 21.5 milyar USD ve takip eden yıllardaki artışlar ile 2025 yılında ortalama 25.1 milyar USD olarak gerçekleşmesi, aynı şekilde 2020 yılında 15.2 milyar USD olarak gerçekleşen ithalatın 2021 yılı için elde edilen ortalama değerler ile 15.7 milyar USD ve takip eden yıllardaki artışlar ile 2025 yılında ortalama 18.4 milyar USD olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir (FAO, 2021 ve TAGEM, 2021).

Dünyada Tarımsal İhracat

2005 yılında 702 milyar USD olan tarım ürünleri ihracatı 2010 yılında 1.15 trilyon USD, 2015 yılında 1.39 trilyon USD'ye ulaşmıştır. 2020 verileri itibariyle dünya toplam tarımsal ürün ihracatı 1.6 trilyon USD olarak gerçekleşmiştir. Dünya tarımsal ürün ihracatında 134.1 milyar USD ile "Etlere ve yenilen sakatat" ilk sırayı almaktadır. 130.7 milyar USD ile "Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler" diğer en önemli ihracat faslıdır. "Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke", "Tahıl", "Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar" diğer önemli ihracat kalemlerini oluşturmaktadır. 2020 yılında dünya tarım ürünleri ihracatında 139.6 milyar USD ve %9.57 payı ile ilk sırayı ABD almaktadır. Diğer önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler ise Hollanda, Brezilya, Almanya, Çin, Fransa ve İspanya olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise 20.71 milyar USD ile 23. sırada yer almaktadır (FAO, 2021 ve TAGEM, 2021).

Şekil 6. Tarımsal ve Endüstriyel Ticarete Büyüme

Dünyada Tarımsal İthalat

2005 yılında 740.3 milyar USD olan tarım ürünleri ithalatı 2010 yılında 1.18 trilyon USD ve 2015 yılında 1.42 trilyon USD'ye ulaşmıştır. 2020 verileri itibarıyla dünya toplam tarımsal ürün ithalatı 1,6 trilyon USD olarak gerçekleşmiştir. Dünya tarımsal ürün ithalatında 139.1 milyar USD ile “Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler” ilk sırayı almaktadır. 135.1 milyar USD ile “Etler ve yenilen sakatat” diğer en önemli ithalat ürünleridir. Tahıl, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum, balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğerleri önemli it-

halat kalemlerini oluşturmaktadır. Tarım ürünleri ithalatında 172.46 milyar USD ve %11.31 payı ile ilk sırayı Çin almaktadır. ABD, Almanya, Hollanda, Japonya, İngiltere, Fransa diğer önemli ithalatçı ülkeler arasındadır. Türkiye ise 16 milyar USD pay ile ihracatta olduğu gibi ithalatta da 23. sırada yer almaktadır (FAO, 2021; TAGEM, 2021).

Dünya tarımsal dış ticaret hacmi 2001 yılında 940.03 milyar USD olarak gerçekleşirken, bu değer yıllar içerisinde artarak 2020 yılında 3 trilyon USD'ye yaklaşmıştır. Hem ihracat hem de ithalat artışı neticesinde dünya tarımsal dış ticaret hacmi 2001 yılına oranla 2020 yılına kadar yaklaşık 3 katına çıkmıştır (TAGEM, 2021).

Türkiye'nin Tarımsal İhracatı

2001 yılında 4.07 milyar USD olarak gerçekleşen Türkiye tarım ürünleri ihracatı yıllar içerisinde önemli artışlar gerçekleştirerek 2020 yılında 20.71 milyar USD'ye ulaşarak 2001 yılına yaklaşık 5 kat artış göstermiştir. 2001 yılında tarım ürünleri ihracatının genel ihracat içerisindeki payı %12.99 olarak gerçekleşmiş, 2008 yılında ise %8.21 ile en düşük paya sahip olmuştur. Zaman içerisinde artışlar yaşanmış ve 2020 yılında tarım ürünleri ihracatının genel ihracat içerisindeki payı %12.21 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye tarım ürünleri ihracatında ABD, Hollanda, Almanya ve Fransa önemli ihracat pazarlarıdır. Türkiye tarımsal ürün ihracatında 2020 yılı verilerine göre 4.83 milyar USD ile "Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler," ilk sırayı almaktadır.

Türkiye tarım ürünleri ihracatında ABD, Hollanda, Almanya ve Fransa önemli ihracat pazarlarıdır. Türkiye tarımsal ürün ihracatında 2020 yılı verilerine göre 4.83 milyar USD ile "Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler," ilk sırayı almaktadır. 2.36 milyar USD ile "Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve diğer kısımlar," diğer en önemli ihracat ürünlerindedir. Sırasıyla, "Tahıl, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri", "Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular", "Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar", "Değirmencilik ürünleri, malt; nişasta, inülin, buğday gluteni" Türkiye'nin diğer önemli ihracat kalemlerini

oluşturmaktadır. Türkiye tarım ürünleri ihracatı 2005-2020 arasında %165, 2015-2020 arasında %24 artış göstermiştir (TAGEM,2021).

Ülkeler bazında ihracat gelişmeleri incelendiğinde ilk sıralarda yer alan ülkelerin yıllar itibarıyla genelde aynı olduğu görülür. 2020 yılında; ABD 193 milyar USD'lik ihracat ve %9.5 pay ile lider ülke konumundadır. ABD'yi Brezilya 135.1 milyar USD (%6.7), Hollanda 121.8 milyar USD (%6), Almanya 87.4 milyar USD (%4.3) ve Çin 95.8 milyar USD (%4.8) ile takip etmiştir. Türkiye yaklaşık 30 milyar USD'lik tarım ürünleri ihracatı ile 21'inci sırada yer almıştır ve küresel ihracattan %1.5 pay almıştır.

Türkiye'nin Tarımsal İthalatı

2001 yılında 1,55 milyar USD olarak gerçekleşen Türkiye tarım ürünleri ithalatı yıllar içerisinde önemli artışlar gerçekleştirerek 2020 yılında 15,2 milyar USD'ye ulaşmıştır. 2020 yılında ithalat 2001 yılına göre yaklaşık 9 katlık bir artış göstermiştir. 2001 yılında tarım ürünleri ithalatının genel ithalat içerisindeki payı %3,75 olarak gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri ithalatında yaşanan artışlar neticesinde 2020 yılında tarım ürünleri ithalatının payı %6,93 olarak gerçekleşmiştir. En çok tarım ürünleri ithalatı yapılan ülkeler arasında ise ABD, Çin, Almanya ve Hollanda ilk sıralarda yer almaktadır. 2005 yılında 3,46 milyar USD olan tarım ürünleri ithalatı 2010 yılında 7,68 milyar USD, 2015 yılında 11,24 milyar USD'ye ulaşmıştır. 2020 verileri itibarıyla Türkiye toplam tarımsal ürün ithalatı 15,21 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Türkiye tarımsal ürün ithalatında 2020 yılı verilerine göre 3,28 milyar USD ile "Tahıl" ilk sırayı ve 2,38 milyar USD ile "Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum" ikinci sırayı almaktadır.

Şekil 7. Türkiye'de Tarım ve Gıda Ürünleri Toplam Dış Ticareti (2002-2019)

Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ithalat ve ihracatının yıllar içinde değişimini gösteren grafik (Şekil: SBB, 2020).

Sırasıyla gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri ile hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar fasılları ise diğer önemli ithalat kalemlerini oluşturmaktadır (TAGEM,2021).

Türk Dünyası Devletlerinin Tarımsal Ticareti

Ülkelerin tarımda yaratılan katma değer miktarı 94 milyar USD'dir. Azerbaycan 3.8 milyar USD, Kazakistan 11.5 milyar USD, Kırgızistan 1.3 milyar USD, Türkiye 58.5 milyar USD, Özbekistan 18.9 milyar USD pay almaktadır. Türk Dünyası ülkeleri arasında tarım ticareti 5 milyar USD'dir. Türk Dünyası devletlerinin toplam tarım İhracatı ise 43.3 milyar USD'dir. Bu durumda Türk Dünyası devletlerinin dünya tarım ihracatındaki payı %2-3'lerle ifade edilebilmektedir.

Burada bir noktayı da belirtmek gerekiyor; dünyada sağlıklı atıştırmalıklara-yiyeceklere olan talebin giderek artması Türkiye'nin ihracatta lider

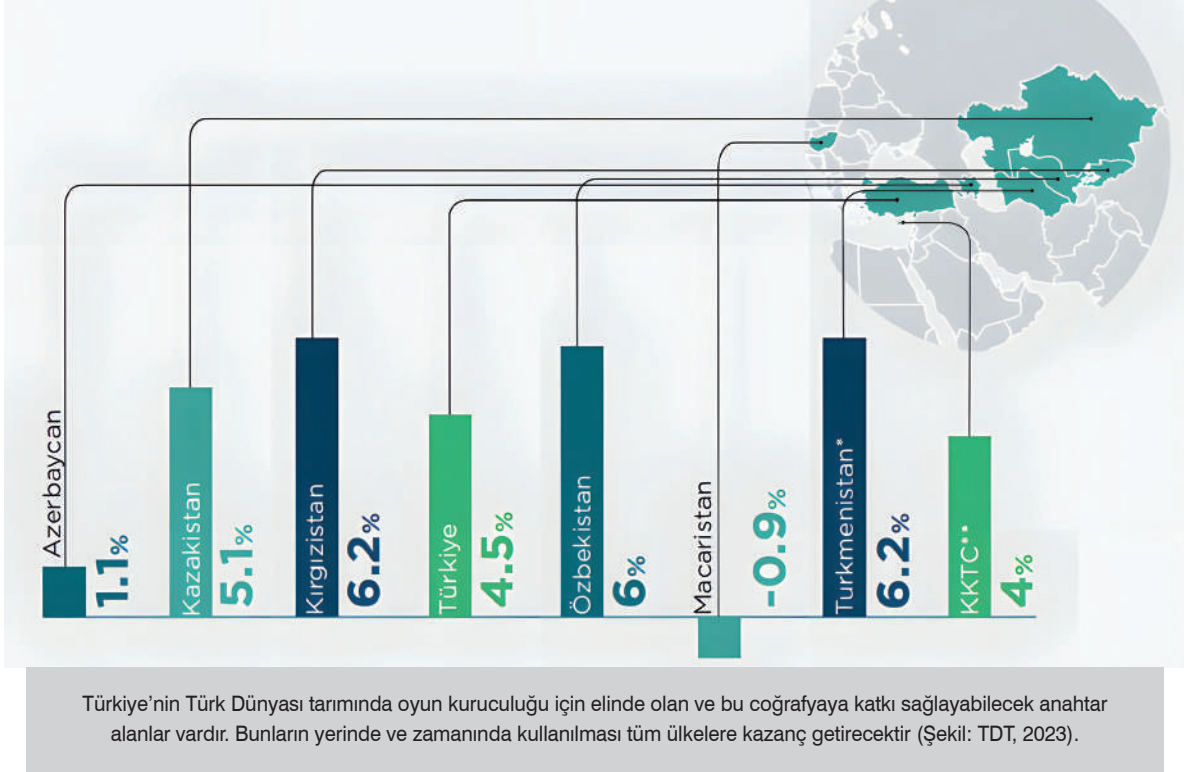
olduğu fındık, üzüm, incir, kiraz, kayısı gibi meyvelere ve kurutulmuş ürünlere olan talebi artırmaktadır. Bu talep artışının fiyatlara katma değer artışı yoluyla yansıtacağı ve Türkiye'nin başta Avrupa ve Amerika pazarlarında olmak üzere küresel düzeyde ihracat hacmini büyüteceği öngörülmektedir. İşte burada Türk Dünyası devletleri ile bu ürünlerde işbirliği yapılarak hem ürün artışı hem de daha fazla ekonomik kazanım yolları elde edilebilecektir.

Sonuç Yerine: Türkiye'nin Türk Dünyası Tarımında Oyun Kuruculuğu İçin Anahtarlar

Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle olan tarımsal ticareti oldukça merkezi konumda bulunması nedeniyle stratejik bir önem taşımaktadır. Dünyanın onuncu büyük tarım üreticisi Türkiye, Orta Asya'daki dolaşısıyla Türk Dünyası devletleriyle tarım ürünleri ticaretinde güçlü bir konuma ve avantaja sahip olup çeşitli tarım ürünlerini bu bölgeye ihraç etmektedir.

Şekil 8. Türk Devletleri Teşkilatı Üye ve Gözlemci Üye Ülkelerinin GSYİH Büyümelere Karşılaştırması (Ocak-Aralık 2023)

Türkiye bu coğrafyaya ülkelere göre değişmekle birlikte öncelikle bilgi, teknoloji, buğday, arpa, pamuk, sebze, meyve ve bitkisel yağlar gibi ürünler ihraç etmektedir. Türkiye'nin yüksek kaliteli gıda işleme teknolojileri ve tarım makineleri de bu ülkeler için caziptir.

Türkiye'nin Orta Asya ile tarımsal ticaretinin önemli bir kısmı, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve Orta Koridor Projesi gibi uluslararası işbirliği ve ulaşım projeleriyle desteklenmektedir. Bu girişimler, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerini daha da güçlendirmektedir. Orta Koridor Projesi, Türkiye'nin Orta Asya ile kara ve demir yolu bağlantılarını geliştirerek tarım ürünleri ticaretinin artmasına da katkı sağlamaktadır. İşte Türkiye bu noktada sahip olduğu

birikim, teknoloji potansiyeli ve Orta Asya ülkeleriyle olan tarımsal ticareti sayesinde Türk Dünyası tarımında oyun kurucu pozisyonunu alabilir ve güçlendirebilir. Türkiye'nin tarımsal araştırma ve inovasyon alanında bilgi paylaşımı ve kapasite geliştirme projeleri ile, tarım alanındaki üniversite eğitim-yayım çalışmalarının varlığı ülkeler arasındaki ticaretin sürdürülebilir bir şekilde oluşmasına daha fazla katkı sağlayacaktır. Yani, coğrafi konumu, tarımsal ürün çeşitliliği, tarımsal eğitim- AR-GE ile yayım çalışmaları ve uluslararası işbirlikleri sayesinde Türkiye, bu coğrafyadaki ticaret hacmini ve ağırlığını Türk Dünyası devletlerin ortak çıkarı doğrultusunda artırma rolünü başarıyla yerine getirebilir.

Türkiye tarımda, gıdada sahip olduğu çeşitli-

lik ve üretim potansiyeli ve fırsatlarla başta Türk Dünyası devletleri olmak üzere Orta Asya ülkeleri ile geniş bir yelpazede tarım-gıda ticaretini gerçekleştirebilir. Türkiye'nin bu coğrafyaya ihraç edebileceği, ticaretini geliştirebileceği ürünler şunlar olabilir;

- Meyve ve sebzeler
- Tahıllar ve baklagiller
- Kuruyemiş ve yağlı tohumlar
- Zeytin ve zeytinyağı, Antep fıstığı
- Baharatlar ve tıbbi-aromatik bitkiler
- Çay
- Hayvansal ürünler

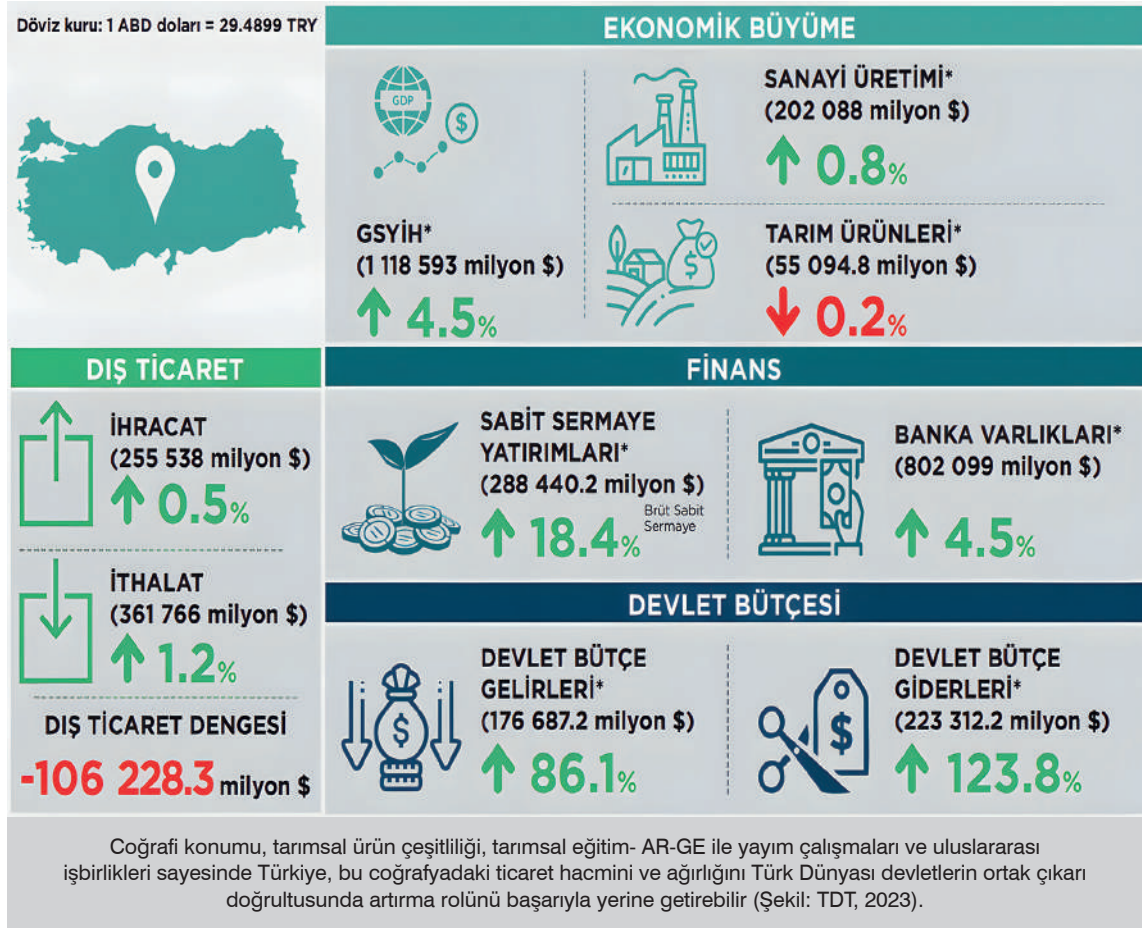
· Yumurta ve kanatlı ürünleri

· Hazır gıdalar ve işlenmiş ürünler

· Gıda katkı maddeleri ve işlenmiş tarım ürünleri

Kuşkusuz Türkiye'nin satabileceği bu tarım-gıda ürünleri hem taze hem de işlenmiş yapılarda olabilir. İhracat potansiyeli olan bu ürünler, kalite ve bulundurulabilirlik avantajlarıyla bu pazarlar rekabet şansını daha fazla elde edebilir. Ayrıca, Türkiye'nin gelişmiş lojistik ve nakliye ağları sayesinde hem bu ürünler hızlı ve güvenli bir şekilde hedef pazarlara ulaştırılabilir hem de Türk Dünyası devletlerinin ürünlerinin de değerlendirilmesine katkıda bulunabilir.

Şekil 9. Türkiye İçin Temel Makroekonomik Göstergeler (Ocak-Aralık 2023)

Türkiye'nin Türk Dünyası tarımında oyun kuruculuğu için elinde olan ve bu coğrafyaya katkı sağlayabilecek anahtar alanlar vardır. Bunların yerinde ve zamanında kullanılması tüm ülkelere kazanç getirecektir. Türkiye'nin bu anahtar alanlardaki potansiyel rolü, hem kendi ekonomisini güçlendirebilir hem de aynı çıkar doğrultusundaki ülkelerin tarım-gıda sektörünü geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Bu anahtarlardan bazıları şunlardır;

- Stratejik konum ve lojistik
- Ticaret anlaşmaları, ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve güçlü tarım-gıda diplomasisi
- Gelişmiş tarım-gıda teknolojileri, know-how birikimi ve bilgi-deneyim paylaşımı
- Yüksek değerli yatırımlar ve ortak girişim alanları
- Pazar araştırması, hedef pazarlar oluşturma ve dünya pazarlarına erişebilme
- Yüksek standartlarda gıda güvenliği, kaliteli ürün-sertifika ve sınırda-yerinde kalite kontrolü
- Eğitim-yayım programları, akademik çalışma ortamı ve kapasite gelişimi
- Dünya ile bütünleşmiş nitelikli ve deneyimli işgücü

Sonuç olarak; Türkiye, Asya ile Avrupa arasında stratejik bir köprü olarak önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Bu konum, Türkiye'yi tarım-gıda koridorları, enerji koridorları, ticaret yolları açısından önemli kılmaktadır. Türkiye gelinen noktada ekonomik açıdan çok yönlü işbirliklerine ve farklı ticaret anlaşmalarına yönelmektedir. Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi'ne katılımı ve Afrika ile artan ticaret bağları, BRICS ülkeleri ile görüşmeler Türkiye'nin çok kutuplu dünya düzeninde tarımsal üretimde ve dış ticaretinde ekonomik çeşitliliğini ve etkinliğini artıracaktır.

Kaynakça

- CGTN. (2023). 30 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2023-05-14/China-Central-Asia-economic-trade-cooperation-gets-tangible-results-1jNk5azhEYM/index.html> adresinden alındı.
- FAO. (2021). 1 Temmuz 2024 tarihinde <http://www.fao.org/faostat/en/#data/> adresinden alındı.
- FAO. (2024). 5 Temmuz 2024 tarihinde www.fao.org adresinden alındı.
- Geeksforgeeks. (2024). 10 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.geeksforgeeks.org/agricultural-producing-countries-in-the-world/> adresinden alındı.
- Setav. (2022). 1 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.setav.org/assets/uploads/2022/05/A374.pdf> adresinden alındı.
- TBB. (2023). 2 Temmuz 2024 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8960/Tarim_Sektor_Raporu_130723.pdf adresinden alındı.
- İstikbal, D. (2022). Küresel Trendler Çerçevesinde Türkiye Tarımının Gelişimi ve Gelecek Vizyonu. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Sayı:374, s.1-23.
- Merdan, K. 2024. "Türkiye'nin Tarım Sektörü: Tarımının Dünü, Bugünü ve Yarını". Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 8, Sayı: 1, s. 47-70.
- OECD/FAO. (2023). 31 Temmuz 2024 tarihinde <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstream-s/30a4511b-6b25-47e9-be3e-751bbfa86057/content> adresinden alındı.
- SBB. (2020). 30 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/tarim-ve-gida-gostergeleri/> adresinden alındı.
- TAGEM. (2021). Tarımsal Dış Ticaret Sektör Politika Belgesi 2021-2025. s.1-83, Ankara.
- Tarimorman. (2024). 5 Temmuz 2024 tarihinde www.tarimorman.gov.tr adresinden alındı.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2023). 29 Temmuz 2024 tarihinde <https://cevreselgostergeler.csbb.gov.tr/iyi-tarim-uygulamalari-i-85838> adresinden alındı.
- TDT. (2023). 31 Temmuz 2024 tarihinde https://www.turkicstates.org/tr/yayinlar/turk-devletlerinin-ekonomik-gorunumu-2023-yillik-raporu_29 adresinden alındı.
- TUİK. (2024). 5 Temmuz 2024 tarihinde www.tuik.gov.tr adresinden alındı.
- TÜSİAD, 1991. "21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi," TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

Türk Devletleri Teşkilatı ve Kuşak Yol Birlikteliğinde Yeni Bir Karbon Piyasasının Oluşturulmasının Gerekleri

BİROL KILKIŞ*

Prof. Dr.
OSTİM Teknik Üniversitesi

*1949 yılında Ankara da doğdu. ODTÜ Makina Müh. Bölümünden 1970 yılında Yüksek Şeref derecesi ile mezun oldu. 1971-1972 yıllarında TÜBİTAK bursu ile Brüksel NATO von Karman Enstitüsünde akışkanlar mekaniği ve aerodinamik konularında çalışarak şeref derecesi ile mezun oldu. 1973 yılında Y. Lisans ve 1979 yılında Doktora derecelerini aldı. 1981 yılı TÜBİTAK Teşvik Ödülü sahibi Kılış, 1999 da ODTÜ Makine Müh. Bölümü Profesör kadrosundan emekli oldu. ASHRAE nin değişik teknik komitelerinde görevlidir. 2003 yılında uluslararası başarılarından dolayı ASHRAE Fellow üyeliğine yükseltelen Kılış 2004 yılında da Distinguished Lecturer seçilmiştir. 2008 yılında ise Distinguished Service ve Exceptional Service ödülleri almıştır. Yeşil ve sürdürülebilir binalar konusunda uzman olup, karbon dioksit salımları, enerji performansı ve bölge enerji sistemleri üzerinde ekserji tabanlı çözümleneleri bulunmaktadır. Yeni Nesil Melez Güneş Enerjisi Sistemleri ve Isı Pompaları üzerinde patentleri mevcuttur. AB Başkanlığına karbon dioksit azaltımı konusunda raporlar hazırlamaktadır. 2017-2019 yılları arasında Türk Tesisat Mühendisleri Derneğinin Yönetim Kurulu Başkanlığını yürütmüştür. Halen Avrupa Birliği Yenilenebilir Isıtma ve Soğutma Platformu Başkan Yardımcılığı görevini yürütmektedir.

E-posta: birol.kilkis@ostimteknik.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2580-3910>

Geliş Tarihi: 2.7.2024

Kabul Tarihi: : 20.7.2024

Atf: Kılış, B. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı Ve Kuşak Yol Birlikteliğinde Yeni Bir Karbon Piyasasının Oluşturulmasının Gerekleri. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 448-454.

ÖZ

2053 yılına kadar sera gazı salımlarını azaltarak küresel ısınmayı 1.5°C'ın altında tutabilmek, bu doğrultuda CO₂ gazının atmosferdeki derişikliğini de 280 ppm'a (parts per million) indirebilmek için çeşitli önlemler alınmaktadır. Batı, sınırda karbon vergisi, karbon ticareti gibi gerçek temellere dayanmayan ve sonuç vermeyecek dayatmaları tüm ülkelere ülkemize, Türki Cumhuriyetlere ve tüm doğu ülkeleri de dahi olmak üzere uygulamaya koymaya çalışmaktadır. Avrupa Birliği'nin karbonsuzlaşma girişimlerinde tutarsızlıklar önemli boyutlara ulaşmaktadır. Batı'dan gelecek en büyük tehdidin temelinde Türki Cumhuriyetler ve istisnalar dışındaki gelişmiş büyük ülkeler hariç (Çin ve Hindistan gibi, Rusya Federasyonu zaten şu anda orantısız yaptırımlara maruz bırakılmaktadır) Asya ülkelerinin temel ekonomilerinin tarım, hayvancılık, madencilik ve yarı mamul üretiminden ibaret olması yatmaktadır. Aslında AB ülkeleri bizlere ara mamul olarak muhtaç durumdadırlar. Bu bir kozdur. Son mamul sanayisine geçerken bunu da optimize etmemiz gerekir. Tüm bu zorlukları aşabilmek için de bir dizi sürdürülebilir önlemlerin alınması ve kuşak yol sınırlarının korunması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: karbonsuzlaşma, karbon piyasası, karbon salımı, Türki Cumhuriyetler, yeşil dönüşüm.

The Urgency of A New Carbon Market for Turkic States and The Belt Road

ABSTRACT

Until 2053, various measures are being taken to keep global warming below 1.5°C by reducing greenhouse gas emissions and to reduce the concentration of CO₂ gas in the atmosphere to 280 ppm (parts per million). The West is trying to impose impositions such as carbon tax at the border and carbon trade, which are not based on real foundations and will not yield results, on all countries, including our country, the Turkic Republics and all eastern countries. The inconsistencies in the European Union's decarbonization initiatives are reaching significant dimensions. The biggest threat from the West lies in the fact that the main economies of Asian countries, with the exception of the Turkic Republics and large developed countries (such as China and India, the Russian Federation is already being subjected to disproportionate sanctions), are based on agriculture, animal husbandry, mining and semi-finished goods production. In fact, EU countries are in need of us as intermediate products. This is a trump card. We need to optimize this as we move to the final product industry. To overcome all these challenges, a series of sustainable measures must be taken and the beltway borders must be protected.

Keywords: carbon emissions, carbon market, decarbonization, green transformation, Turkic Republics.

Giriş

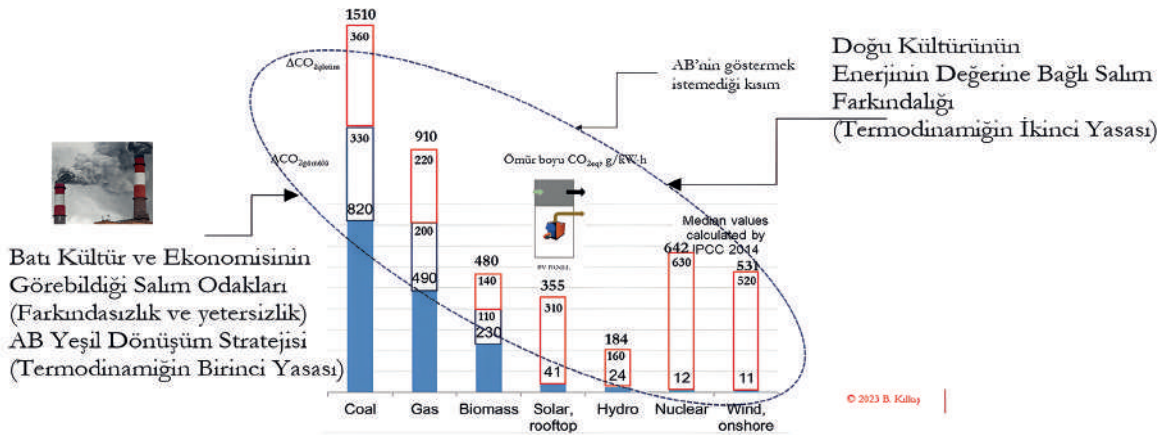
AVRUPA BİRLİĞİ KÜRESEL ISINMAYA KARŞI etkili olabilmek adına bir dizi önlemler almakta ve bu çerçevede yönerge ve kısıtlamalar çıkarmaktadır (Ersen, 2024). Bu bağlamda, Avrupa Birliği 2019 yılında kapsamlı bir politika ve strateji dizini açıklamıştır. Bu paketin en önemli bir bölümü ise sınırdan karbon düzenlemesidir ve aslında Avrupa Birliği ile ilişkisi olan tüm Dünya ülkelerini kapsayacaktır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Hedef, 2053 yılına kadar sera gazı salımlarını azaltarak küresel ısınmayı 1.5°C'nin altında tutabilmek, bu doğrultuda CO₂ gazının atmosferdeki derişikliğini de 280 ppm (parts per million) a indirebilmektedir. İnsan odaklı sera gazı salım kaynaklarının neden olduğu küresel ısınma, ozon tabakasında delinme (Kılış, 2019) alışılmamış boyutlardaki afetler, ekosistemlerde bozulma, tarım ve hayvancılıktaki gerileme, temiz su kaynaklarında azalma ve pandemi risklerindeki artış ve sıklık (Kılış, 2020; Kılış, 2021) gibi küresel boyutlardaki olumsuzluklar içermektedir. Bu olumsuzlukların ana nedeni de CO₂ salımlarıdır. Atmosfere salınan her bin Gton CO₂ küresel ortalama sıcaklığın 0.45°C artmasına yol açmaktadır ve her yıl

ortalama 37 Gton CO₂ gazı sadece enerji kullanımının sonucu olarak atmosfere salınmaya devam edilmektedir (IPCC, 2023; Architecture2030, 2024).

Küresel boyuttaki toplam CO₂ salımı ise 60 Gton CO₂/yıl dolayında sürmektedir. Atmosferde ölçülen bu salımlarını açıklayabilecek temel nedenlerin arasında enerjinin de bir değerinin olduğu ve her enerjinin aynı değerde olmadığı bulunmaktadır. Asya ve yakın doğu kültüründe her şeyin özel bir değeri vardır ve bunların değerine önem vermek, akıllıca değerlendirmek ve saygı göstermek asıldır. Enerji ve su kaynakları da bunların arasındadır. Batı kültürü ise bu farkındalıktan yoksun biçimde enerjiye de sadece borsada alınıp satılan bir emtia gözü ile bakmaktadır. Mevcut batı ekonomisi ise Pareto ekonomisine ve serbest piyasa düzenine (doğrusal ekonomi) bağlıdır ve küresel ısınmayı da bu dar kalıp içerisine sokmaya çalışmaktadır. Halbuki küresel ısınma üç boyutlu karmaşık bir problemdir ve buna uygun çözümler üretilmelidir.

Bu kapsamda, atmosferdeki CO₂ miktarının doğru olarak ölçülebiliyor olsa da yer yüzündeki temel nedenlerinin büyük bir bölümü göz ardı edilmekte ve buna bağlı olarak da yeterli ve sürdürülebilir çözümler üretilmemektedir. Şekil 1 bu konuyu yeterince aydın-

Şekil 1. Gerçek CO₂ Salımlarının Ana Kaynağı

Değişik enerji kaynaklarını görülebilir ve saklanan salım sorumluluklarını gösteren grafik (Şekil: Kılış, 2024).

latmaktadır. Kısacası, doğu kültürü batı kültürünün farkındasızlığını çözebilir ve gerçekçi çözümleri kolaylıkla geliştirip uygulayabilir (Şekil 2).

Karbon Salımları ve Yeşil Dönüşümün Türki Cumhuriyetler Açısından Değerlendirilmesi

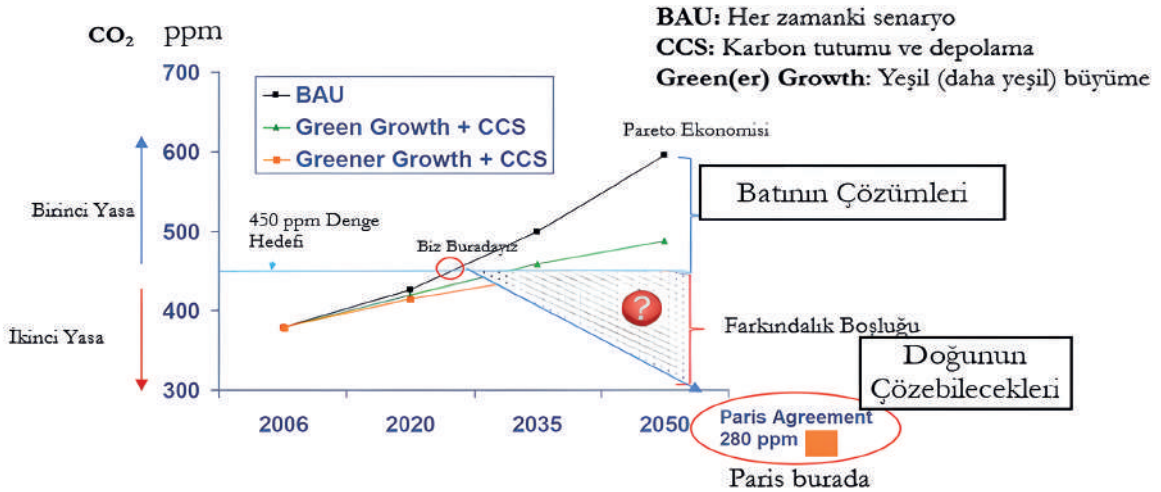
AB'nin Yeşil Dönüşüm Stratejisi çerçevesinde 2030 yılında karbon salımlarını 1990 yılı düzeyine oranla %55 oranında azaltmayı ve 2050 yılında ilk iklim tarafsız (Doğal) bir kıta olmayı hedeflemektedir. Bu hedefler ise Şekil 1'de görüldüğü üzere sadece doğrudan salımlarla sınırlıdır. Ancak son yıllarda bu hedeflerin bile tutmayacağı görülmekte ve bugünkü teknolojik yaklaşımlarla gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile, CO₂ salımlarındaki farkındasızlık sürdüğü takdirde küresel ısınmayı 1.5°C altında tutmayı hedefleyen Paris Anlaşmasını gerçekleştirebilmek de mümkün olmayacaktır. Buna rağmen Paris Anlaşmasına 2050 yılına kadar ulaşmaya çabalayan Batı, sınırda karbon vergisi, karbon ticareti gibi gerçek temellere dayanmayan

ve sonuç vermeyecek dayatmaları tüm ülkelere ülkemize, Türki Cumhuriyetlere ve tüm doğu ülkeleri de dahi olmak üzere uygulamaya koymaya çalışmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkta Batının çözümleri arasında sadece tarım sigortaları ve kısıtlı destekler öne çıkmaktadır. Bunlar küresel ısınmaya karşı kalıcı çözümler olmaktan çok uzaktır ve tarım ve hayvancılığı kısır bir döngüye sokmaktadır (Kılış, 2020a; Aydınlık Gazetesi, 2020; Kılış, 2020b). Buna karşı etkin çözüm kuşak yol boyunca tarım ve hayvancılık alanında, hafif tarımsal sanayi ile yerleşim bölgelerinin birlikteliğinde, bütünsel kooperatifler kurmak ve bu kooperatiflerin ülkelerarası işbirliğini sürdürmektir (Kılış, 2022).

Avrupa Birliği'nin karbonsuzlaşma girişimlerinde tutarsızlıklar önemli boyutlara ulaşmaktadır. Örneğin, Danimarka'da uygulamaya konması gündemde olan bir yasaya göre hayvan sahiplerinden her yıl bir inek içim yüz Euro vergi alınacaktır. Tarih boyunca çiftlik hayvanları vardı ve küresel ısınma etkileri sanayi devrimine kadar söz konusu değildi de şimdi mi söz konusu ki fatura ineklere çıkarılıyor?

Şekil 2. Atmosferdeki CO₂ Derişikliğinin Azaltılmasına Yönelik Önlemler

Atmosferdeki CO₂ Derişikliğinin Azaltılmasına Yönelik Mevcut ve Olması Gerekliliği Önlemler (Şekil: Kılış, 2024).

Bu yasa tasarısı aslında Batının küresel ısınmaya karşı yetersizliğini göstermektedir. Bu vergi geniş anlamda uygulamaya konulursa batı ülkelerine et veya canlı hayvan ihracatında hayvan sahiplerinden böyle bir akıl dışı vergi talep edilebilecektir. Kaldı ki tüm Türki Cumhuriyetlerinde ve doğu ülkelerinde hayvancılık ön plandadır ve ekonomilerini büyük ölçüde desteklemektedir.

Batı'dan gelecek en büyük tehdidin temelinde Türki Cumhuriyetler hariç Asya ülkelerinin temel ekonomilerinin tarım, hayvancılık, madencilik ve yarı mamul üretiminden ibaret olması yatmaktadır.

Bir inek sahibi 100 Euro ödemekle kalmayabilir. Küresel ısınmaya karşı etkili bir çare olarak inek gübresini toplayıp bir biyogaz tesisinde ısı ve elektrik eldesinde değerlendirecek olursa aradaki enerji akış zinciri vergi yasında öngörülmediğinden bu kez de biyogaz tesisinin (kojenerasyon) egzozundan çıkan CO₂ için ikinci bir vergi ödemek durumunda kalabilir. Zira bu elektrik ve ısıyı kullanarak ürettiği bir ürünü Avrupa Birliği ülkelerine satarken sınırda karbon vergisi istenecektir. Elektrik ve gübre sınırda karbon vergisi listesinde en başlardadır. Danimarka yasa tasarısı vergiyi ne yaparsan yap inek başına diyerek enerji zincirinin devamına bakmıyor ve olumlu değerlendirme aşamalarına itibar etmiyor. Her sisteme tek tek bakıyor. İşte Avrupa Birliği bu gibi tutarsızlıklarla boğuşadursun, bizler gerçekçi yenilikçi ve akılcı çözümlere odaklanmalı ve dayatmalarına karşı çıkmak üzere kendi karbon piyasasını oluşturmalı ve kuşak yol alternatifli sınırda karbon ticaretini oluşturmalıyız. Ancak bu yöntemlerle Türki Cumhuriyetler ve tüm kuşak

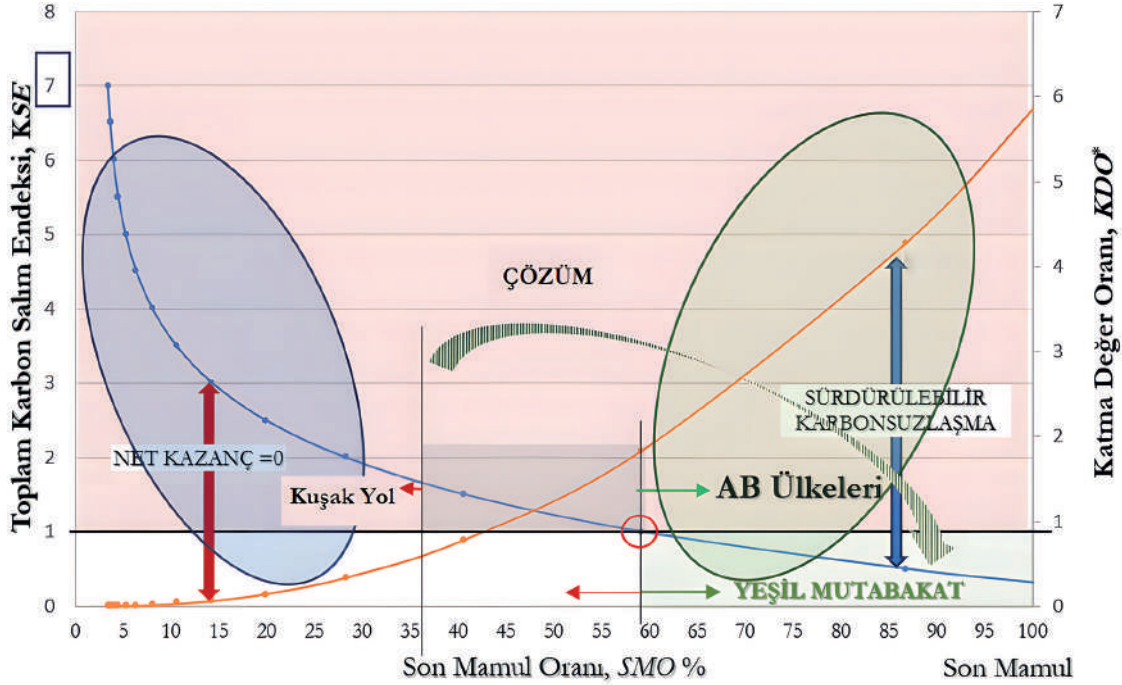
yol ülkelerini batının getireceği tehlikelerden bertaraf edebiliriz.

Eğer bu vergi bilimsel açıdan bazı kesimlerce tutarlı görülüyorsa ise o zaman bu vergiye orantılı olarak Danimarka Kraliyet Hava kuvvetlerine ait bir F-35 jet uçağının çevresel ayak izine de bakmak gerekir. sadece 35 dakikalık bir havada asılı durma pozisyonunda bu uçağın harcayacağı yakıt karşılığı olarak salacağı CO₂ miktarı 3.5 ton' dur. Kısacası, bu pozisyonda yaklaşık olarak üç ineğin bir yıldı ki CO₂ salımı 15 dakikada salınmaktadır. Sonuç olarak bu uçak söz konusu pozisyonu bir yılda 15 kez tekrarlayacak olursa 4500 Euro vergi vermesi gerekecektir. Aynı bağlamda, Afşin Elbistan linyit yakıtlı A termik santrali ise yılda yaklaşık 4 milyar kW-h elektrik ürettiğine göre yılda 2 milyon ineğe bedel 0.2 milyar euro vergi vermek durumunda kalabilecektir. Bu elektrik enerjisinin komşu ülkelere (Yunanistan ve Bulgaristan gibi sınırdaş AB ülkeleri) ihraç edilmesi durumunda ihraç edilen bölüm oranında sınırda vergi verilecektir.

Sonuç

AB ülkeleri bu denli tutarsızlıklarla küresel ısınmaya karşı önlem almakla meşgul olmaya devam ederken, bizlere çok önemli fırsatlar çıkmaktadır. Yeni karbon piyasalarının algoritmik çalışmalarını yaparak ortak geliştirilecek yönergelerle kuşak yol ve Türki Cumhuriyetler batının dayatmalarına karşı yeni sınırda karbon vergisini hem de AB'nin görmek istemediği gerçek salım değerleri üzerinden almalıdır. Bu gerçekçi yaklaşımla hem söz konusu ülkeler ticaretlerini ve tüm sektörlerini hayvancılık ve ziraat dahil haksız karbon rekabettinden koruyacak, hem Paris Anlaşması hedeflerine zamanında ulaşarak Batılı ülkelere örnek olacak, onların önüne geçecektir. Bu önderlik siyasi güce de yansiyacaktır. Doğrusal veya çembersel

Şekil 3. Sınırdan Karbon Vergisinin Sanayiye Etkileri

Sınırdan Karbon Vergisinin Sanayimize Olumsuz Etkileri ve Çözümü (Şekil: Kılış, 2024).

denilen tek boyutlu ve her şeyi paraya bağlayan ekonomi çevreyi bu dar ekonomi kalıplarına sokmakta devam ettikçe Paris Anlaşması hedeflerine ulaşamayacağı ortadadır.

Bu sorunlar arasında Batı'dan gelecek en büyük tehdidin temelinde Türkiye Cumhuriyetleri ve istisnalar dışındaki gelişmiş büyük ülkeler hariç (Çin ve Hindistan gibi, Rusya Federasyonu zaten şu anda orantısız yaptırımlara maruz bırakılmaktadır) Asya ülkelerinin temel ekonomilerinin tarım, hayvancılık, madencilik ve yarı mamul üretiminden ibaret olması yatmaktadır. Bu durumda Batının uygulayacağı sınırdan karbon vergisinin bu ülkeler için en büyük tehdit olduğu Şekil 3 de gösterilmektedir. AB ülkeleri gerçek ARGE faaliyetlerinde bulunur, mühendislik tasarımı yapar. Karbon salımları azdır. Bu tasarımlar diğer ülkelerde

yarı mamul veya yedek parça olarak ürettirilir. Aldıkları yarı mamulleri az bir karbon salımı ile son mamul haline getirir ve yüksek kâr marjı ile geri satar. Bu arada karbon piyasasından da kâr eder.

Diğer ülkeler ise çoğunlukla ürettikleri yarı mamulleri fazla enerji tüketerek, bazen sadece ÜRGE yaparak AB ülkelerine az bir kâr marjı ile satar, çok fazla karbon salımında bulunur. Karbon vergisi öder. Sonuç olarak o ülkenin net kazancı olmaz. Aslında, konu sadece CO₂ olmamalıdır. Su (Pamuk üretimi gibi), emek, arazi ve çevre (zehirli atıklar gibi) etmenler de bir arada düşünülmelidir. Sanayide bugünkü yaklaşık % 35 ortalama mamul oranından en az % 60 oranına ulaşmalıdırlar. Ancak bu boşluk doldurulduktan sonra sürdürülebilir bir karbonsuzlaşma ve net karlılık hedeflerine Paris Anlaşması uyarınca ulaşabiliriz.

Aksi takdirde, Kuşak Yol boyunca ve Türki Cumhuriyetlerde üretilen mamuller AB sınırında karbon vergisi ile karşılaşacak. AB bunları az bir salımla tam mamul olarak bize geri satacak. Mesela bir inek ihraç edilir ve et mamulü olarak dönerse bir gidişte inek vergisi verilecek gelişte ise çok az veya hiç vergi talep edilemeyecektir. Aslında AB ülkeleri bizlere ara mamul olarak muhtaç durumdadırlar. Bu bir kozdur. Son mamul sanayisine geçerken bunu da optimize etmemiz gerekir. Tüm bu zorlukları aşabilmek için de bir dizi sürdürülebilir önlemlerin alınması ve kuşak yol sınırlarının korunması gerekmektedir. Bu önlemler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

Öneriler

- Ortak bir Bilimsel ve Teknolojik Strateji Merkezinin oluşturulması
- Yenilenebilir ve atık enerjiye dayalı devlet üretme çiftliklerinin geliştirilmesi ve ülkeler arası eşgüdümü uygulanması (Kılıkış, 2022; Kılıkış, 2024).
- Ortak Merkez Bankasının işlerlik kazandırılması (AB Merkez Bankası'na koşut biçimde)
- IMF ye koşut bir fon kurulması
- Ortak para biriminin oluşturulması ve emisyonuna sokulması (Euro gibi)
- Ortak bir karbon piyasa modelinin geliştirilerek uygulanması
- Batıdan ithalatlarda sınırda karbon vergisi algoritmasının geliştirilerek Şekil 1'deki AB ülkelerinin görmek istemediği salımlardan de vergi alınması.
- Dünya Bankasına (WB) koşut bir banka sisteminin uygulanması
- Şangay ve BRIQ örgütlerinin genişletilmesi ve eşgüdümünün sağlanması
- Kuşak Yol' un genişletilmesi
- Kuşak Yol ve Türki Cumhuriyetler arasında yeni ve korumacı bir gümrük birliğinin oluşturulması
- Karbon piyasaları için yeni ölçütler (enerjinin

değeri tabanında), gerçekçi yasalar ve yönergelerin hazırlanarak uygulanması

- ISO ya koşut fakat geçerli CO₂ salım hesap standartlarının hazırlanması
- Tüm Doğu ülkelerinin yarı mamul sanayiinden tam mamule geçişinin hızlandırılması ve desteklenmesi (Şekil 3)
- Kuşak yola özgü gümrük muafiyetlerinin oluşturulması
- Yeşil Bina ve Yeşil Endüstri sertifikalandırma alanında Kuşak Yol ülkelerine özgü standartların çıkarılması

Kaynakça

- AArchitecture2030. (2024). Why the Built Environment? 16 Haziran 2024 tarihinde <https://www.architecture2030.org/why-the-built-environment/#:~:text=Of%20those%20total%20emissions%2C%20building,for%20an%20additional%2015%25%20annually> adresinden alındı.
- Aydınlık Gazetesi. (2020). Sigortalama Yetmez Yeşil Tarım Atağı Şart! Haber, 6 Aralık 2020.
- Ersen, P. (2024). Avrupa Yeşil Mutabakatı: Temel Bilgiler ve Türkiye'nin Uyum, BAZ Girişim. 20 Haziran 2024 tarihinde <https://www.bazgirisim.com/avrupa-yesil-mutabakati-temel-bilgiler-ve-turkiyenin-uyumu/> adresinden alındı.
- IPCC. (2023). Climate Change 2023 Synthesis Report. WMO, UNEP, ISBN: 978-92-9169-164-7, doi: 10.59327/IPCC/AR6-978929169164 15 Haziran 2024 tarihinde https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_FullVolume.pdf adresinden alındı.
- Kılıkış, B. (2019). The Importance of Exergy Rationality And Storage For 100% Renewable Targets In Decoupling Sustainable Development And Ozone Depletion, Workshop on Considering Unlocking Energy Efficient Opportunities And Exploring Low GWP Non-HFC Alternative Technologies In The Cooling Sector And Safety Standards While Phasing-Down HFC Under The Kigali Amendment. UNIDO, September 16-17, 2019, Antalya, Türkiye.
- Kılıkış, B. (2020). Küresel Salgının Hatırlatıkları, İklimsel Isınma ve Klima Sistemleri, Tesisat Mühendisliği. MMO, Sayı 177/Özel Sayı-Haziran 2020, s: 16-24.
- Kılıkış, B. (2020a). Tarım Sigortalarında Doğal Afetler, İklimsel Isınma ve Enerji Sinerjisi. T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı-TARSİM, Rapor, Ankara, Türkiye.
- Kılıkış, B. (2020b). Tarım Sigortalarında Doğal Afetler, Aydınlık Gazetesi, 1-2, 29 Mayıs 2020.
- Kılıkış, B. (2021). Küresel Kapitalizmde Küresel Salgınlar, İklimsel Isınma ve Atmosfer, BRIQ Working Paper Series, No: 2, Kuşak ve Yol Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (KUYÇAM), İstinye Üniversitesi. E-ISSN 2718-0581 e.
- Kılıkış, B. (2022). Yeşil Hidrojen: Kuşak ve Yol Girişimi'nin ortak bağı. BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi, 3(3), 6-20.
- Kılıkış, B. (2024). Hemp, Energy And Environment, Technology of Hemp, Int. Interdisciplinary Research Conference, 21-22 May 2024, OSTİM, Ankara Türkiye.
- Kılıkış, B. (2024). Exergy-Based Slow-City/Agriculture Mechanization With Circular Hydrogen and Renewable Energy Systems, E. Cavallo et al. (Eds.): ANKAgEng 2023, LNCE 458, pp. 112-125, 2024.https://doi.org/10.1007/978-3-031-51579-8_12
- T. C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024). Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM). 20 Haziran 2024 tarihinde https://www.ab.gov.tr/sinirda-karbon-duzenleme-mekanizmasi-skdm-_53747.html adresinden alındı.

TEORİ, 38 YILDIR YAYIMDA!

“Doğru teori olmadan, doğru pratik olmaz.”

DÜNYA'NIN
HER YERİNDE!

ABONE OL, GÜÇ VER.

Alanlarında uzman, seçkin yazar kadrosuyla
kültür-sanattan, iç ve dış politikaya yönelik
gündem belirleyen konu başlıkları ile
her ay sizlerle!

YURTIÇİ VE YURTDIŞINDAN ABONELİK İÇİN:

Web: magaza.teoridergisi.com E-Posta: dergiteori@gmail.com

Türkiye'nin Afrika için Çok Boyutlu Stratejisi: Özellikler, Temel Saikler ve Gelecek Beklentileri

YU HAIJIE*

Araştırma Görevlisi
Tarih Bölümü, Şanghay Üniversitesi

*Şangay Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü, Batı Asya ve Afrika Çalışmaları Merkezi'nde yardımcı araştırma görevlisidir. 2018 yılında, Şangay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı. Ocak 2019'dan Mart 2021'e kadar Fudan Kuşak ve Yol & Küresel Yönetişim Enstitüsü'nde doktora sonrası araştırmacı olarak çalıştı. Araştırma alanları Ortadoğu siyasi ekonomisi ve diplomasisi, Kuşak ve Yol Girişimi ve Ortadoğu, ve Türkiye çalışmalarıdır.

E-posta: yuhaijie@siis.org.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8778-136X>

Geliş Tarihi: 20.3.2024

Kabul Tarihi: 10.7.2024

Atf: Yu, H. (2024). Türkiye'nin Afrika için Çok Boyutlu Stratejisi: Özellikler, Temel Saikler ve Gelecek Beklentileri. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 456-475.

ÖZ

Afrika'nın uluslararası alanda stratejik konumu giderek önem kazanırken, geleneksel ve yeni ortaya çıkan Afrika güçlerinin uluslararası katılımı sıklaşmakta ve rekabet yetenekleri güçlenmektedir. Son yıllarda, Türkiye'nin Afrika'ya stratejik yatırımlarının arttığı görülmektedir. Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkileri, siyasi ve ekonomik temaslar, ticaret, askeri güvenlik işbirliği ve yumuşak güç diplomasisi gibi birçok boyutta önemli ilerlemeler kaydetmiş ve uluslararası toplumun ilgisini çekmiştir. Türkiye'nin Afrika için çok boyutlu stratejisinin ana saikleri, ekonomik çıkar arayışı, stratejik özerklik özlemi ve Türkiye'nin yükselen güç statüsünü vurgulama isteğidir. Gelecekte, Türkiye'nin Afrika stratejisi hem fırsatlar hem de zorluklar barındırmaktadır. Batılı ülkelerden farklı olarak, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik çok boyutlu stratejisi ekonomi bazlı, müdahalesiz, eşitliği vurgulamakta ve ayrıntılara daha fazla dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, birçok Afrika ülkesinin halk ve karar vericilerinin desteğiyle karşılık bulmuştur. Bu avantaj ve Türkiye'nin Afrika stratejisinin özgünlüğü, Türkiye-Afrika ilişkilerinin sürdürülebilir gelişimi için de iyi bir temel oluşturmuştur. Ancak, Türkiye'nin Afrika stratejisi, Türkiye'nin iç ekonomik destek kapasitesi, stratejik kararlılık, katılım sınırları ve bölge dışındaki büyük güçlerin rekabeti ve baskısı dahil olmak üzere birçok iç ve uluslararası düzeyde zorluklarla da karşı karşıyadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, çok boyutlu strateji, gelecek beklentileri, motivasyonlar, Türkiye.

Türkiye's multidimensional strategy for Africa: characteristics, motivations and prospects

ABSTRACT

As Africa's position in the international strategic landscape gradually rises, the participation and competition of traditional and emerging African powers are also rising. In recent years, Türkiye's strategic investment in Africa has been increasing. Türkiye's relations with Africa have made important progress in many dimensions, such as political exchanges, economic trade, military security cooperation, and soft power diplomacy, which have attracted extensive attention from the international community. The main motivations of Türkiye's multidimensional strategy for Africa include seeking economic interests, pursuing diplomatic and military strategic autonomy, and highlighting Türkiye's emerging power status and influence. In the future, Türkiye's Africa strategy has both opportunities and challenges. Unlike Western countries, Türkiye's multidimensional strategy towards Africa is more economic and non-interference, emphasizing equality and paying more attention to details, which has won the support and recognition of many African countries from the official to the public. This advantage and the uniqueness of Türkiye's Africa strategy also laid a good foundation for the sustainable development of Türkiye-Africa relations. However, Türkiye's Africa strategy also faces many challenges at the domestic and international levels, including Türkiye's domestic economic support capacity, strategic firmness, the limit of participation, and competition and pressure from major powers outside the region.

Keywords: Africa, motivations, multidimensional strategy, prospects, Türkiye.

Giriş

2002 YILINDA TÜRKİYE’NİN ADALET VE Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidara geldiğinden beri, Türkiye’nin Afrika’ya yaptığı yatırımlar önemli ölçüde artmıştır. Son yirmi yılda, Türkiye ve Afrika arasındaki ilişkiler giderek daha da yakınlaşmıştır. Türkiye’nin Afrika’ya yönelik stratejisi nispeten çok boyutlu bir özellik göstermektedir.

Türkiye ve Afrika kıtası arasındaki en erken bağlantı birkaç yüzyıl öncesine kadar izlenebilir. Türkiye’nin 1923’te kuruluşundan 1998’e kadar, Türkiye’nin Afrika ile pek az etkileşimi olmuştur. Bunun nedeni, bir yandan Türkiye’nin kuruluşunun erken dönemlerinde Afrika politikasını uygulayacak ekonomik kaynaklardan yoksun olması, diğer yandan Türkiye’nin Batı odaklı bir dış politika izlemesi ve Afrika ile ilişkileri geliştirmeye önem vermemesi idi. 1950’ler ve 1960’larda, Afrika kıtasındaki ülkeler birbiri ardına bağımsızlık kazandı. Türkiye, yeni kurulan Afrika ülkelerini tanıdı ve bu ülkelerde konsolosluklar veya büyükelçilikler açtı. Böylelikle, Türkiye ve Afrika arasındaki ilişkiler gelişmeye başladı.

Türkiye’nin Afrika’ya yönelik çok boyutlu stratejisi giderek daha belirgin hale geliyordu ve Türkiye’nin Afrika ile ilişkileri daha çok pratik çıkarılara odaklanmaya başladı.

1980’lerden itibaren, küreselleşmenin başlaması ve Türkiye’nin dış politikasının çeşitlenmesi ile Türkiye ve Afrika arasındaki bağlantılar devamlı olarak arttı. Türkiye, ilk kez 1980’lerin ortasında

dış resmi kalkınma yardım programını başlattı ve yardım hedefi Afrika ülkeleri oldu. O dönemde, Türkiye; Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Moritanya, Senegal, Somali ve Sudan’da kurumsal kapasite geliştirmeyi hedefleyen 10 milyon dolarlık kapsamlı bir yardım planı tasarladı. 1998’de, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Afrika kıtasına açılma amacıyla ilk “Afrika Eylem Planı”nı yayımladı. Plan, Türkiye’nin Afrika ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeyi ve Türkiye’nin Afrika’daki diplomatik temsilini artırmayı öneriyordu. Bu bağlamda, Türkiye’nin diplomatik temsilinin artırılması ve Gana, Fildişi Sahili ve Zimbabve’de yeni büyükelçiliklerin açılması önerildi; bu ülkelerde hali hazırda on iki büyükelçilik bulunmaktaydı (Kaya, 2021).

Mevcut Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti hükümeti 2002 yılında iktidara gelerek Türkiye-Afrika ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasını işaret etti. O tarihten itibaren Türkiye ve Afrika arasındaki bağlar büyük ölçüde derinleşti. Son yirmi yıl boyunca, Afrika ile olan ilişkiler Türk dış politikasının temel yönelimlerinden biri haline geldi (TABEF, 2024). AK Parti iktidara geldikten sonra Türkiye’nin Afrika politikası iki aşamaya ayrılabilir. 2002’den 2014’e kadar olan ilk aşama, Türkiye Afrika’ya Afrika İnisiyatifi politikası aracılığıyla tanıtıldı. 2014’ten bu yana olan ikinci aşamada ise Türkiye, Afrika ile çok yönlü kurumsal bağlarını güçlendirdi. Türkiye’nin Afrika’ya yönelik çok boyutlu stratejisi giderek daha belirgin hale geliyordu ve Türkiye’nin Afrika ile ilişkileri daha çok pratik çıkarılara odaklanmaya başladı. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, Türkiye’nin yüzüncü yılında dış politika vizyonunu açıklarken şu ifadeyi kullanmıştı: “Ülkemizin çok boyutlu girişimci ve insani dış politikasında Afrika Ortaklık Politikamızın önemli bir yeri bulunmaktadır.” (Fidan, 2023: 17).

3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde Recep Tayyip Erdoğan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Félix-Antoine Tshisekedi Tshilombo ve Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Moussa Faki Mahamat ile birlikte ortak basın açıklaması düzenlemiştir (Fotoğraf: TCCB, 2021).

Afrika, şimdi Türkiye'nin küresel askeri, ekonomik ve enerji stratejisinde giderek daha önemli hale gelmektedir. Afrika, Türkiye için askeri etkisini genişletmek, yeni ekonomik büyüme noktaları ve enerji tedarikçileri geliştirmek için önemli bir bölge haline gelmektedir. Bu nedenle, Afrika, Türkiye'nin büyük güç statüsü gözettiği ve liderliğini vurguladığı "yeni bir kıta" haline gelmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Afrika ile artan etkileşimi, Ankara'nın Batı veya Küresel Kuzey ile olan ilişkilerini tamamlayıcı nitelikte görünmektedir ve özellikle Küresel Güney ile olan ilişkilerinde stratejik bir eşik noktasıdır (Bayram, 2020).

Şu anda, Türkiye'nin Afrika stratejisi üzerine araştırma ve analizler giderek artmaktadır. Birçok

akademisyen, Türkiye'nin Afrika politikasının ilerlemesini siyasi, ekonomik ve güvenlik perspektiflerinden incelemiştir. Prof. Dr. Aslı Ilgıt (2023: 11), Türkiye'nin Afrika politikasının dönüşümünü duygu ve ontolojik güvenlik perspektifinden yorumlamış ve Türkiye-Afrika ilişkilerindeki değişimin Türkiye'nin kimliği ve dış politikasının dönüşümünün bir yansıması olduğunu belirtmiş, insani yardım ve Afrika'nın da Türkiye'nin "yeni" dış politikasının iki mihenk taşı haline geldiğini ifade etmiştir. Doç. Dr. Mürsel Bayram (2020), Türkiye'nin SSC'yi Afrika ülkeleriyle ilişkilerini yeniden çerçevelemek ve yükselen güçler, az gelişmiş ülkeler ve İslami siyasi-ekonomik kurumlar arasındaki işbirliğini güçlendirmek için bir yol olarak gördüğünü öne sürmüştür.

Ibrahim Bachir Abdoulaye ve Zainul Abideen Jibril (2021), Türkiye'nin çok boyutlu stratejisini analiz ederek Türkiye'nin Afrika'da büyük bir oyuncu olma konusunda kararlı olduğunu belirtmiştir. Nebahat Tanrıverdi Yaşar (2022), Türkiye'nin mevcut yumuşak güç araçlarına güvenlik ve savunma işbirliğini eklediğini ve Afrika ülkeleriyle uzun vadeli stratejik işbirliği temellerini attığını belirtmiştir. Abdurrahim Sıradağ (2022), Türkiye'nin Afrika'daki yumuşak gücünün yükselişini incelemiş ve Türkiye'nin Afrika yaklaşımının ideolojik bir yaklaşımdan stratejik bir yaklaşıma kaydığını ifade etmiştir.

Akademisyenler, genellikle Türkiye'nin Afrika politikasındaki değişiklikleri tanımlamış ve Türkiye-Afrika ilişkilerindeki değişikliklerin Türkiye'nin kimliği ve dış politikasındaki değişiklikleri yansıttığına inanmışlardır. Yukarıda belirtilen akademisyenler, farklı açılardan Türkiye'nin Afrika politikasını analiz etmişlerdir. Ancak, Türkiye'nin Afrika politikasına yönelik çok boyutlu nedenlerinin ve Türkiye'nin Afrika politikası gelişiminin olumlu beklentileri ve zorluklarının daha objektif ve kapsamlı bir analizi hala eksiktir. Bu nedenle, bu makale, Türkiye'nin Afrika politikasının evriminin ana saiklerini incelemeyi ve Türkiye'nin çok boyutlu Afrika stratejisini değerlendirerek Türkiye'nin Afrika politikası gelişimindeki beklentileri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

AK Parti'nin İktidara Gelmesinden Bu Yana Türkiye'nin Afrika'ya Yönelik Çok Boyutlu Stratejisinin Gelişimi

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik çok boyutlu stratejisi, siyasi ve diplomatik temaslar, ekonomik ve ticari işbirliği, askeri ve güvenlik işbirliği ve yumuşak güç diplomasisi gibi alanlarda hızlı ilerleme

kaydetmiştir. Her bir boyutta, Türkiye ve Afrika arasındaki işbirliği dikkate değer başarılarla imza atmıştır.

Türkiye ile Afrika arasındaki siyasi ve diplomatik bağların derinleşmesi, ikili ilişkilerin kapsamlı gelişimi için bir temel oluşturmuştur

2002 yılından bu yana, Türkiye ve Afrika arasındaki siyasi ve diplomatik bağlar büyük ölçüde güçlenmiştir. 2005 yılı Türkiye'de "Afrika Yılı" olarak ilan edilmiştir. Aynı yıl, Türkiye Afrika Birliği'nde "gözlemci statüsü" elde etmiştir. 2008 yılında, Afrika Birliği Türkiye'yi stratejik ortak olarak ilan etmiş ve ilk Türkiye-Afrika Zirvesi düzenlenmiştir. 26 Mayıs 2010'da Türkiye "Afrika Stratejisi"ni duyurmuştur. Afrika Stratejisi, Türkiye'nin Afrika Birliği ve kıtadaki ülkelerle olan ortaklığını, bu ülkelerin özelliklerini dikkate alarak güçlendirmeyi amaçlamaktadır (TABEF, 2024). 2010 yılında, Afrika ülkelerinin desteğiyle, Türkiye Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ilk kez geçici üye olarak seçilmiştir. 2014 yılında, ikinci Türkiye-Afrika Zirvesi Ekvator Ginesi'nin Malabo kentinde ve 2021 yılında üçüncü Türkiye-Afrika Zirvesi İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye-Afrika zirveler serisi, Türkiye-Afrika siyasi ve ekonomik işbirliği için bir politika çerçevesi oluşturmuştur.

Buna ek olarak, 2003 yılından bu yana Recep Tayyip Erdoğan, diğer herhangi bir Afrikalı olmayan liderden daha fazla olmak üzere 27 Afrika ülkesini ziyaret etmiştir (TABEF, 2024). Yeni diplomatik misyonların açılması da Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Bugün Türkiye'nin Afrika'da 43 aktif büyükelçiliği bulunmaktadır, bu sayı yirmi yıl önce sadece 12

Tablo 1: Türkiye'nin Afrika ile Siyasi ve Diplomatik İlişkilerinin Kronolojisi

Yıl	Olay
2005	Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edildi.
	Türkiye, Afrika Birliği'nde (AU) gözlemci statüsü kazandı.
2008	Afrika Birliği, Türkiye'yi Stratejik Ortak olarak ilan etti.
	İlk Türkiye-Afrika Zirvesi düzenlendi.
2010	Türkiye, "Afrika Stratejisi"ni duyurdu.
	Türkiye, Afrika ülkelerinin desteğiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ilk kez geçici üye olarak seçildi.
2014	İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi düzenlendi.
2021	Üçüncü Türkiye-Afrika Zirvesi düzenlendi.

Türkiye ve Afrika arasındaki işbirliği dikkate değer başarılarla imza atmıştır (Şekil: Yu, 2024).

idi. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin ve Fransa'nın ardından Afrika'da en fazla temsilciliği olan dördüncü ülkedir (Orakçı, 2022). Birçok yeni büyükelçiliğin kurulmasıyla birlikte, Türk-Afrika ikili ilişkileri daha kurumsal hale gelmiştir.

Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik bağlar, Kuzey Afrika'dan Sahra Altı Afrika'ya doğru kademeli olarak genişlemiş ve bu genişleme Türkiye-Afrika ilişkilerinin ana yönelimi haline gelmiştir

Türkiye ve Afrika arasındaki ekonomik ilişkiler, Kuzey Afrika'dan Sahra Altı Afrika'ya kadar genişleyerek Türkiye-Afrika ilişkilerinin ana eksenine haline gelmiştir. 2003 yılında Tür-

kiye, "Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"ni belirlemiş ve bu strateji kapsamında ticaret ve doğrudan yatırımı teşvik etmeyi, teknik yardım sağlamayı, teknoloji transferi yapmayı ve bilgi ve deneyim paylaşımını hedeflemiştir (TABEF, 2024). Türkiye ile Afrika kıtası arasındaki ikili ticaret hacmi, 2003 yılında 5,4 milyar USD'den 2022 yılında 40,7 milyar USD'ye yükselmiş, Türkiye müteahhitlerinin Afrika'da üstlendiği inşaat projelerinin sözleşme değeri ise 85 milyar USD'ye ulaşmıştır. Türkiye'nin Afrika'daki yatırımının piyasa değeri 6 milyar USD'ye ulaşmış ve Türk Hava Yolları Afrika'da en az 62 noktaya hizmet vermektedir (TABEF, 2024).

Ulusal düzeyde, Türkiye, Fas, Tunus, Mauritius, Sudan ve Mısır gibi beş Afrika ülke-

si ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. 1980'den 2017'ye kadar Türkiye ile çeşitli Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, Türkiye ile Cezayir arasındaki ticaret hacmi üç katına çıkmış ve Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret hacmi beş katına çıkmıştır (Orakçı, 2022).

Şirket düzeyinde, birçok Türk holdingi, Summa, Limak ve Albayrak gibi inşaat devleri de dahil olmak üzere, Afrika kıtasının kilit ekonomik alanlarında kendini göstermiştir. Tanınmış bir Türk inşaat şirketi olan Summa, 2007

yılında Libya'da projeler üstlenerek işlerini Sahra Altı Afrika'ya kadar genişletmiştir. 2010 yılından bu yana, 8 Afrika ülkesinde 18 proje üstlenmiştir (SUMMA, 2024). Türkiye Ticaret Bakan Yardımcısı Özgür Volkan Agar, Türkiye'nin hedefinin Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek, şirketlerin yeni işbirliği ilişkileri kurmalarını sağlamak ve yeni iş ve yatırım fırsatlarını değerlendirmek olduğunu belirtmiştir (Aktaş & Ergocun, 2024). Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından yayımlanan verilere göre, 2023 yılı

Tablo 2: Türkiye ve Afrika Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Kronolojisi

Yıl	Olay
2003	Türkiye "Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"ni oluşturdu.
2013	Türkiye, Afrika Kalkınma Bankası'na katıldı.
2016	İlk Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi.
2017	Türkiye-Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu düzenlendi.
2018	İkinci Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi.
	Türkiye-ECOWAS Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi.
2020	Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu çevrimiçi olarak gerçekleştirildi.
2021	Üçüncü Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi.
2023	Dördüncü Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi.

Türkiye Afrika'daki çok taraflı ekonomik bölgesel organizasyonlarla olan bağlarını güçlendirmiştir (Şekil: Yu, 2024).

sonu itibarıyla Türk işletmeleri Afrika'da toplam 85,4 milyar USD değerinde 1864 altyapı projesi gerçekleştirmiş ve Afrika'daki doğrudan yatırım miktarı 10 milyar USD'ye ulaşmıştır (Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2024). DEİK, Afrika ülkelerinde ikili ticareti ve karşılıklı yatırımları teşvik etmek için 45 iş konseyine sahiptir. Ayrıca DEİK, 2016 yılından bu yana düzenli olarak "Türkiye Afrika İş Forumu"nu düzenlemektedir.

Türkiye ayrıca Afrika'daki çok taraflı ekonomik bölgesel organizasyonlarla olan bağlarını güçlendirmiştir. Türkiye, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) gibi Afrika bölgesel organizasyonlarıyla ortaklıklar kurmuş ve yeni Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) için desteğini ifade etmiştir (Dal & Dipama, 2023). Türkiye, 2013 yılında Afrika Kalkınma Bankası'na katılmıştır ve böylece Afrika Kalkınma Bankası'nın 78. üyesi olmuştur.

Türkiye ile Afrika arasındaki güvenlik ve askeri işbirliğindeki ilerleme en belirgin olanıdır ve güçlü ekonomik faydaları yansıtmaktadır

Son yıllarda Türkiye, Afrika ile askeri ve güvenlik işbirliğinde önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, silah ihracatı, askeri konuşlanma ve terörle mücadele işbirliği konularında Afrika ile ilişkilerini büyük ölçüde derinleştirmiştir.

Öncelikle, Türkiye son yıllarda Afrika ülkelerine büyük miktarda zırhlı araç, insansız hava aracı ve diğer silahlar ihraç etmiştir. Nijer ve Etiyopya da dahil olmak üzere daha fazla Afrika ülkesi Türkiye'nin insansız hava sistemlerini kullanmaktadır. Türkiye'nin Afrika'daki silah ihracat pazarı 2017 yılında yalnızca iki ülkeyle (Tunus ve Ruanda) sınırlıydı ve bu alandaki ortaklar 2017'den 2021'e kadar 12 ülkeye çık-

mıştır (Dal & Dipama, 2023).

İkincisi, Türkiye Afrika'da birçok askeri üssü konuşlandırmıştır. 2017'de Türkiye, Somali'deki ilk askeri üssünü kurmuştur. Türkiye, 19 Afrika ülkesinde askeri ataşeler tayin etmiştir. 2017 yılında Türkiye ile Somali arasında kurulan ortak görev kuvveti komutanlığı, Türkiye'nin en büyük denizasıri askeri eğitim merkezi olmuştur (Kavak & Aktaş, 2021). Ayrıca, Türkiye Somali'nin askeri eğitimini sağlamak amacıyla Mogadişu'da bir savunma üniversitesi olan Camp TURKSOM'u kurmuştur (Özkaraşahin, 2023). 2022'ye kadar Türkiye, Nijer, Togo ve Senegal dahil olmak üzere 30 Afrika ülkesi ile güvenlik ve savunma ile ilgili anlaşmalar imzalamıştır (Aksoy et al., 2022).

Üçüncüsü, Türkiye Afrika ülkeleri ile terörle mücadelede işbirliği yapmış ve Afrika'daki Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası organizasyonların barışı koruma operasyonlarına aktif olarak katılmıştır. Türkiye ayrıca, Birleşmiş Milletler Güney Sudan Misyonu (UNMISS) ve Birleşmiş Milletler Organizasyon Stabilizasyon Misyonu (MONUSCO) dahil olmak üzere Afrika'daki BM Barışı Koruma Misyonlarına personel göndermiştir.

Türkiye'nin Afrika'daki yumuşak gücünün yükselişi, Türkiye'nin Afrika'daki etkisini büyük ölçüde artırmıştır

Afrika'ya yönelik stratejisi çerçevesinde Türkiye, resmi ve sivil güçlerini tamamen seferber ederek, dini ve insani konulara odaklanarak Afrika'daki yumuşak gücünün toparlanmasını ve yükselmesini teşvik etmiş ve Türkiye'nin Afrika ile olan siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerinin kapsamlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır.

Bir yandan, Türkiye Afrika'ya önemli ölçüde kalkınma yardımı sağlamıştır. Türkiye'nin önemli bir dış yardım ajansı olan Türk İşbirliği

ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), dünya genelinde 62 ofise sahip olup, bunların 22'si Afrika'da bulunmaktadır. TİKA, 2005 yılında Afrika'da ilk ofisini açmıştır. TİKA, Afrika kıtasında kapasite geliştirme yardımı sağlama, uzman gönderme, ekipman bağışlama, altyapı projelerini finanse etme ve insani yardım sağlama gibi çeşitli yollarla faaliyetlerini yürütmektedir. Ayrıca, Türkiye Diyanet Vakfı, Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Kızılayı, Hüdayi Vakfı ve diğer sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Afrika kıtasına sivil insani, sağlık, eğitim ve diğer yardımları da sağlamaktadır. Sağlık, Türkiye'nin Afrika ülkelerine insani yardım sağladığı önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, 17 Afrika ülkesi ile sağlık işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.

Erdoğan, Batı ülkelerinin Afrika kalkınmasına ilgisiz kaldığını defalarca dile getirmiş ve "Afrika sorunlarını Afrikalı çözümlerle çözmeye" görüşünü savunmuştur.

Öte yandan, Türkiye, Afrika kıtasında Türkiye'nin dil ve kültürünü tanıtmaya çabalarını genişletmiştir. Afrika Müslüman ülkelerinde kültürel ve eğitim kurumlarını finanse ederek yumuşak güç diplomasisi yürütmekte ve böylece Afrika'da etkisini giderek artırmaktadır. Türkiye, Afrika İslam ülkelerine Batı demokrasisini, serbest piyasa ekonomisini ve Müslüman inancını birleştirme örneği sunmaya çalışmaktadır. Türkiye, Afrika ülkeleri için imam yetiştirme planı başlatmış olup, Türkiye hükümeti tam burs sağlamaktadır. Bu program 2009 yılında başlatılmış olup, Mozambik, Togo, Moritanya, Sudan, Uganda ve Fildişi Sahili'nden 300 Müslüman öğrenci bu

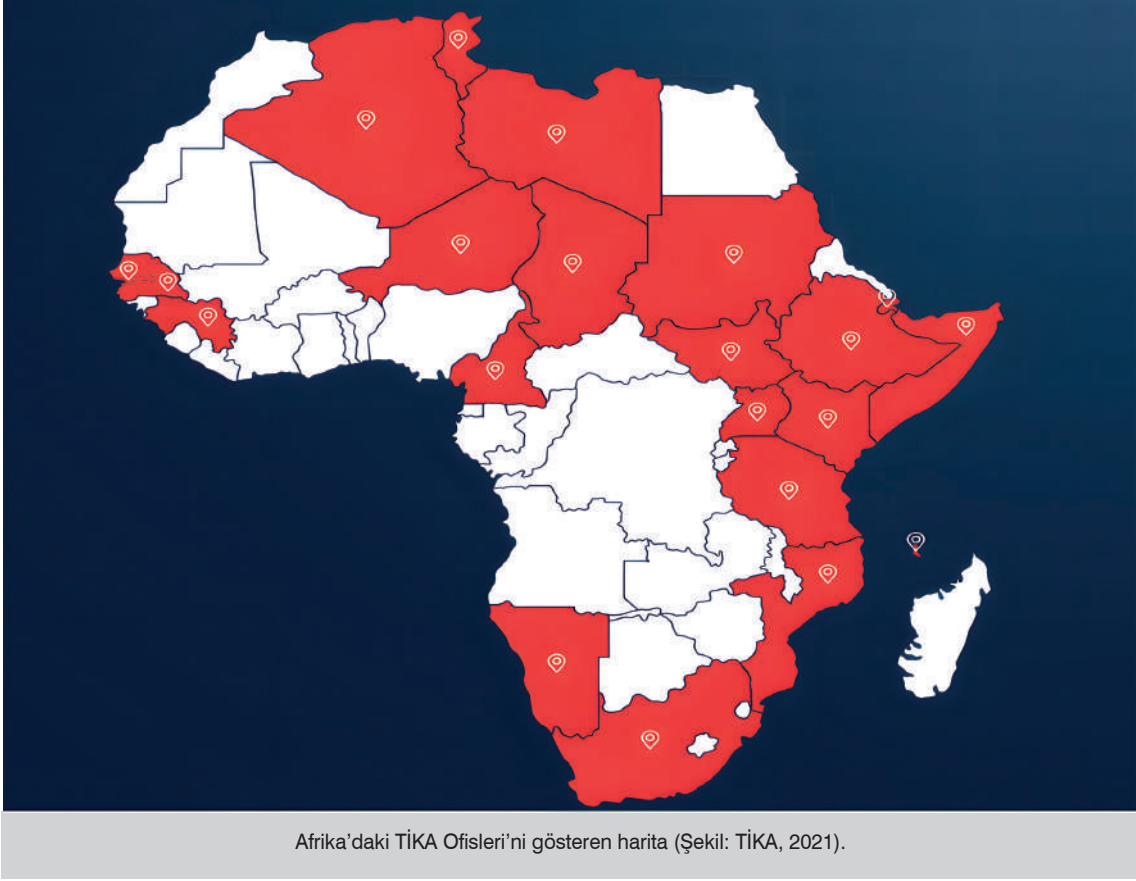
programa katılmıştır. Yüksek öğrenim değişimi düzeyinde, Türk bursları sayesinde şu anda binlerce Afrikalı öğrenci Türkiye'deki üniversitelerde veya topluluklarda eğitim görmektedir. Türkiye Maarif Okulu, 24 Afrika ülkesinde yaklaşık 20.000 öğrenciye Türkçe eğitimi vermektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye halkı ile Afrika halkının "gönül bağı" kurduğunu belirtmiştir (Özkaraşahin, 2023). Ayrıca, Türkiye'nin "Afrika perspektifi anlatısı" da Türkiye ve Afrika arasındaki psikolojik ve kültürel mesafeyi daraltmıştır. Örneğin, Erdoğan, Batı ülkelerinin Afrika kalkınmasına ilgisiz kaldığını defalarca dile getirmiş ve "Afrika sorunlarını Afrikalı çözümlerle çözmeye" görüşünü savunmuştur.

Türkiye'nin Afrika'ya Yönelik Çok Boyutlu Stratejisinde Temel Saikler

Genel olarak, Türkiye-Afrika ilişkilerinin hızlı gelişimi, uluslararası çevredeki değişimler ve Türkiye'nin iç ve dış çıkarlarının ihtiyaçları tarafından yönlendirilmektedir.

Ekonomik çıkarların itici gücü, Türkiye'nin Afrika ile bağlarını güçlendirmesinin temel nedenidir

Mevcut uluslararası mali kriz ve küresel ekonomik durgunluk döneminde Afrika, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde önemli bir alternatif haline gelmiştir. Türkiye hükümeti, Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermektedir. Örneğin, Mart 2010'da Türkiye hükümet liderlerinin Afrika'ya yaptığı heyet ziyaretinde 140'tan fazla Türk girişimci yer almıştır. Türkiye, Afrika ile ekonomik işbirliğini genişleterek, iç ekonomik zorlukları hafifletmeyi ve enerji ithalat

kaynaklarını genişletmeyi amaçlamaktadır.

Bir yandan, Türkiye ile Afrika arasındaki bağları güçlendirmek, Türk şirketleri için daha fazla denizaşırı pazar kazanmayı sağlayarak Türkiye'nin ekonomik gelişimini teşvik edebilir. Türkiye, yerli kaynaklar açısından nispeten zayıf ve pazar ölçüğü sınırlıdır, oysa Afrika kıtası zengin kaynaklara ve ekonomik gelişme potansiyeline sahiptir. Türkiye ve Afrika, kaynak zenginliği ve ekonomik yapı açısından yüksek derecede tamamlayıcıdır. Ayrıca, Türkiye'nin dış kalkınma yardımlarının lokasyonu ile denizaşırı ticaretin genişlemesi arasında genellikle pozitif bir korelasyon vardır (TIKA, 2020). Türkiye'de denizaşırı ticaret ve yatırım yoluyla çıkar arayan gruplar, genellikle Türkiye'nin TIKA denizaşırı ofislerinin coğrafi konumuna büyük ilgi gösterirler. Bu gruplar,

Türkiye'nin yardım sağladığı ülkelerle kurduğu bağları, ekonomik ilişkileri genişletmek için kullanmaktadır. Kalkınma yardımıyla ekonomik getiri sağlama pratiği, Türkiye'nin Afrika politikasında belirgindir (Tüylüoğlu, 2021).

Öte yandan, son yıllarda Türkiye sürekli bir ekonomik krize girmiştir. Erdoğan, ekonomik krizin etkilerini en aza indirmek için yeni ekonomik politikalar uygulamaya çalışmıştır. Yeni politikanın ana amacı, ihracatı teşvik ederek ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. İhracata dayalı yeni ekonomik politikaların geliştirilmesi, Türkiye'nin denizaşırı ihracat pazarlarını genişletmesini ve enerji ile hammadde ithalat talebini artırmasını gerektirir. Afrika, çeşitli kaynaklara, geniş ihracat pazarlarına ve yatırım alanlarına sahiptir. Afrika ile enerji ve ticaret

değişimini genişletmek, Türkiye'nin Avrupa ve Rusya'ya olan ticaret bağımlılığını da azaltmaya yardımcı olabilir. Dolayısıyla, Türkiye-Afrika ilişkilerini güçlendirmek, Türkiye'nin denizasıra ihracat ve enerji ile hammadde ithalat pazarlarını genişletmesine yardımcı olabilir. Türkiye, Afrika pazarından petrol ve LNG ithal etmektedir. Cezayir, Türkiye'nin dördüncü büyük doğalgaz ihracatçısı olmuştur ve Türkiye'nin Nijerya'dan ithal ettiği sıvılaştırılmış doğalgaz, Nijerya-Türkiye ikili ticaretinin %90'ını oluşturmaktadır (Özkaraşahin, 2023).

Türkiye'nin diplomatik ve askeri stratejik özerkliği artmış olup, Afrika Türkiye'nin etkisini genişletmek için önemli bir hedef haline gelmiştir

İlk olarak, AK Parti döneminin (2002-2008) ilk aşamasında, Türkiye'nin ekonomisinin ve ulusal gücünün istikrarlı bir şekilde büyümesiyle, Türkiye'nin dış politikası daha güvenli hale gelmiştir. 2010'daki Arap Baharı ve Türkiye'nin iç ve dış çevresindeki değişikliklerin ardından, Türkiye'nin diplomatik stratejisi derin bir ayarlama dönemine girmiştir. Türkiye'nin dış politikası radikalizmden ılımlılığa doğru bir dönüşüm geçirmiştir ve Türkiye'nin stratejik özerkliği sürekli olarak güçlenmiştir. 2015 civarında, Türkiye sürekli olarak "insani diplomasi" politikasını vurgulamış olup, bu politika Türkiye'nin bölgesel ve küresel ortamda çıkarlarını korurken, komşularının ve çevresindeki bölgelerin sürdürülebilir barış ve kalkınma koşullarını yaratmayı hedeflemektedir ve bu politika, Türkiye'nin girişimci ruhunu ve insani değerlerini yansıtmaktadır. Türkiye, insani diplomasiyi, Türkiye'yi şefkatli ve güçlü bir ülke olarak tanımlamak için kullanmaktadır ve Afrika, Türkiye'nin insani diplomasisini yürüttüğü önemli bir alan haline gelmiştir.

İkincisi, Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi, sadece Türkiye'nin stratejik özerkliğini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda Türkiye'nin mevcut diplomatik izolasyonunu aşmasına da yardımcı olabilir. Türkiye'nin geleneksel Batılı müttefikleriyle ilişkileri son yıllarda bozulmuştur. Türkiye ve ABD, ayrılıkçı Kürt silahlı güçleri ve Türkiye'nin Rus S-400 hava savunma füze sistemlerini satın alması konularında sürekli sürtüşme yaşamaktadır. Özellikle 2016'daki başarısız askeri darbeden sonra ve bazı Batılı müttefiklerin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosundan sonra, Türkiye savunma sanayisini geliştirmeye ve Batılı güçlere olan askeri bağımlılığını azaltmaya daha fazla önem vermiştir.

Birçok Afrika ülkesi, Türkiye'nin insansız hava araçlarını, Batı yapımı insansız hava araçları kadar verimli, ancak daha ucuz ve siyasi şartlara bağlı olmadığı için tercih etmektedir.

Bu gelişmelerin en belirgin olanı Bayraktar TB-2 muharebe ve gözetim insansız hava araçlarıdır, bu araçlar Afrika ülkelerinde giderek daha popüler hale gelmiştir. Birçok Afrika ülkesi, Türkiye'nin insansız hava araçlarını, Batı yapımı insansız hava araçları kadar verimli, ancak daha ucuz ve siyasi şartlara bağlı olmadığı için tercih etmektedir. Afrika ile askeri ve güvenlik işbirliğini güçlendirerek ve bağlarını artırarak, Türkiye silah ihracat gelirlerini artırmış ve Türkiye'nin Afrika'daki sert güç etkisini büyük ölçüde genişletmiştir.

Ayrıca, daha fazla Ortadoğu ülkesi Afrika'ya dahil oldukça, Türkiye ile Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Ortadoğu ülkeleri arasındaki stratejik rekabet de artmıştır. Afrika Boynuzu, Tür-

Türkiye, Afrika stratejisinde “Tür Tipi Kalkınma İşbirliği Modeli”ni benimsemektedir (Şekil: TİKA, 2021).

kiye'nin “güney stratejisi”nin önemli bir parçası haline gelmiştir. Türkiye, Kızıldeniz deniz yollarının güvenliğini korumaya katılarak Afrika Boynuzu'ndaki askeri stratejik etkisini genişletmeye çalışmakta ve böylece Körfez ülkelerine karşı bir caydırıcılık oluşturmaktadır.

Türkiye, küresel liderliğini genişletmek ve yükselen bir güç haline gelmek amacıyla Afrika ülkeleriyle bağlarını güçlendirmeye çalışmaktadır

AK Parti hükümeti döneminde, Türkiye sürekli olarak coğrafi avantajlarını kullanarak Türkiye'yi küresel sahnede merkezi bir oyuncu olarak konumlandıran bir dış politika oluşturmayı hedeflemiştir. Bu stratejinin önemli bir unsuru, 2011 yılı civarında başlatılan ve Türkiye'yi 2023 yılına kadar dünyanın en büyük on ekonomisi arasına taşımayı amaçlayan Vizyon 2023 girişimidir. Türkiye Cum-

huriyeti'nin yüzüncü yılını kutlamak amacıyla, Cumhurbaşkanı Erdoğan, seküler cumhuriyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çifte mirasına dayanan “Türkiye Yüzyılı” vizyonunu dile getirmiştir. Bu vizyon, Türkiye'nin yeni yüzyılda küresel bir lider olma hedefine vurgu yapmaktadır.

2023 yılında yüzüncü yılını kutlayan Türkiye, kendisini “yeni dünya düzeni”nde merkezi bir eksen olarak konumlandıran yeni bir dış politika vizyonunu açıklamıştır. Bu vizyon, Türkiye'nin küresel bir güç olma ve uluslararası etkisini önemli ölçüde genişletme arzusunu vurgulamaktadır. Bu vizyonun en dikkate değer yönlerinden biri, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle yakınlaşmasıdır; bu yakınlaşma, Türkiye'nin küresel güç statüsüne ulaşma çabasının önemli bir adımı olarak görülmektedir (Ataman, 2023: 92). Türkiye'nin Afrika'ya yönelik stratejisi, pragmatik dış politika girişimleriyle belirginleşen yükselen güç özelliklerini yansıtmaktadır.

AK Parti'nin Afrika'ya yönelik dış politikası, özellikle Sahra Altı Afrika ülkeleri ile diyaloglarında anti-Batıcı ve anti-sömürgeci retorikle sıklıkla dile getirilmektedir. Bu retorik, Türkiye'nin uluslararası statüsünü artırma stratejisiyle uyumlu bir şekilde yürütülmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "dünya beşten büyüktür" vurgusu, Türkiye'nin daha adil bir küresel düzen arayışını ön plana çıkarmakta ve bu durum birçok Afrika ülkesinde yankı bulmaktadır.

Türkiye, Afrika'ya yaptığı kalkınma yardımını önemli ölçüde artırarak güçlü ikili ilişkiler geliştirmiştir ve bu ilişkilerden önemli getiriler elde etmiştir. Afrika ülkelerinin desteği, Türkiye'nin 2009-2010 dönemi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine başarıyla aday olmasında önemli bir rol oynamıştır. İleriye dönük olarak, Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeliğine katılmak için Afrika'nın desteğini sağlamayı hedeflemektedir.

Türkiye'nin Afrika'ya Yönelik Çok Boyutlu Stratejisinin Geleceği

Türkiye, iç ve dış çok sayıda saik temelinde Afrika'ya yönelik stratejisini güçlendirmiştir. Bu durum, bir ölçüde Türkiye'nin dış ekonomik çıkarlarını genişletmesine, diplomatik ve askeri özerkliğini artırmasına ve dünyanın yükselen bir ülkesi olarak Türkiye'nin etkisini ve itibarını genişletmesine yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin Afrika politikası, tarafsızlığı, pragmatizmi, eşitlik ve kazan-kazan vurgusu nedeniyle birçok Afrika ülkesinden takdir kazanmıştır. Bu benzersiz avantajlar, Türkiye'nin Afrika politikasının sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Ancak, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik stratejik gelişimi, iç fonlar ve dış güçlerle rekabet gibi birçok baskı ve zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'nin Afrikadaki stratejik gelişimi gelecekte fırsatlar ve zorluklarla karşı karşıya kalacaktır.

Türkiye'nin Afrika için çok boyutlu stratejisi, Türkiye'nin Afrika politikasını daha sürdürülebilir kılan birçok avantaj ve benzersizlik yansıtmaktadır

Türkiye'nin Afrika stratejisi, her boyutta belirli benzersizlikler ve avantajlar yansıtmaktadır. Bu özellikler, Türkiye'nin Afrika ülkelerinin takdirini ve desteğini kazanmasına yardımcı olmanın yanı sıra, Türkiye'yi büyük Afrika güçleri arasındaki rekabette avantajlı bir konuma getirmektedir.

Diplomasi ve politika düzeyinde, Türkiye'nin Afrika politikasının özelliklerinden biri, Afrika ülkelerinin iç işlerine karışmamayı hedeflemesidir. İç siyasi kargaşa yaşayan Afrika ülkeleri için Türkiye, muhalif gruplar yerine fiili hükümetle işbirliği yapma eğilimindedir. Örneğin, Tigray, Etiyopya ve Libya'daki iç savaşta Etiyopya ve Libya hükümetlerini desteklemeyi seçmiştir (Dal & Dipama, 2023). Türkiye'nin Afrika ülkelerinin iç işlerine karışmama tutumu, bir ölçüde Afrika'da istikrar ve barışa katkıda bulunmakta ve Ankara'nın uzun vadeli yatırım ve işbirliği olanaklarını korumaktadır.

Afrika ile askeri ve güvenlik işbirliği düzeyinde, Türkiye, Afrika'nın terörle mücadele kapasitesini ve askeri kapasite inşasını güçlendirmesine yardımcı olmuştur. Afrika ile askeri işbirliğine dahil olan diğer dış ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin Afrika'ya ihraç ettiği askeri silahlar güçlü performans ve fiyat avantajlarına sahiptir. Türkiye'nin askeri politikası, yüksek işbirliği, satış sonrası destek ve diğer yardım biçimlerini içermektedir. Türkiye liderlerinin açıklamaları ve Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinin geliştirilmesi, Türkiye'nin savunma sanayisinin Afrika kıtasındaki varlığının gelecekte derinleşebileceğini göstermektedir.

Eğitim ve kültürel değişim programları açısın-

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan kültürel ve eğitim işbirliği iyi ilerlemeler kaydetmiştir (Fotoğraf: TİKA, 2021).

dan, Türkiye, Afrika'da sömürgecilik geçmişinin bulunmamasından ve Afrika'daki Müslüman ülkelerle olan dini ve tarihi bağlarından faydalanmaktadır. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan kültürel ve eğitim işbirliği iyi ilerlemeler kaydetmiştir.

Türkiye ve Afrika arasındaki ekonomik ve ticari işbirliği açısından, Türkiye'nin inşaat şirketleri ve Türk Hava Yolları gibi işletmeleri, daha iyi hizmetler ve fiyatlarla Afrika pazarında büyük başarılar elde etmektedir. Afrika'ya yönelik kalkınma yardımı açısından, Türkiye, Afrika ülkelerine yalnızca hibe sağlamaktadır, kredi vermemektedir. Türkiye'nin kalkınma yardımının benzersizliği, Türkiye'nin Afrika'daki insani kimliğini pekiştirmektedir. Ayrıca, Türkiye, resmi kalkınma yardımını çok taraflı uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yerine ikili temaslar aracılığıyla sağlama eğilimindedir. Bu da yardımı Türkiye'nin dış politika çıkarları ve öncelikleri ile daha uyumlu hale getirmektedir.

Afrika'nın Türkiye politikasına desteği ve Türkiye ile Afrika arasındaki ortak zemin, Türkiye'nin Afrika ile ilgili çok boyutlu stratejisinin ilerletilmesine katkı sağlamaktadır

Türkiye'nin Afrika'daki politika ve uygulamaları, resmi ve özel düzeyde Afrika tarafından tanınmış ve desteklenmiştir.

Türkiye'nin Afrika'daki stratejik yol haritasının önemli bir özelliği, pragmatik söylem ve kazan-kazan ikili ilişkiler temelinde olmasıdır. Türkiye, liderleri tarafından bir zamanlar belirtildiği gibi, Afrika'da çok katmanlı bir yaklaşım benimsemektedir. İkili üst düzey ziyaretleri güçlendirerek ve ikili ve çok taraflı forumlarda Afrika ülkelerinin haklarını ve pozisyonlarını savunarak Afrika ile yakın siyasi ilişkiler kurmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2024).

“Sahiplenme” ve “eşitlik” vurgusu, Afrika’nın Türkiye politikalarına olan tanınırlığını ve desteğini güçlendirmiştir. Ayrıca, Türkiye ve Afrika ülkeleri, Güney-Güney işbirliği ve küresel yönetim reformu gibi uluslararası meselelerde benzer pozisyonlara ve söylemlere sahiptir. Bu ortak noktalar, Türkiye ve Afrika arasındaki farkı kapatmaya ve uluslararası arenada Türkiye ve Afrika arasındaki iletişimi ve işbirliğini güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Türkiye’nin büyük uluslararası kurumların adaletsiz karar alma mekanizmalarına ve Afrika kıtasının BMGK’da temsil edilmemesine yönelik eleştirileri, bazı Afrika ülkeleri tarafından da paylaşılmaktadır (Dal & Dipama, 2023).

Türkiye’nin Afrika’ya yönelik yumuşak güç diplomasisi, Afrika halkından olumlu tepkiler almıştır. Türkiye’nin Afrika’ya yaptığı yardım, diğer büyük bağışçılardan daha büyük olmasa da, Türkiye’nin, Afrika yardımının Afrikalıların günlük yaşamı üzerinde doğrudan ve belirgin bir etkisi vardır. İkili yardım yoluyla, Türkiye, Ramazan ayında Afrika’da yoksulluk yaşayan insanlara gıda paketleri dağıtmış, Afrika’daki yoksul ve ihmal edilmiş bölgelerde okullar inşa etmiş ve Afrikalı insanlar için toplu katarakt ameliyatları düzenlemiştir. Türkiye’nin Afrika’daki bağımsız faaliyetleri, Afrika halkının küçük ama acil ihtiyaçlarını karşılamış ve Türkiye’nin Afrika’daki etkisini derinleştirmiştir.

Türkiye’nin, Afrika yardımının Afrikalıların günlük yaşamı üzerinde doğrudan ve belirgin bir etkisi vardır (Fotoğraf: TİKA, 2021).

Türkiye'nin Afrika politikasının ekonomik destek ve stratejik kararlılıktan kaynaklanan sürdürülebilirlik zorlukları

İlk olarak, Türkiye'nin Afrika politikası, Türkiye'nin ekonomik desteğinden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'nin Afrika kıtası ile ekonomik ve diplomatik bağlarını genişletmedeki ana sağı, iç ekonomik büyüme için yeni pazarlar ve fırsatlar aramaktır. Ancak Türkiye'nin iç ekonomik krizinin yarattığı belirsizlik ve artan mali harcamalar, Türkiye'nin gelecekteki Afrika politikalarının sürdürülebilirliği üzerinde baskı oluşturacaktır. AK Parti yönetiminin ilk yıllarında Türkiye'nin sürekli ve hızlı ekonomik gelişimi, Türkiye'nin politika yatırımlarını Afrika'da sürekli olarak genişletmesine önemli destek sağladı. Ancak, 2014 yılından bu yana Türkiye ekonomisi bir düşüş eğilimine girmiş ve 2018'den bu yana süregelen bir ekonomik krize düşmüştür. Ekonomik krizin yol açtığı mali zorluklar, Türkiye'nin dış kalkınma yardımlarının ölçeğinde kendini göstermiştir.

Dünya ekonomisinin toparlanması hala zor olup, küresel enflasyon henüz köklü bir şekilde tersine dönmemiştir ve dışa bağımlı olan Türk ekonomisi hala zor bir durumla karşı karşıyadır.

Dünya ekonomisinin toparlanması hala zor olup, küresel enflasyon henüz köklü bir şekilde tersine dönmemiştir ve dışa bağımlı olan Türk ekonomisi hala zor bir durumla karşı karşıyadır. Türkiye hükümeti, sadece enflasyonu dizginle-

mek ve büyümeyi sürdürmek arasındaki çelişkiyi dengelemekle değil, aynı zamanda ekonomik zorluklardan kurtulmak ve ulusal ekonomik çöküşü önlemekle de karşı karşıyadır. 1998 yılında Afrika kıtasına açılmak için hazırlanan ilk "Afrika Eylem Planı", AK Parti iktidara gelmeden önceki üçlü koalisyon hükümetinin siyasi istikrarsızlığı ve 1999'dan itibaren Türkiye'deki mali krizin neden olduğu iç ekonomik zorluklar nedeniyle yedi yıl boyunca etkili bir şekilde uygulanamamıştır (Zhang, 2011).

İkinci olarak, Türkiye'nin Afrika politikasının stratejik kararlılığı da zorluklarla karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'nin Afrika politikasındaki birkaç değişikliğe bakıldığında, Türkiye'nin Afrika stratejisini Avrupa ve Amerika güçleriyle olan diplomasisini dengelemek için kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa ve Amerika diplomasisi engellerle karşılaştığında, Türkiye Afrika ile ilişkilerini daha aktif bir şekilde güçlendirecektir. Örneğin, 1998'de Afrika'ya açılma politikası, Türkiye'nin o dönemde Avrupa Birliği'ne katılma girişiminin başarısız olmasının ardından ilan edilmiştir. Diğer yandan, Türkiye'nin gelecekteki Afrika stratejisi için öncü fikirler geliştirme konusunda zaaf yaşadığı görülmektedir.

Ayrıca, Türkiye'nin iç kurumları ve Afrika'daki ortakları mevcut işbirliğinin eksikliklerini gidermek için çalışması gerekmektedir. Örneğin, Türkiye-Afrika Zirvesi altı yılda bir düzenlenmektedir, ancak zirve net bir uygulama çerçevesine sahip değildir. Buna karşılık, Çin-Afrika İşbirliği Forumu üç yılda bir düzenlenmekte ve bir takip mekanizmasına sahiptir. Ayrıca, Afrika'nın güvenlik ve kalkınma ortamının istikrarsızlığı, Türkiye'nin Afrika'ya yatırım yapma isteğini de etkileyecektir. Mali gibi Afrika ülkelerindeki iç savaşların yol açtığı çatışmaların

yayımla riski, Afrika'daki güvenlik durumunun kötüleşmesine ve bölgede istikrarsızlığa yol açmış ve bu da Türkiye'nin gelecekte Afrika politikalarını etkili bir şekilde yürütmesinde önemli bir zorluk oluşturmuştur.

Türkiye'nin Afrika stratejisi, girişim sınırlarını dengelemekte ve bölge dışındaki büyük güçlerle rekabette zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır

İlk olarak, Afrika ile askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirirken, Türkiye'nin, katılımını farklı seviyelerde ayarlama sorunu bulunmaktadır. Türkiye'nin, bir yandan Afrika ülkeleri ile silah satışları ve güvenlik işbirliği konusunda bağlarını derinleştirirken diğer yandan Afrika

ülkelerinin iç işlerine karışmama ilkesine göre yaşayabileceği çelişkilerle ve savaşa sebep olma riskiyle nasıl başa çıkacağı bir sorunsaldır. Afrika'da terörizm, etnik çatışma ve siyasi fraksiyon çatışmalarının karmaşıklığı göz önüne alındığında, Türkiye'nin Afrika'ya silah satışlarını devam ettirmesi, Türkiye'nin Afrika katılımcıları nezdinde tarafsız bir ülke olarak itibarını kaybetmesine neden olabilir. Diğer yandan, Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ve ticaret hacmi büyük bir atılım yapabilecek midir? Geçtiğimiz on yılda Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi keskin bir şekilde artmış olmasına rağmen, Afrika'nın Türkiye ve dünya arasındaki toplam ticaret hacmindeki payı hala çok küçüktür. Şu anda, Türkiye'nin Afrika kıtasından dışa ithal ettiği silahların sadece yüzde 0.5'i Türki-

Türkiye'nin Afrika'daki en büyük askeri üssü Somali'de açıldı (Fotoğraf: CGTN, 2023).

ye'ye aittir. Türkiye'nin Afrika'ya yaptığı ticaret, yatırım ve yardım hızla büyümüş olsa da, Türkiye'nin Afrika bölgesel mekanizmalarının ve platformlarının inşasına katılım politikasının etkisi henüz tam olarak ortaya çıkmamıştır. Ayrıca, Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ve ticaret bağlarının sıkılaşmasıyla Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ve ticaret sürtüşmeleri de artabilir. Bu nedenle, Türkiye ile Afrika arasındaki gelecekteki ekonomik ve ticaret işbirliğinde hala büyük bir iyileşme potansiyeli bulunmaktadır. Gelecekte, Türkiye'nin Afrika'da hangi alanlarla ilgilendiğini daha dikkatli bir şekilde belirlemesi ve öne sürdüğü "kazan-kazan" işbirliğini pratik anlamda somutlaştırması gerekmektedir. Türkiye, bu alanlara ve işletmelere daha aktif destek ve hatta sübvansiyonlar vere-

rek Afrika'ya yönelik politikalarının etkinliğini artırmalıdır.

İkinci olarak, Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerde de birçok dengesizlik bulunmaktadır. Türkiye'nin Afrika ile olan ticareti dengesizdir. Afrika, Türkiye'nin büyük ticaret ortakları arasında yer almamaktadır. Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı, Afrika'dan ithalatının üç katıdır. Türkiye, Afrika ülkeleri ile daha az serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Şu ana kadar Türkiye, yalnızca Fas, Tunus, Mısır ve Mauritius ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin, Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika ile olan ekonomik, ticaret ve politika ilişkilerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Dini, tarihi ve coğrafi bağlar nedeniyle, Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleriyle olan bağları daha derindir. Türk

Türkiye Afrika'daki yatırım ve altyapı inşasını artırmış, bu da bölge ülkelerinin altyapı koşullarını ve ekonomik gelişimini iyileştirmelerine katkıda bulunmuştur (Fotoğraf: TİKA, 2021).

işletmeleri Kuzey Afrika'da daha fazla iş yapmaktadır.

Üçüncü olarak, Türkiye'nin Afrika'da genişlemesi, Afrika'da faaliyet gösteren geleneksel ve yükselen güçlerin endişelerini kaçınılmaz olarak artırmıştır. Fransa gibi Batılı ülkeler, Afrika'yı uzun bir süredir sömürgeleştirmiştir ve bugün hala Afrika'da önemli bir etkiye sahiptirler. Bu ülkeler, Afrika'yı kendi "arka bahçeleri" olarak görmekte ve Türkiye ve diğer yükselen ülkelerin Afrika ülkelerindeki katılım ve faaliyetlerinden memnun değillerdir. Ayrıca, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Ortadoğu ülkeleri de Afrika'daki girişimlerini artırmaktadır. Bu ülkeler, Afrika'da faaliyetler yürütme konusunda Türkiye'yi rakip olarak görmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin Afrika'daki çıkarları ve etkisi sürekli olarak büyümekte, bu da Afrika kıtasının Türkiye'nin dış politikasında giderek daha önemli hale gelmesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin çeşitli Afrika bölgelerine yönelik dış stratejisi de farklılık göstermektedir. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir Müslüman nüfusa sahip olan Kuzey Afrika bölgesi, Türkiye ile güçlü dini ve tarihi bağlara sahiptir ve dolayısıyla Türkiye ile daha uzun bir kültürel ve ekonomik ilişki geçmişine sahiptir. Ancak, son yıllarda Türkiye, Sahra Altı Afrika ile olan bağlarını da güçlendirmiştir. Türkiye ile enerji ve kaynak avantajları ve sanayi tamamlayıcılıkları ile Sahra Altı Afrika, Türkiye için denizaşırı pazarları ekonomik olarak keşfetmek ve daha fazla enerji tedarikçisi aramak açısından önemlidir. Tarihsel olarak, Türkiye bu bölgede sö-

mürgeci bir güç olmamış ve iç işlere müdahale etmeme ilkesini savunmuştur; bu da Türkiye'yi Sahra Altı Afrika ülkeleriyle duygusal bağlara daha yakın hale getirmiştir. Ayrıca, Kızıldeniz ile Ortadoğu'yu bağlayan stratejik coğrafyası nedeniyle, Afrika Boynuzu bölgesi Türkiye'nin Afrika'daki askeri yatırımları için en kritik bölge haline gelmektedir.

Türkiye'nin Afrika'daki güçlenmiş katılımı, Afrika'da barış ve kalkınma üzerinde iki yönlü bir etki yapmıştır. Olumlu bir bakış açısıyla, Türkiye Afrika'daki yatırım ve altyapı inşasını artırmış, bu da bölge ülkelerinin altyapı koşullarını ve ekonomik gelişimini iyileştirmelerine katkıda bulunmuştur. Türkiye, Afrika ülkelerine askeri yardım ve eğitim vermiş, onların güvenlik ve savunma kapasitelerini artırmıştır. Türkiye ayrıca, Afrika Boynuzu ülkeleri arasındaki çatışma ve anlaşmazlıkları aktif olarak arabuluculuk yaparak çözmüş, ilgili ülkeler arasındaki ilişkilerin iyileşmesini ve normalleşmesini teşvik etmiş, bölgesel barış ve istikrarı desteklemiştir. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımları, birçok Afrikalının tıbbi ve eğitim koşullarını iyileştirmiştir.

Olumsuz bir bakış açısıyla, Türkiye de dahil olmak üzere dış güçlerin Afrika'daki askeri işlere daha fazla müdahil olması, bazı Afrika bölgelerinde askerileşme riskini de artırabilir. Yabancı güçlerin Somali'ye müdahalesi, iç çatışmaları yoğunlaştırmış ve Somali'nin ulusal gelişim kapasitesini zayıflatmıştır. Türkiye'nin Afrika'daki artan stratejik yatırımları, Afrika'nın sık sık yaşadığı şiddet ve terörizm sorunlarını çözmesine yardımcı olmamış ve Afrika'nın yoksulluktan ve dengesiz sosyo-ekonomik gelişimden çıkış yolunu bulmasına köklü bir şekilde katkıda bulunmamıştır.

Şu anda, Batı merkezli uluslararası düzen, Af-

rika'nın coğrafi mozaiginde yaşanan yeni değişikliklere uyum sağlamakta zorlanmaktadır ve Afrika'nın barış ve kalkınmasıyla ilgili uluslararası çok taraflı işbirliğinin yeni Afrika katılımcıları tarafından kabul edilmesi ve uygulanması gerekmektedir, bu katılımcılar arasında Türkiye de bulunmaktadır. Türkiye, gelecekte Afrika'nın kapasite inşasını iyileştirmeye yardımcı olmalı, Afrika ülkelerinin kendi ekonomik inşalarını ve sosyal gelişim kapasitelerini hızlandırmalarına yardımcı olmalı, bağımsız olarak barış ve güvenliği koruma yeteneklerini artırmalı ve Afrika'nın güvenlik ve kalkınma ikilemini köklü bir şekilde çözmelidir. Türkiye-Afrika ilişkilerinin geleceği, barış, güvenlik ve adalet gibi kilit meseleler, insan odaklı gelişim ve güçlü ve sürdürülebilir büyüme gibi konular etrafında gelişmeye devam etme olasılığı taşımaktadır.

Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişimi, mevcut Güney-Güney işbirliğine yeni anlamlar kazandırmakla kalmayıp, aynı zamanda yükselen güçler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişimini de ilham vermektedir. Özellikle, yükselen güçlerin gruplar halinde yükselirken diğer gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını nasıl yönlendirebileceği ve uluslararası sahnede işbirliğini nasıl güçlendirebileceği konularında fikirler sunmaktadır. Ayrıca, Afrika'daki büyük güçler arasındaki rekabetin giderek daha yoğun hale gelmesi göz önüne alındığında, Türkiye; Çin, ABD, Avrupa ülkeleri ve Hindistan gibi ülkelerle daha proaktif bir şekilde iletişim kurmalı ve Afrika'da ortak girişimli işbirliği gibi yeni işbirliği modellerini keşfetmelidir. Bu şekilde, büyük güçler arasındaki rekabeti, büyük güçler ile Afrika arasındaki işbirliğine dönüştürerek Afrika'nın gelişimi için ortak bir zemin yaratabilir ve dış politikasındaki eksiklikleri bu yolla giderebilir. 🌸

Kaynakça

- Abdoulaye I. B. & Jibri Z. A. (2021). Türkiye's Multidimensional Strategy Towards Africa. SETA| PERSPECTIVE, No. 68.
- Aksoy, H. A., Çevik, S., Yaşar, N. T. (2022). Visualizing Türkiye's Activism in Africa. CATS NETWORK. 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.cats-network.eu/topics/visualizing-Turkey-activism-in-africa> adresinden alınmıştır.
- Aktas, A. & Ergocun, G. (2024). Turkish, African Business People Gather in Istanbul. Anadolu Ajansı. 27 Şubat 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/afrika/turkish-african-business-people-gather-in-istanbul/3149061> adresinden alınmıştır.
- Ataman, M. (2023). The 'Century of Türkiye': A New Foreign Policy Vision for Building the Türkiye Axis. Insight Türkiye, 25(3).
- Bayram, M. (2020). Türkiye and Africa in the Context of South-South Cooperation. Curr Res Soc Sci, 6(1), 39-51.
- CGTN. (2023). 25 Temmuz 2024 tarihinde <https://africa.cgtn.com/turkey-unveils-its-biggest-military-base-in-somalia/> adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2024). Türkiye's Total Trade with Africa will Increase to 50 billion USD in 2023. 16 Ocak 2024 tarihinde <http://dj.mof.com.cn/article/jmxw/202401/20240103466847.shtml> adresinden alınmıştır.
- Dal, E. P. & Dipama, S. (2023). Assessing Türkiye-Africa Engagements. Africa Policy Research Private Institute. 27 Şubat 2024 tarihinde <https://africoli.org/assessing-Turkey-africa-engagements> adresinden alınmıştır.
- DEİK. (2023). 24 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.deik.org.tr/foto-galeri-turkiye-afrika-iv-is-ve-ekonomi-forumu-12-13-ekim-2023-istanbul> adresinden alındı.
- Fidan, H. (2023). Turkish Foreign Policy at the Turn of the 'Century of Türkiye': Challenges, Vision, Objectives, and Transformation. Insight Türkiye, Summer, 25(3).
- Ilgıt, A. (2023). Two Hallmarks of "New" Türkiye's Foreign Policy: Humanitarianism and Africa, One Hundred Years of Turkish Foreign Policy (1923–2023) Historical and Theoretical Reflections, Edited by Binnur Özkeçeci-Taner Sinem Akgüçlü Açıkmeşe, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland.
- Kavak, G. & Aktaş, T. (2021). Türkiye's Influence in Africa on the Rise. Anadolu Ajansı. 3 Mart 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/economy/Turkey-influence-in-africa-on-the-rise/2399194> adresinden alınmıştır.
- Kaya, A. (2021). How Türkiye built ties with the African continent over 23 years. TRT World. 5 Mart 2024 tarihinde <https://www.trtworld.com/opinion/how-Turkey-built-ties-with-the-african-continent-over-23-years-44625> adresinden alınmıştır.
- Orakçı, S. (2022). The Rise of Türkiye in Africa. ALJAZEERA Center for Studies. 15 Şubat 2024 tarihinde <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/rise-Turkey-africa> adresinden alınmıştır.
- Orakçı, S. (2023). Türkiye's Approach to Africa Can Shed light on NATO's Future Engagement on the Continent. Atlantic Council. 7 Şubat 2024 tarihinde <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/Turkeysource/Turkey-approach-to-africa-can-shed-light-on-natos-future-engagement-on-the-continent/> adresinden alınmıştır.
- Sıradağ, A. (2022). The Rise of Türkiye's Soft Power in Africa: Reasons, Dynamics, and Constraints. International Journal of Political Studies, 8(2), 1-14.
- SUMMA (2024). 1 Şubat 2024 tarihinde <https://www.summa.com.tr/en/projects-turkmenistan.htm> adresinden alınmıştır.
- TABEF (2024). Bilateral Relations. 2 Şubat 2024 tarihinde <http://tabef.org/bilateral-relations.html> adresinden alınmıştır.
- TCCB. (2021). 25 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/134003/-turkiye-afrika-relations-have-been-gaining-momentum-since-2005-#> adresinden alındı.
- TİKA. (2020). Turkish Development Assistance Report 2020. Ankara.
- TİKA. (2021). 25 Temmuz 2024 tarihinde https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Afrika_Zirvesi.pdf adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2024). Türkiye-Africa: Solidarity and Partnership. 5 Şubat 2024 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/Turkey_africa_-solidarity-and-partnership.en.mfa adresinden alınmıştır.
- Tüylüoğlu, Y. (2021). Turkish Development Assistance as a Foreign Policy Tool and Its Discordant Locations. Centre for Applied Türkiye Studies (CATS). WP NR. 02. 3. 18 Şubat 2024 tarihinde https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/CATS_Working_Paper_Nr_2_2021_Turkish_Development_Assistance_as_a_Foreign_Policy_Tool.pdf adresinden alınmıştır.
- Yaşar, N. T. (2022). Unpacking Türkiye's Security Footprint in Africa: Trends and Implications for the EU. SWP Comment, No. 42.
- Zhang, C. (2011). An analysis of Türkiye's Strategy and policy in Africa. West Asia and Africa. (Vol.9), 53.

Yeni Bir Dünyanın Doğuşu - Tarihin Sonu Mu?

AKMARAL BATALOVA*

Uluslararası İlişkiler Uzmanı

---

*Akmaral Batalova uluslararası ilişkiler uzmanı, muhabir ve film yapımcısıdır. Aynı zamanda Al Farabi Dünya Mirası Kamu Vakfı'nın kurucusu ve yöneticisidir. Kazakistan'ın Almatı kentinde doğmuştur. Kazak Devlet Üniversitesi Kitle İletişim Fakültesi, Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi, Madrid Diplomasi Okulu'ndan mezun olmuş ve Complutense Üniversitesi'nden (İspanya) Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Akmaral Batalova, Suriye'deki insani krize odaklanarak Ortadoğu'daki durumu gözlemlemekte, makaleler yazmakta, belgeseller çekmekte ve Suriye'de insani yardım çalışmaları yapmaktadır.

E-posta: ak.bata15@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4825-7372>

Geliş Tarihi: 20.7.2024

Kabul Tarihi: 15.8.2024

Atif: Batalova, A. (2024). Yeni Bir Dünyanın Doğuşu Tarihin Sonu mu?. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 476-495.

ÖZ

Francis Fukuyama'nın ifade ettiği gibi "Batı evrenselciliği" veya "Batı liberal üstünlüğü" dönemi bocalıyor gibi görünüyor. Yaklaşık 30 yıl boyunca, küresel ilişkiler büyük ölçüde ABD ve çok uluslu şirketler tarafından dikte edildi. ABD'nin ekonomi, finans ve teknolojiadaki hakimiyetini kaybetme ihtimali, tıpkı Pax Britannica'nın 20. yüzyıldaki düşüşü gibi, daha somut hale geliyor. Hem ŞİÖ hem de BRICS benzer hedefleri paylaşıyor, ancak ŞİÖ Avrasya'ya odaklanırken, BRICS küresel ölçekte faaliyet gösteriyor. Bu kuruluşlar, AEB, ŞİÖ-10, BRICS-10, Kuşak ve Yol Girişimi, CICA ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi kuruluşlar BM Şartı'nın ve uluslararası hukukun önemini vurgulamaktadır. Toplu olarak, birleşik bir Avrasya'nın oluşumuna katkıda bulunurlar. 2009 yılında Nahçıvan Deklarasyonu temelinde ortaya çıkan TDT'nin kurulması, Türk halklarını ekonomik, gümrük ve ulaştırma işbirliği, sağlık, eğitim, turizm, tarım, enerji, insani yardım, Müslüman dini kurumlar arasındaki etkileşim ve göç politikası gibi ortak projelerde etkileşim için birleştiren harika bir fikirdir. TDT'nin hedefleri resmi olarak ilan edilmiştir: Türk ülkeleri arasında dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi, bölgede ve dünyada barış ve güvenliğin sağlanması. Bu sıfatla örgüt bölgeye gerçekten çok fayda sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: bölgesel entegrasyon, Çin, TDT, Rusya, Türkiye.

The Birth of A New World - Is The End of History?

ABSTRACT

The era of "Western universalism" or "Western liberal supremacy," as articulated by Francis Fukuyama, appears to be faltering. For nearly 30 years, global affairs were largely dictated by the US and multinational corporations. The prospect of the US losing its dominance in economics, finance, and technology, much like the decline of Pax Britannica in the 20th century, is becoming more tangible. Both the SCO and BRICS share similar goals, though the SCO focuses on Eurasia, while BRICS operates on a global scale. These organizations, alongside entities like the EAEU, SCO-10, BRICS-10, China's One Belt, One Road project, CICA, and the Asian Infrastructure Investment Bank, emphasize the importance of the UN Charter and international law. Collectively, they contribute to the formation of a united Eurasia. The creation of the OTS, which arose on the basis of the Nakhichevan Declaration in 2009, is a great idea of uniting the Turkic peoples for interaction in common projects of the economic, customs and transport cooperation, healthcare, education, tourism, agriculture, energy, humanitarian sphere, interaction between Muslim religious institutions and migration policy. And the goals of the OTS are officially proclaimed already: strengthening friendship and good neighborliness between the Turkic countries, peace and security in the region and around the world. In this capacity, the organization can really bring a lot of benefits to the region.

Keywords: China, OTS, regional integration, Russia, Türkiye.

Giriş

20. YÜZYILIN SONUNDA, İSTER SAĞCI ASKERİ diktatörlükler ister solcu komünist rejimler olsun, güçlü hükümetler çöktü. Bu bağlamda Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama 1992 yılında *Tarihin Sonu* ve *Son İnsan* adlı kitabını yayınladı. Otuz yıl boyunca, liberal demokratik modelin zaferi ve ideolojik evrimin sona ermesi fikri, Batılı elitler için politik bir rehber görevi gördü ve evrenselciliğin ve küreselleşmenin global olarak benimsenmesini teşvik etti.

Bu ideoloji, komünizmi nihai sosyal sistem olarak ilan eden ve kaçınılmaz küresel zaferine inanan Marksizm-Leninizme çarpıcı bir şekilde benzer. Komünistler gibi Fukuyama da ekonomik ilerlemenin insan toplumları arasında artan homojenliğe yol açacağını varsaydı. Buna karşın, ideal bir liberal toplumda mülkiyet sosyalistten çok kapitalisttir.

Geleneksel toplumları hammaddeleri ve pazarları için parçalamak ve sömürmek için küresel liberalizm ideologları dini ve milliyetçiliği siyasi araçlar olarak kullandılar.

Fukuyama'nın yeni konseptine göre, tarihsel kökleri veya kültürel mirasları ne olursa olsun tüm toplumlar geleneksel örgütlenme biçimlerini terk etmek, merkezi bir devlet aracılığıyla ulusal birliği sağlamak, kentleşmek ve vatandaşlarına evrensel eğitim sağlamak zorunda kalacaktı. Birbirine benzeyen ve temel iç çelişkilerden arınmış liberal demokratik toplumların birbirine bağlılığı, küresel pazarlar ve evrensel bir tüketim kültürü aracılığıyla sürdürülecekti (Fukuyama, 1992). Bugün, Avrupa başkentlerinin ne kadar monoton hale geldiğini, merkezi caddelerinin, yerel zanaatkarlar tarafından hazırlanmış geleneksel

ürünler sunan benzersiz İtalyan, Fransız ve İspanyol butikleri yerine, küresel markaların özdeş mağazaları ve reklam panolarıyla kaplı olduğunu üzüntüyle gözlemliyoruz.

Amerikalı siyaset bilimci, liberal siyaset ve ekonominin başarısının genellikle din ve milliyetçilikten kaynaklandığını belirtmiş, ancak bunları irrasyonel ve demokratik siyasi kurumların kurulmasını engelleyici olarak değerlendirmiştir. İlginçtir ki geleneksel toplumları hammaddeleri ve pazarları için parçalamak ve sömürmek için küresel liberalizm ideologları dini ve milliyetçiliği siyasi araçlar olarak kullandılar. Örnekler arasında Suriye'de uluslararası cihatçılığın kullanılması, Ukrayna'da neo-Nazi güçlerine destek, İranda bir "başörtüsü devrimi" başlatma girişimleri ve seçilmiş bir halkın ilahi olarak onaylandığı için değerini yok edebileceğine dair dini inanç sayılabilir.

Bu strateji öncelikle ekonomik genişlemeye ve yeni pazarların sömürgeleştirilmesine hizmet eder, ancak önce dünyayı Batı yaşam tarzının faydalarına ikna etmek gerekliydi. Bunu benimsemeye istekli toplumlara "daha yüksek bir medeniyetin" avantajları vaat edildi. Sosyalist bloğun çöküşünün ve ardından gelen kaosun ardından, Eski Dünya bir piyasa ekonomisi ile sosyalizm arasında "orta yol" bulmuş ve müreffeh bir toplum idealine ulaşmış görünüyordu. Birçok ülke bu müreffeh devlete katılmak istedi.

Ancak Yugoslavya'nın bombalanması ve bölünmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi, 2008 mali krizi, Arap Baharı (daha doğrusu Ortadoğu'da dışarıdan düzenlenen rejim değişiklikleri), Covid-19 salgını sırasındaki küresel karantina, Ukrayna'daki savaş gibi olaylar, Afrika'daki yeni bir sömürgeleşme dalgası ve Filistinlilerin cezasız soykırımı - liberalizmin zafer yıllarında yaşanan tüm bu olaylar, Batı medeniyetinin evrenselliği kavramını yok ediyor. Hepimiz eski düzenin dağılmasına tanık oluyoruz ve yeni bir dünyanın ortaya çıkmasına katılıyoruz. Tarih devam ediyor.

Ukrayna'daki savaş küresel dönüşüm için bir katalizör

Küresel pandeminin tedarik zincirlerini bozmasından kısa bir süre sonra patlak veren Avrupa'nın kalbindeki çatışma, yerleşik dünya düzenindeki tektonik değişimler için kritik bir itici güç haline gelmiştir. Ukrayna'daki askeri hareket, itibar ve kaynaklar için küresel hibrit mücadeledeki birçok savaş alanından sadece birini temsil ediyor, ancak en önemlilerinden biridir. Yeni dünya düzeninin şekli, bu ihtilafın sonucundan büyük ölçüde etkilenecektir.

Bu nedenle, savaşın arkasındaki nedenleri ve onu sürdürme çabalarını anlamak ve görmezden gelmemek çok önemlidir. Bu savaşı planlayıp yürütenler medyayı, sosyal ağları silah olarak kullanıyor ve insanların zihninde korku, anlayışsızlık ve bölünme yaratmayı amaçlayan mitler yaratıyorlar.

Ukrayna'daki savaş mitleri: Rusya nedensiz bir savaş mı başlattı?

Yaygın bir mit, 24 Şubat 2022'de Rusya'nın aniden Ukrayna'ya saldırması ve topraklarını ele geçirmek için nedensiz bir savaş başlatmasıdır. Bununla birlikte, herhangi bir çatışma gibi, Rus-Ukrayna çatışması da köklü tarihsel, etik ve jeopolitik boyutlara sahiptir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşünden sonra, Mihail Gorbaçov ile Başkan Bush Sr. arasında ABD Ulusal Güvenlik Arşivi'nde belgelenmiş ve mevcut olan net bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma, Amerikan Başkanından, Moskova Almanya'nın yeniden birleşmesine ve NATO'ya katılmasına izin verirse, Kuzey Atlantik İttifakının "bir santim doğuya Rusya'ya doğru hareket etmeyeceğine" dair kesin bir vaadi içermektedir (Nsarchieve, 2017).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda çatışma hattı ve Donbas Bölgesini gösteren harita (Şekil: CGTN, 2022).

Ancak Başkan olduktan sonra Bill Clinton, eski Sovyet müttefiklerini NATO'ya katılmaya davet ederek ittifakı Rusya sınırlarına getirerek bu sözü bozdu. Kremlin isteksizce bunu kabul etmiş, ancak Gürcistan ve Ukrayna'nın Rusya'nın jeostratejik çıkarlarının merkezinde olduğunu ve onları "kırmızı çizgiler" olarak işaretlediğini açıkça belirtmiştir.

1994 yılına gelindiğinde, aralarında Alexander Vershbow ve Nicholas Burns'un da bulunduğu Ulusal Güvenlik Konseyi üyeleri, diğer Amerikalı yetkililerle birlikte Ukrayna ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin NATO üyeliğine gizli hazırlanmasına ilişkin bir mutabakat zaptı hazırlamıştı. ABD Ulusal Güvenlik Arşivi devleti tarafından yayınlanan sınıflandırılmamış belgelerde şu ifadeler yer almaktadır:

2023 yılında eski Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroshenko, Batı'nın bu iç savaşı sona erdirmeyi amaçlayan Minsk anlaşmalarına uymayacağını, ancak zamanı Ukrayna ordusunu daha da silahlandırmak ve güçlendirmek için kullandığını doğrulamışlardır.

"Ukrayna, Baltık ve güney devletlerine üyelik olasılığı desteklenmelidir. Onları Rus etkisinin gri bölgesinde bırakmamalıyız ... şu anda, Rusların duyarlılığı göz önüne alındığında, bu fikri NATO içinde alenen veya özel olarak dile getirmemeliyiz" (National Security Council, 1994: 2).

Fiilen, Rusya hakkında herhangi bir bilgiye sahip olan neredeyse tüm Amerikan siyasetçiler, analistler, asker ve diplomatlar, 30 yıldır Beyaz Saray'ı Rusya tarafından belirlenen "kırmızı çizgileri" geçmeye çalışmanın pervasız ve tehlikeli olduğu konusunda

uyarıyorlardı. Clinton yönetiminde Savunma Bakanı olan William Perry, Cumhurbaşkanı Moskova'ya verdiği sözü bozduğunda istifa etmekle tehdit ediyordu. CIA başkanı William Burns, Bush Jr. yönetiminde Savunma Bakanı olan Robert Gates ve diğerleri Washington'u NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin son derece tehlikeli olduğu konusunda uyarılarda bulunuyorlardı.

Buna karşın NATO, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına ve Varşova Paktı'nın dağılmasına rağmen 1999'dan beri Rusya sınırlarına doğru istikrarlı bir şekilde genişledi. NATO, 30 yıl boyunca, bir zamanlar Rusya'nın güvenlik kuşağının bir parçası olan 16 ülkeyi beş genişleme aşamasında emdi.

2014'ten bu yana Ukrayna'da art arda aşağıdaki olaylar meydana geldi: Maidan'da protestolar ve CIA tarafından düzenlenen bir darbe, neo-Nazi taburlarının kurulması ve bunların Ukrayna ordusuna ve hükümetine sızması, bölgesel olarak Rus dilini yasaklayan bir devlet yasasının kabul edilmesi ve Ukrayna ordusunun Donbass'ın Rusça konuşulan bölgelerini bombalamalarına kadar bastırma girişimleri. Bütün bunlar Ukrayna'da bir iç savaşa yol açtı.

2023 yılında eski Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroshenko, Batı'nın bu iç savaşı sona erdirmeyi amaçlayan Minsk anlaşmalarına uymayacağını, ancak zamanı Ukrayna ordusunu daha da silahlandırmak ve güçlendirmek için kullandığını doğrulamışlardır (Politico, 2023). 2020 yılına kadar ABD, Lviv yakınlarındaki eğitim merkezinde yılda beş Ukrayna Silahlı Kuvvetleri taburunu eğitmişti (7atc, 2024).

The Nation'ın köşe yazarı James Carden, 2017 yılında iki olay arasında paralellikler çizdi. Ukrayna ordusunun Donbas'taki milis mevzilerine saldırısı ve Amerikalı senatörler John McCain ve Lindsey Graham'ın bu olaylardan kısa bir süre önce Ukrayna'yı ziyareti. Ukrayna ordusuyla yaptıkları görüşmede, "Sizin savaşınız bizim savaşımız" demişlerdi. McCain

ayrıca, “Kazanacağınıza inanıyorum. Kazanacağınıza inanıyorum ve size zafer için gerekli her şeyi sağlamak için elimizden gelen her şeyi yapacağız” demiştir. Cardenè göre, ABD senatörlerinin açıklamaları, Ukrayna yönetiminin Minsk anlaşmalarını ihlal etmesini ve şiddeti artırmasını kışkırtmıştır (Thenation, 2017).

Dış etkilerin ortasında, iki Slav halkı arasındaki bölünme, her iki taraftaki iç yıkıcı güçler tarafından daha da şiddetlendi: Yalnızca kârla ilgilenen Ukraynalı ve Rus oligarşileri, vicdansız politikacılar ve propagandacılar ve kendi bencil hedeflerini takip eden radikal milliyetçiler ve şovenistler.

Sonuç olarak Kiev, Kremlin'i düşmanı olarak görmeye başladı ve Moskova da Ukrayna'yı varlığına yönelik NATO tarafından yaratılan bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır.

Avrupa'da bölünmez güvenlik mimarisi

Rusya için Ukrayna'daki zafer, egemen bir devlet olarak varlığının devam etmesi meselesidir. Bu egemenlik, devlet sınırlarının çevresi boyunca bir güvenlik bölgesiyle sağlanmalıdır. Bu nedenle Rusya Devlet Başkanı, 2007 yılında Münih'teki “Neden bizi vasallara (derebeyine) dönüştürmek istiyorsunuz?” başlıklı konuşmasından bu yana defalarca Avrupa'da bölünmez ve eşit güvenli bir mimarinin müzakere yoluyla oluşturulmasını önermiştir.

Savaş başlamadan önce, 18 Kasım 2021'de Vladimir Putin, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nda yaptığı konuşmada, Rusya'nın NATO'nun doğuya doğru genişlemesini ve komşu devletlere saldırı silahlarının konuşlandırılmasını önlemek için güvenilir yasal güvencelere ihtiyacı olduğunu vurguladı.

2020 yılına kadar ABD, Lviv yakınlarındaki eğitim merkezinde yılda beş Ukrayna Silahlı Kuvvetleri taburunu eğitmişti. (Şekil: Liu Rui/GT, 2023).

Putin, “Bu alandaki güvenliğimizi sağlamak için Rusya’ya ciddi uzun vadeli garantiler sağlamaya çalışma konusunu gündeme getirmeliyiz, sebebi Rusya böyle var olamaz ve yarın orada neler olabileceğini sürekli düşünemez” diye konuştu.

Ardından 7 Aralık 2021’de Rusya ve ABD Cumhurbaşkanı’nın video-konferans yöntemiyle yapılan görüşme sırasında güvenlik garantileri konuları gündeme getirilmiştir. Kremlin’in Avrupa’da bölünmez bir güvenlik bölgesi oluşturma önerileri, 10 Aralık 2021’de Rusya Dışişleri Bakanlığı’nın web sitesinde yayınlanmıştır. Moskova, 15 Aralık 2021’de Güvenlik Garantileri Antlaşması ve Rusya ile NATO ülkelerinin Güvenlik Önlemlerine ilişkin Anlaşmasının taslaklarını Beyaz Saray yönetimine iletmıştır (MFA, 2021).

Ukrayna’daki kardeş katliamı nedensiz ve anı miydi? Ukraynalılar kendi toprakları için mi savaşıyorlar?

İkinci bir mit, özgür Ukraynalıların topraklarını imparatorluk Rusya tarafından ele geçirilmesine karşı cesurca savunmalarıdır. Gerçekten de Ukraynalılar, kendilerine ait olduklarını düşündükleri topraklar için cesurca savaşıyorlar. Fakat, toprakların büyük çoğunluğu uzun zamandan beri yasal olarak ABD Başkanı’nın oğlu Hunter Biden’in şirketi dahil olmak üzere ulusötesi şirketlere aittir. Ukraynalıların hayatları pahasına ulusötesi şirketler, başından beri Rusya’ya ait olarak kabul edilen, ancak Rusya ve Ukrayna’nın her zaman büyük bir ülkenin - SSCB’nin bir parçası olacağını düşünen Sovyet liderleri tarafından Kiev’e devredilen topraklardaki yatırımlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu çatışmanın, Batı ile Rusya arasında, ABD ve İngiltere liderliğindeki ve Ukrayna’nın “proxy” olarak kullanıldığı kapsamlı bir ekonomik, finan-

sal ve silahlı savaş olduğu ortaya çıkmıştır. Batı, ekonomisini sakatlamak amacıyla Rusya’ya karşı 18 binden fazla yaptırım uyguladı. Bu arada, son iki buçuk yılda ABD ve AB Ukrayna’ya kapsamlı mali ve askeri yardım sağladı.

NATO, Ukrayna ordusunu savaş alanı istihbaratı, uydu gözetimi ve Elon Musk’tan Starlink iletişimi ile destekliyor. Batı, Ukrayna’ya tanklar, savaş araçları, Patriot hava savunma sistemleri, tanksavar silahları, seyir füzeleri ve milyonlarca mühimmat sağladı. Batılı özel kuvvetler sahada mevcuttur.

Alman Luftwaffe Başkomutanı General Ingo Gerhartz ile dört subay arasında yapılan Kırım’daki Kerç Köprüsü’nü “Taurus” füzeleriyle imha etme planları hakkında 19 Şubat 2024 tarihli görüşmenin ele geçirilen kaydı, Batı orduları ile Ukrayna Silahlı Kuvvetleri arasındaki yoğun etkileşimin bir başka kanıtıdır. NATO, Ukrayna’daki savaşı, ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin’in açıkça belirttiği gibi, Rusya’ya “stratejik bir yenilgi” vermek ve onu zayıflatmak için mükemmel bir fırsat olarak görüyor.

Yakın tarihli bir New York Times makalesi Amerikan istihbarat teşkilatlarının hedeflenen füze saldırıları için bilgi sağladığını doğruladı ve bu da yalnızca Donbas’ta değil, Rusya’daki siviller arasında da kayıplara neden oldu (NYT, 2024). Yabancı eğitimler ayrıca Rus birlik hareketlerini izleyerek ve casus ağlarını koruyarak Ukrayna kuvvetlerine yardım ediyor.

Ancak, bu ortaklık mevcut çatışmadan önce gelir. Makale, 2014’ten sonra CIA’nın, Rusya ile gelecekteki bir savaş için Ukraynalı askerleri ve neo-Nazi taburlarını eğitmek üzere Rusya sınırı boyunca 12 gizli üs kurduğuna dair kanıt sağlamıştır. Bugün Ukrayna, Rusya ile çatışmada Washington’un en önemli istihbarat ve askeri ortaklarından biri haline gelmiştir. Peki asıl saldırgan kim?

Rusya savaşı kaybedecek mi?

Üçüncü mit (efsane), savaş alanındaki durumun çıkmaza girdiği ve nihayetinde Rusya'nın savaşı kaybedeceği yöndedir. Bu da doğru değil. 2023 yazında Ukrayna karşı saldırısının başarısız olmasının ardından Ruslar ön cephedeki tüm sektörlerde ilerliyor. Rusya Savunma Bakanlığı'na göre, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri her gün 800 ile 1000 arasında kişiyi ve ayrıca 100'den fazla silah ve teçhizatı kaybediyor. Rus ordusunun resmi kayıp rakamları açıklanmamaktadır, ancak ölüm ilanları ve kamuya açık bilgiler aracılığıyla kayıpları izleyen web siteleri, savaşın iki yılında yaklaşık 45 bin Rus askerinin öldüğü tahmin ediliyor. Buna karşılık, Ukrayna yaklaşık olarak 450 bin - 500 bin asker kaybetmiştir. Hiçbir ordu bu tür kayıplara uğrayarak savaşamaz. Rusya bu savaşı kazanıyor.

Rusya müzakere etmek istemiyor mu?

Dördüncü mit, Rusya'nın müzakere etmeye hazır olmadığını iddia ediyor. Hemen ortaya soru

çıkıyor, Boris Johnson Kiev'de ne yapıyordu? Mart 2022'de, savaşın başlamasından bir ay sonra, İstanbul'da savaşan taraflar arasında savaşı Ukrayna için çok uygun şartlarda sona erdirebilecek ikili bir anlaşma paraflanmıştı. Şubat 2024'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Tucker Carlson ile yaptığı röportajda bunu doğrulamıştır.

15 Haziran 2024'te *The New York Times* gazetesinde Kiev ile Moskova arasındaki müzakereler sırasında hazırlanan 17 sayfalık "Ukrayna'nın Kalıcı Tarafsızlığı ve Güvenliğine İlişkin Garantiler Antlaşması" taslağı yayınlanmıştır (NYT, 2024a). Kiev ile Moskova arasındaki müzakereler sırasında hazırlanan bu taslak, müzakereciler ve onlara yakın kişiler tarafından doğrulandı. Belgede, Ukrayna kalıcı tarafsızlığı kabul ederse, yine de AB'ye katılabileceği belirtildi. Anlaşmanın garantörleri arasında, Ukrayna'ya güvenlik ve tarafsızlık garantisi verecek olan Rusya da dahil olmak üzere BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi yer alacak.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 20 Ekim 2022'de Ryazan bölgesindeki Batı Askeri Bölgesi eğitim sahasını ziyaret ederken (Fotoğraf: Xinhua, 2023).

The NYT makalesi, Moskova'nın, saldırı durumunda Ukrayna'ya yardımın ancak Rusya da dahil olmak üzere tüm garantörlerin fikir birliği sonucunda sağlanmasını istediğini söylüyor. Ukrayna heyetinin katılımcılarından biri gazeteye verdiği demeçte, özellikle bu talebin sonunda anlaşmanın imzalanmasını engelleyen durum olmuştur. Bir başka müzakereci Denis Kireyev, Mart 2022'de Kiev'in merkezinde Ukrayna Güvenlik Servisi (SBU) tarafından ihanetten şüphelenilerek öldürüldü. Eski bir Amerikalı yetkili, *Foreign Affairs* dergisine, Mart 2022'de İstanbul'da Rusya ile ön anlaşmalara varmadan önce Ukrayna'nın ABD'ye danışmadığını isimsiz olarak söyledi.

Eski İngiltere Başbakanı Boris Johnson'un Kiev'in Rusya ile müzakereleri durdurma kararındaki rolü hakkında geçen Kasım ayında David Arakhmia tarafından açıklanmıştı. 2022 baharında Rusya ile müzakerelerde Ukrayna heyetine başkanlık yapmış Arakhmia, Johnson'un İstanbul görüşmelerinden sonra Kiev'i ziyaret ettiğini ve Rusya ile herhangi bir anlaşma imzalanmamasını tavsiye ederek bunun yerine savaşmaya devam etme çağrısında bulunduğunu anlattı (TASS, 2024). Johnson daha sonra müzakerelerin bozulmasına karıştığı iddialarını "Rus propagandası" olarak niteledi (Kyivpost, 2024).

Johnson'un Kiev'den ayrılmasından sonra, Batı ve Ukrayna istihbarat servislerinin önderliğinde yabancı özel askeri şirketlerin paralı askerleri, Kiev'in Rusya ile barış anlaşması imzalamayı reddetmesinin nedeni olduğu iddia edilen Buchada kanlı bir provokasyon düzenlediler. Buchadan sonra Zelensky, Rusya ile barış görüşmelerini yasaklayan bir kararname imzalamıştır. Peki, müzakereleri yürütmeye hazır olmayan kimdi?

Rusya nükleer savaş mı başlatmak istiyor?

Beşinci mit, Rusya'nın nükleer bir savaş başlatmak istediğidir. Özel askeri operasyonun en başında, üç amaç açıkça ifade edildi: Donbass'ın Rusça konuşan nüfu-

sunun korunması, Ukrayna'nın demilitarizasyonu (silahsızlandırılması) ve Nazilerden arındırılması. Ancak Batılı politikacılar ve kurumsal medya bizi Kremlin'in Ukrayna ile sınırlı kalmayacağı, Avrupa'ya da saldırmak isteyen ve bunun için nükleer silah kullanacak bir saldırıya çıktığına ikna etmeye çalışıyorlar.

Durumun böyle olup olmadığını anlamak için ABD ve Rusya'nın nükleer doktrinleriyle ilgili stratejik belgelerin düşünceli bir analizini yapmaya değer. İlginçtir ki, bunların internette kamuya açık olan kısımları, sunumlarındaki bariz farkı açıkça göstermektedir.

Rusya'nın 06/02/2020 tarih ve 355 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde belirtilen nükleer doktrini, nükleer silah kullanacağı belirli koşulları tanımlamaktadır:

- Rusya, kendi topraklarına ve/veya müttefiklerinin topraklarına saldıran balistik füzelerin fırlatılması hakkında güvenilir bilgiler alıyor;
- Düşman, Rusya'ya ve/veya müttefiklerine karşı nükleer silahlar veya diğer kitle imha silahları kullanıyor;
- Düşman, Rus nükleer kuvvetlerinin misillemesine neden olabilecek Rus kritik devlet veya askeri tesislerine karşı hareket ediyor (Kremlin, 2020).

Bu açık politika, Rusya'nın nükleer bir çatışma başlatmaya istekli olduğu anlattığıyla çelişiyor. Belge, Rusya'nın nükleer silahlarla hangi devletleri hedef alabileceğini belirtmiyor ve bu kararı gerekirse diğer ülkeleri veya uluslararası kuruluşları bilgilendirebilecek Cumhurbaşkanıya bırakıyor.

Buna karşılık, Pentagon tarafından 27 Ekim 2022'de yayınlanan Nükleer Duruş İncelemesinde özetlendiği gibi ABD nükleer doktrini, Rusya, Çin ve Kuzey Kore'ye odaklanıyor (NPR, 2023). Belgede, ABD'nin 1991 Stratejik Saldırı Silahlarını Azaltma Antlaşması (START) ve 2010 Yeni START Antlaşması gibi anlaşmaları gerekçe göstererek on yıllardır nükleer silahların rolünü ve sayısını azaltma çabalarına öncülük ettiği belirtiliyor. Bu anlaşmalar nükleer savaş başlığı sayısını önemli ölçüde azalttı ve ABD cephaneliğinden daha kısa menzilli nükleer

leer silahları ortadan kaldırdı.

Başlangıçtaki işbirliğe rağmen, ABD şu anda Rusya'nın stratejik ve stratejik olmayan nükleer silahlarını modernleştirmesinden endişe duyuyor ve bu değişimi NATO'nun Moskova'nın ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğü Rusya sınırlarına doğru sürekli genişlemesine bağlıyor.

ABD'nin stratejik belgeleri, ABD'nin nükleer silah kullanacağı koşulları açıkça belirtmiyor. Buna karşılık, Rusya'nın nükleer doktrini, nükleer silahların nükleer veya diğer kitle imha silahlarıyla yapılan bir saldırıya veya devletin varlığını tehdit eden geleneksel bir saldırıya yanıt olarak kullanılabileceğini açıkça belirtiyor.

Batı'nın Beş Kritik Hatası

Ukrayna krizini çevreleyen bu yanlış anlamalar nedeniyle Batılı ülkeler beş kritik hata yaptı:

1. 2014 Ukrayna darbesini görmezden gelmek: Fransa, Almanya ve Polonya'nın Ukrayna hükümeti ile muhalefet arasındaki anlaşmaların garantörü olarak hareket etmesine rağmen Batı, Ukrayna'daki darbeye yanıt vermedi.

2. Kırım'ın statü değişikliğini tanımamak: Batı, 2014 darbesinin ardından Kırım ve Sevastopol'un statü değişikliğini kabul etmeyi reddetti. Bölgelerin kaderleri, Rus yetkililer tarafından değil, halk tarafından referandumla kararlaştırıldı.

3. Güney Ukrayna'daki iç savaşı görmezden gelmek: Batı, iç savaşı ve güney Ukrayna'daki kayıplarını gözden kaçırdı. Birçok ülke, 2014'ten bu yana birçok Rus liberalinin tutumunu yansıtarak çatışmayı kabul etmeyi reddetti.

4. Rusya'nın 2021'deki endişelerini reddetmek: Batı, Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından belirlenen Rusya'nın "kırmızı çizgiler" listesini görmezden geldi ve savaşı önlemek için son şansı kaçırdı.

5. Putin'in barış planını reddetmek: En önemli hata, Batı'nın Putin'in Ukrayna ihtilafını çözmek için barış

planını kabul etmeyi reddetmesiydi. 14 Haziran'da İsviçre'deki Ukrayna Zirvesinden önce açıklanan plan, Ukrayna birliklerinin belirli bölgelerden çekilmesi ve Kiev'in NATO üyeliğini reddetmesi çağrısında bulundu.

Özetele, Batı'nın eylemleri ve yanlış adımları, barışı ve istikrarı teşvik etmek yerine devam eden çatışmaları ve ekonomik gerilimleri körükledi.

Rusya müzakerelere hazır mı?

Birçok Rus yorumcuya göre, Rusya'nın barış planının kabul edilmesi, sadece geçici bir ateşkese yol açmayacak, fakat Ukrayna'daki çatışmayı tamamen sona erdirecek. Ancak Beyaz Saray planı sağduyudan yoksun olarak reddetti ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelensky buna güvenilmez bir ultimatoma dedi.

Ukrayna'daki savaşa kesin bir çözüm, ancak kolektif Batı, Rusya'nın NATO'nun genişlemesini durdurma garantileri de dahil olmak üzere yeni bir Avrupa güvenlik sistemi önerisini kabul ettiğinde ve müzakerelere girdiğinde mümkün görünüyor.

Temmuz ayı başlarında Kiev, 2023'te Vilnius'taki NATO Zirvesinde verdiği sözlerden memnuniyetsizliğini dile getirerek kaçınılmaz NATO üyeliğinin kesin bir onayını istedi. Buna rağmen, 9-11 Temmuz tarihleri arasında Washington'daki kritik NATO Zirvesinden Ukrayna'nın NATO'ya "geri dönüşü olmayan yolunu" teyit ederken yapılan açıklamada, katılım davetinin ancak gerekli tüm şartlar yerine getirildiğinde uzatılacağı belirtildi. Bu koşulların yakında yerine getirilmesi beklenmiyor, bu da Ukrayna'nın nihai NATO üyeliği vadedi için Rusya ile çatışmasına devam edeceği anlamına geliyor.

Independent Institute'dan Bill Evers, Donald Trump'ın ABD Başkanı olması durumunda Ukrayna'nın devam eden çatışmayı ve NATO'nun toplu savunma anlaşmasının sonuçlarını gerekçe göstererek NATO'ya katılmaya çağına inanıyor (RA, 2024).

NATO'nun Rusya'ya Karşı Tutumu

NATO Zirvesinin Sonuç Bildirgesi, Ukraynadaki çatışmanın küresel güvenliği baltaladığını belirterek Rusya'yı ittifak üyelerine yönelik ana tehdit olarak tanımladı (NATO, 2024). NATO, riskleri en aza indirmek ve tırmanmayı önlemek için Moskova ile iletişime açık olmaya devam ediyor. İttifak, Ukrayna'ya 2025 yılına kadar 40 milyar Euro, Ukrayna askeri personelini eğitme misyonu ve Kiev'e kıdemli bir NATO sivil temsilcisinin atanması da dahil olmak üzere yeni destek önlemleri aldığını duyurdu. Polonya'daki "Aegis Ashore" üssü de hava ve füze savunma çabalarını artıracak.

Zirvede NATO liderleri, Rusya'nın Belarus'ta nükleer silah konuşlandırması da dahil olmak üzere "sorumsuz nükleer retoriğini" stratejik gözdağı olarak kınadılar. Ancak Rusya'nın eylemleri NATO'nun uzun süredir devam eden uygulamalarını yansıtıyor. "Christensen Vakfı", Türkiye'nin İncirlik Hava Üssü de dahil olmak üzere yedi NATO hava üssüne yaklaşık 200 adet B-61 nükleer bombasının yerleştirildiğini bildirdi (CACN, 2023). ABD daimi olarak Avrupa silah kontrol anlaşmalarından çekildi ve Rusya'nın 2000 yılında onayladığı ancak ABD'nin eylemsizliğine yanıt olarak geçen yıl çekildiği Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Anlaşmasını henüz onaylamadı.

NATO Zirvesinin Sonuç Bildirgesinde, ittifakın Balkanlar ve Karadeniz'deki işbirliğini genişletme ve Orta-doğu ve Afrika'daki varlığını güçlendirme planlarının altı çizildi. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, ittifakın Rusya, Çin, İran ve Kuzey Kore'nin artan etkisine yanıt olarak Hint-Pasifik ortakları ve Avrupa Birliği ile işbirliğini yoğunlaştırdığını vurguladı. Ancak bu yaklaşım, uluslararası hukuktan ziyade azalan bir dünya hegemonyasının koyduğu kurallara dayanmaktadır.

Stoltenberg, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşında Çin'in önemli bir rol oynadığını da belirtti. Stoltenberg'in yakında boşaltacağı NATO Genel Sekreteri'nin pozisyonunun, askeri liderlerin yeterince yerine getiremediği bir rol olan üye devletler arasındaki siyasi diyalogo ve işbir-

liğini kolaylaştırmak için yaratıldığını belirtmekte fayda var. Geçmişteki birçok Genel Sekreterin öne çıkmasına rağmen, rol Kuzey Atlantik Konseyi'nde oy kullanma gücünden yoksundur ve işbirliğini teşvik etmek ve İttifak'ın açıklamalarını temsil etmekle sınırlıdır.

NATO'yu 1984'ten 1988'e kadar yöneten Lord Peter Carrington, gerçek otorite eksikliğinden dolayı rolden duyduğu hayal kırıklığını dile getirdi. İlginçtir ki, herhangi bir AB vatandaşı NATO Genel Sekreteri olarak atanabilirken, NATO'nun Avrupadaki Müttefik Kuvvetler Başkomutanı pozisyonu bir ABD askeri subayına ayrılmıştır.

Dikkate değer bir diğer ayrıntı ise, NATO ülkelerindeki B-61 nükleer bomba depolama tesislerinin yalnızca ABD özel kuvvetleri tarafından korunması ve yalnızca Amerikan personelinin erişime sahip olmasıdır. Bu, NATO üye devletlerinin nükleer silahların konuşlandırılması ve kullanılmasıyla ilgili egemenliği hakkında soruları gündeme getiriyor.

Tayvan ve Ukrayna: Paralellikler ve ABD eylemleri

NATO Washington Zirvesinin bildirgesi, Moskova ile Pekin arasındaki stratejik ortaklık konusundaki derin endişelerini dile getirdi (NATO, 2024). Bu ortaklığın kökleri Tayvan'daki duruma benzer tarihsel ve jeopolitik faktörlere dayanmaktadır. Tarihsel olarak Çin'in bir parçası olan Tayvan, 1895'te Japonya tarafından işgal edildi, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'e iade edildi. Uluslararası toplum, Tayvan'ı Çin'in bir parçası olarak tanıyor ve 161 ülke Çin Halk Cumhuriyeti'ni tek meşru hükümet olarak kabul ediyor.

Tayvan sorunu, Çin iç savaşı ve ABD'nin müdahalesinden kaynaklandı. 1950'de Başkan Truman, ABD'nin Tayvan'a yönelik herhangi bir saldırıyı önleyeceğini açıkladı, bu da ABD'nin adaya askeri destek sağlamasına yol açmıştır. ABD'nin 1972'den sonra diplomatik anlaşmalarda yalnızca bir Çin'i tanımasına rağmen, ABD'nin Tayvan'a artan silah tedariki ve diplomatik statüsünü yükseltmek için yasal hamleler gibi son eylemleri, Rus-

ya'nın Ukrayna'yı işgalinden önce alınan kıskırtıcı eylemleri yansıtıyor.

Temmuz 2024 ortasında Çin Dışişleri Bakanlığı, Başkan Biden tarafından imzalanan ve Tibet-Çin anlaşmazlığını ele alan bir ABD tasarısını eleştirdi. "Büyük Tibet" kavramını tanıyan ve ABD hükümetini Tibet hakkındaki yanlış bilgilere karşı koymaya çağıran tasarı, Çin tarafından ulusal çıkarlarını baltaladığı ve ABD'nin yükümlülüklerini ihlal ettiği kabul edildi. Çin hükümeti tasarının içişlerine ciddi bir müdahale olarak görüyor ve Tibet'in bağımsızlık savunucularına sorunlu bir sinyal gönderdiğini iddia ederek tasarının resmen protesto etti.

Çin Dışişleri Bakanlığı, ABD'yi Tibet'i Çin'in bir parçası olarak tanıma ve Tibet'in bağımsızlığını desteklemekten kaçınma taahhüdüne bağlı kalmaya çağırdı (PRC Embassy, 2024). Bir Bakanlık temsilcisi, ABD'nin keyfi olarak görülen eylemlerinin devam etmesinin Çin'i egemenliğini, güvenliğini ve kalkınma çıkarlarını korumak için kararlı adımlar atmaya sevk edebileceği konusunda uyardı. Ulusal Halk Kongresi ve Tibet Özerk Bölgesi'nin bölgesel yasama organı da ABD'nin eylemlerini güçlü bir şekilde kınadı.

ABD'nin Çin'e Karşı Ekonomik Stratejisi

ABD, Avrupalı, Güney Koreli ve Japon şirketlere Çin'deki yatırımları durdurmaları için baskı yaparak teknolojik ilerlemesini engellemeyi amaçlayan Çin'e karşı ekonomik bir saldırı başlattı. Bu arada Washington, Arizona, Ohio, New Mexico ve Oregon'da çip üretim tesisleri inşa etmek için Intel'e 20 Milyar Dolarlık yatırımla mikroçip üretimini Tayvan'dan ABD'ye kaydırmayı planlıyor.

Ancak, zorluklar boldur. ABD, çip üretimi için gereken teknik altyapıdan ve vasıflı işgücünden yoksundur. Bu, TSMC'nin Arizonadaki zorluklarında görüldüğü gibi gecikmelere ve eleştirilere yol açtı. Samsung'un Teksas'taki fabrikasının açılışı da Güney Koreli ve Tayvanlı firmaların kendi mühendislerini getirmesiyle 2025'e ertelendi ve bu da Amerikan sendikalarının protestolarına yol açtı.

Tayvan'ın bloke edilmesi ciddi bir küresel çip kıtlığını

tetikleyebilir ve dünya ekonomisini etkileyebilir. ABD ayrıca Çin'i Japonya, Avustralya, Guam ve Güney Kore de dahil olmak üzere müttefik devletlerle kuşatmak ve onları Ukrayna'ya sağlananlara benzer gelişmiş silahlarla donatmak için bir strateji uyguluyor.

Çin'in askeri tatbikatları, ABD politikalarına yanıt olarak giderek genişledi. *The Rand Corporation*'den analistler, gerginliklerin artması durumunda Tayvan'a yönelik bir deniz ablukasının olası bir sonuç olabileceğini tahmin ediyorlar. Çin, gemileri ve bombardıman uçaklarını Tayvan'a hızla konuşlandırma yeteneğini gösterdi ve potansiyel olarak ABD'yi zamanında yanıt veremez hale getirdi. Tayvan'ın enerji ithalatına bağımlılığı ve Demokratik İlerleme Partisi'nin nükleer santrallerin kapatulmasını içeren yeşil gündemi, adayı büyük bir çatışmada savunmasız bırakabilir.

Çin, Tayvan'a yönelik herhangi bir askeri hareketin, ekonomisini ciddi şekilde etkileyebilecek ve potansiyel olarak küresel bir ekonomik gerilemeyi tetikleyebilecek Rusya'ya uygulananlara benzer ekonomik yaptırımlara yol açabileceğinin farkında.

Bu zorluklara rağmen Washington, Çin'in 2027 yılına kadar Tayvan konusunda çatışma başlatabileceğini öngörüyor. Ancak Pentagon, Çin'in hızlı askeri gelişmeleri göz önüne alındığında, Çin ile doğrudan yüzleşmeye hazır olmadığını kabul ediyor. ABD, ablukayı askeri olarak kırmak için tüm Pasifik filosunu riske atabilir ve Japonya'yı Çin'e karşı stratejik bir varlık olarak kullanma planları var, ancak bu Japonya'nın rolüyle ilgili endişeleri artırıyor.

ABD-Çin ilişkileri ve BRICS

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, ikili ilişkilerinin gücünü vurgulayarak bunu tarihin en iyisi olarak nitelediler. Xi, gelişmekte olan ülkelerden küresel ilişkilerde daha fazla etki çağrısında bulundu ve Rus-Çin ilişkilerinin önemini vurguladı. Putin, Xi'yi bu Ekim ayında Kazan'daki BRICS zirvesine davet etti ve Çin, Rusya Cumhurbaşkanı'nın yeniden seçilmesinden sonra ziyaret ettiği ilk ülke oldu.

Rusya'nın askeri operasyonunun başlamasının ardından Çin, kitle iletişim araçlarında ve sosyal ağlarda Rusya'ya komşularının hiçbirinde görülmemiş düzeyde destek verdi. Pekin'in Rusya'nın Ukrayna'daki zaferini kendi zaferi olarak kabul ettiği sonucuna ancak bu çarpıcı gerçekten yola çıkılarak varılabilir.

Ekonomik alanda, Çin ve Ukrayna arasındaki ticaret hacmi 2021'den bu yana düşmüştür, Çin'den Rusya'ya çift kullanımlı ürün tedarikindeki katlamalı artıştan bahsetmeye bile gerek yoktur.

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi iki ülke arasındaki ilişkiyi, "Rusya ve Çin arasındaki siyasi etkileşim sağlam ve sürekli geliyor. Dış müdahale ve direnişin olduğu mevcut zorlu uluslararası koşullarda Çin, iki ülke arasındaki işbirliğinin kalıcı iyi komşuluk ve dostluk için çaba göstermeye, birbirlerinin temel çıkarlarını desteklemeye ve korumaya hazırız," sözleriyle nitelemektedir (Ws China-Embassy, 2024).

Temmuz ayında Çin ve Rusya ortak askeri tatbikatları başlattı ve Belarus'ta daha fazla tatbikat yapıldı. Bloomberg, Rusya ile Çin arasındaki bağların güçlenmesinin daha fazla Asya ülkesinin BRICS üyeliği aramasına yol

açtığını bildirdi. Xi Jinping, gelişmekte olan ülkeleri uluslararası ilişkilerde daha önemli bir rol üstlenmeye ve ABD'nin küresel etkisine karşı koymaya çağırdı.

8 Temmuz'da ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Mike Johnson, Kongre'nin 2024'ün sonuna kadar Çin'e karşı koymayı amaçlayan önemli bir yasama paketi yürürlüğe koyacağını duyurdu. Johnson, Çin'i "küresel barışa yönelik en büyük tehdit" olarak nitelendirerek Kongre'nin bu sorunu çözmek için "mevcut tüm araçları" kullanması gerektiğini vurguladı.

Johnson, Çin'i Rusya, İran, Kuzey Kore, Venezuela ve Küba'yı içeren bir "düşman eksenine" liderlik ediyor olarak nitelendirerek, Pekin'in ABD'nin küresel etkisini baltalamak için bu ülkeler üzerinde etki yarattığını iddia etti. Bu, ABD doktrin belgelerinde ilk kez belirli ülkelerin birincil düşman olarak etiketlendiğine işaret ediyor.

İran'ın Dış Politika Vizyonu

İran Cumhurbaşkanı olarak seçilen Masoud Pezeshkian, dış politika vizyonunu "Yeni Dünyaya Mesajım" başlıklı bir makalede özetledi (Parstoday, 2024). Pezesh-

kian, İran'ın tek bir ülkenin başkalarına egemen olmadan “güçlü bir bölge” kurma taahhüdünü vurguladı. Zorlu zamanlarda Çin ve Rusya'nın kalıcı desteğinin altını çizdi ve İran'ın özellikle BRICS, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) çerçevesinde bu ülkelerle işbirliğine öncelik verme niyetini dile getirdi.

Bölgesel Entegrasyon ve Uluslararası İşbirliği

Kuşak ve Yol Girişimi

Uzun bir aradan sonra 18 Ekim 2023 tarihinde Pekin, bölgesel entegrasyonu derinleştirmek, ticareti geliştirmek ve ekonomik büyümeyi ilerletmek amacıyla Asya'yı kara ve deniz yolları üzerinden Afrika ve Avrupa'ya bağlamak anlamına gelen Çin'in Bir Kuşak, Bir Yol girişiminin 10. Yıldönümünde 3. Forumu ev sahipliği yaptı. Açış konuşmasında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, entegrasyon girişimini daha da geliştirecek yeni tedbirlerin ana hatlarını çizdi (Beltandroadforum, 2023).

Bu girişimi desteklemek üzere Çin Kalkınma Bankası ve Çin Eximbank'ının her biri 350 milyar yuan (yaklaşık 48.5 milyar dolar) değerinde yeni finansman hatları açacağını söyledi. İpek Yolu Fonu'na 80 milyar yuan daha eklenecek. Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Mali Düzenleme İdaresi'ne göre, son 10 yılda Çin'in mali yapıları Kuşak ve Yol kapsamındaki projelere kredi vermek için beş trilyon yuandan (yaklaşık 690 milyar dolar) fazla kaynak ayırdı. Aynı zamanda kredilerin büyük çoğunluğunun devlet değil ticari olduğu vurgulanıyor. Bu da Batı'da Çin'in programdaki egemen ortaklarını bir borç tuzağına çekmeye çalıştığı yönündeki popüler iddiaları yalanlıyor.

Xi Jinping'e göre Çin, Avrasya ve ötesinde altyapı bağlantısının genişletilmesini aktif bir şekilde ilerletmeye devam edecek. Çin Devlet Başkanı, altyapının birbirine bağlılığının açık bir uluslararası ekonominin gelişiminin temel direklerinden biri olduğunu vurguladı. Çin'in

uluslararası ticaret ve yatırıma daha fazla açılmaya devam edeceğini teyit etti. Çin Devlet Başkanına göre, 2024-2028 yılları arasında Çin'in dış ticaret cirosunun toplam hacmi 32 trilyon doları, sınır ötesi hizmet ticareti ise 5 trilyon doları aşacak.

Kuşak ve Yol'un son on yıldaki gelişimini özetleyen Çin Devlet Başkanı şunları kaydetti: “Tablonun taslağı çoktan yapıldı. Detaylarını dikkatlice yazmaya devam ediyoruz... Girişim hem pratik projelerle hem de kurumsal bileşenlerle dolu.”

Xi Jinping ayrıca beş çalışma alanının ana hatlarını çizdi:

- Siyasi koordinasyon
- birleşik bir yol ağının inşası
- Ticareti canlandırmak için ticaret engellerinin ortadan kaldırılması
- döviz akışını artırmak için ulusal para birimlerinde uzlaşmaya geçilmesi
- Halklar arasındaki doğrudan bağların güçlendirilmesi.

KYG'nin yaklaşan “altın on yılı” hakkında konuşan Xi, girişimin değişmeyen ortak planlama, ortak inşaat ve ortak kullanım ilkeleri üzerinde gelişmeye devam edeceğini teyit etti. Çinli lider şunları kaydetti:

“Blok çatışmalarına ve jeopolitik oyunlara, tek taraflı yaptırımlara, ekonomik şantaja ve ayrılık girişimlerine yer olmayacaktır.”

Xi, tarihi İpek Yolu'nun kalkınma ve refahın “savaş atları ve uzun mızraklarla değil, deve kervanları ve mallarla; savaş gemileriyle değil, ticaret gemileri ve dostlukla” elde edildiğini kanıtladığını sözlerine ekledi.

Avrasya Ekonomik Birliği

AEB (Avrasya Ekonomik Birliği), ŞİÖ (Şanghay İşbirliği Örgütü) ve BRICS ile birlikte, küresel parçalanmanın ortasında yeni bir çok kutuplu dünyayı şekillendirmede çok önemlidir. Bu kuruluşlar, bölgesel entegrasyon için kapsamlı bir çerçeve oluşturmada kilit öneme sahiptir.

Avrasya bölgesinde, AEB entegrasyonunun ilk aşamasını temsil eder. Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'dan oluşan AEB, kaynak dağıtımı, radikalizm, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve yolsuzluk gibi konularla işaretlenmiş karmaşık ve çalkantılı bir ortamda faaliyet göstermektedir. Bu karmaşıklıklar nedeniyle entegrasyondaki ilerleme yavaştır. Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri ve Rusya liderleri, küresel arenada hayatta kalmak ve nüfuz sahibi olmak için işbirliğine dayalı çabaların gerekli olduğunu farkındalar. Ayrıca Ukrayna'nın ABD yönetimindeki NATO "proxy" rolünü de görüyorlar. Rusya'ya karşı bir çatışmada bir araç haline gelmekten kaçınmak istiyorlar.

Uyumlu mevzuat ve bölgesel lojistiğin geliştirilmesi ile ticaret ve ekonomik işbirliği, AEB'nin gündeminin merkezinde yer almaktadır. Tacikistan ve Özbekistan ile birlikte AEB üye devletlerini de içeren Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) bölgesel güvenlikte rol oynamaktadır. Üye devletler, anlaşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözmeye ve birbirlerine karşı askeri ittifaklardan veya eylemlerden kaçınmaya kararlıdır. Avrupa ve Asya'da kolektif bir güvenlik sisteminin kurulması durumunda, üye devletler derhal istişarelerde bulunacaklardır.

Bir Güç Merkezi Olarak ŞİÖ'nün Rolü

İkinci bölgesel entegrasyon düzeyi, Hindistan, İran, Kazakistan, Çin, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan'ı içeren Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) tarafından temsil edilmektedir. Geçtiğimiz günlerde 3-4 Temmuz 2024 tarihlerinde Astana'da gerçekleşen ŞİÖ Zirvesi, Belarus'un örgüte katılan ilk Avrupa ülkesi olması ve üye sayısının 10'a çıkarması nedeniyle önemli bir jeopolitik ana işaret etti.

Zirve, ŞİÖ resmi dilleri olarak Rusça ve Çince'yi kullandığı için İngilizce tabelası olmayan protokole sıkı sıkıya bağlı kalmasıyla karakterize edildi. İngilizceyi dışlama kararı, bir Fransız gazetecinin belirttiği gibi, tek kutupluluğun sonunu simgeleyen ŞİÖ'nün ciddi ve kurallara

bağlı doğasının bir yansıması olarak açıklandı.

ŞİÖ, çeşitli ve bazen çelişkili üyeliğine rağmen, farklılıkları, çatışmaları ve modern zorlukları ele almak için bir forum görevi görür. Zirvedeki önemli tartışmalar şunları içeriyordu:

1. Güvenlik ve İstikrar: Terörizm, aşırılıkçılık, organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı ve siber suçlarla mücadele vurgu.

2. Avrasya Güvenlik Mimarisi: Rusya'nın birleşik bir Avrasya güvenlik çerçevesi önerisinin kabulü, Washington ve Brüksel tarafından göz ardı edilen önceki önerileri yansıtıyor.

3. Ekonomik İşbirliği: Ticaretin genişletilmesi, ticaret engellerinin kaldırılması ve bir ŞİÖ Yatırım Fonu oluşturulması da dahil olmak üzere ortak işletmelerin kurulması.

4. Enerji alanında İşbirliği: Enerji işbirliğinin güçlendirilmesi, yeşil ekonomi girişimlerinin ilerletilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması.

5. Dijital Alan: Dijital teknolojilerde işbirliğinin geliştirilmesi.

6. Ekoloji: Çevresel işbirliğine odaklanarak 2024'ün ŞİÖ Ekoloji Yılı olarak belirlenmesi.

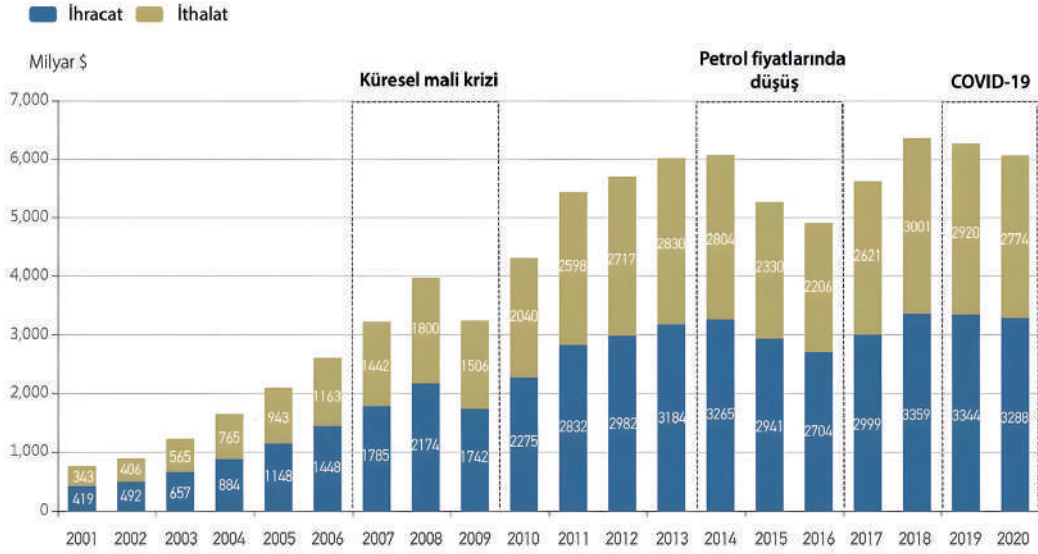
7. Kültürel ve İnsani Bağlar: Bölgenin zengin tarihini ve geleneklerini yansıtan kültürel ve insani bağların geliştirilmesi.

8. Örgütsel İyileştirmeler: ŞİÖ'nün yapısını ve faaliyetlerini iyileştirme çabaları.

ŞİÖ ekonomilerini birleşik bir pazara entegre etme potansiyeli, ortak hedeflerin bireysel üye çıkarlarıyla dengelenmesine bağlıdır. Tüm ŞİÖ üyeleri ve diyalog ortakları, Avrupadan Avrasya'ya uzanan yeni bir güvenlik sistemine duyulan ihtiyaç konusunda hemfikirdir.

Astana Zirvesine BM Genel Sekreteri Antonio Guterres de katıldı. Gözlemci devletler (Moğolistan) başkanları ve diyalog ortaklarının (Azerbaycan, Katar, BAE, Türkiye) yanısıra BM, CICA, EİT ve BDT gibi uluslararası kuruluşlardan temsilcilerin de yer aldığı "ŞİÖ+" Toplantısı ilk kez gerçekleştirildi.

Şekil 1. ŞİÖ Üye Ülkelerinin Küresel Ticareti (2001-2020)

ŞİÖ küresel ticaretinin genel eğilimi, çeşitli kriz dönemlerinin etkisiyle bazı yıllarda dalgalanmalar yaşansa da istikrarlı bir büyüme göstermiştir (Şekil: Yu Peng/CGTN, 2022).

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Astana Zirvesi'nin tüm önemli oturumlarına diyalog ortağı olarak katıldı ve çeşitli liderlerle ikili görüşmeler yaptı. Türkiye bir NATO üyesi olmasına ve ŞİÖ'nün bir parçası olmamasına rağmen Erdoğan, ŞİÖ'nün Pan-Avrasya güvenlik çerçevesi vizyonuna büyük ilgi gösterdi.

Zirvenin ardından Rusya Cumhurbaşkanı Basın Sekreteri Dmitry Peskov, Türkiye'nin ŞİÖ'ye potansiyel katılımı hakkında yorumda bulundu. Peskov, Türkiye'nin NATO üyesi olarak taahhütlerinin ve konumunun ŞİÖ'nün temel belgelerinde belirtilen ilkelerle çelişki oluşturduğunu belirtti.

Bazı gözlemciler ŞİÖ'yü "Asya NATO'su" olarak nitelendiriyor, ancak bu nitelendirme teşkilatı yanlış tanıtıyor. NATO'nun aksine ŞİÖ askeri bir ittifak değildir; terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele etmek için kurulmuş ve bir jeo-ekonomik işbirliği organına dönüşmüştür. Zirvede, lojistik entegrasyonun jeo-ekonomik açıdan önemini vurgulayarak ulaşım koridorlarının tartışılmasına önemli zaman ayrıldı.

ŞİÖ üyeleri Gazze'deki durumu kınadılar ve Filistin

Devleti kurmanın gerekliliğini doğruladılar. Ancak Rusya, İran ve Çin'in resmi açıklamalarının aksine "soykırım" terimini kullanmaktan kaçındılar. ŞİÖ'nün tutumu, egemen güçler tarafından BM Tüzüğüne ve uluslararası hukuka aykırı eylemleri haklı çıkarmak için manipüle edilen uluslararası bir düzene yönelik daha geniş bir eleştiriyi yansıtıyor.

Astana Zirvesi'nin Önemli Sonuçları

1. ŞİÖ Uyuşturucuyla Mücadele Merkezi'nin Kurulması: Duşanbêde bulunan bu merkez, uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede odaklanacak.

2. Kazakistan'ın Girişimlerine Destek: Kazakistan'ın Orta Asya ve Afganistan için BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Bölgesel Merkezi'nin Almatı'da kurulması önerisinin onaylanması.

3. Biyolojik Güvenlik Önerisi: Kazakistan Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev, Almatı'da BM Güvenlik Konseyi'ne karşı sorumlu Uluslararası Biyolojik Güvenlik Ajansı kurulmasını önerdi.

4. Korumacılığın Reddedilmesi: ŞİÖ ve üyeleri, adil, kapsayıcı ve çok taraflı bir ticaret sistemini savunan korumacı önlemlere, tek taraflı yaptırımlara ve ticaret kısıtlamalarına karşı çıktılar.

5. Astana Deklarasyonu'nun Kabulü: Zirvede, Kazakistan'ın başlattığı "Adil Barış ve Uyum için Dünya Birliği Üzerine" Astana Deklarasyonu da dahil olmak üzere 25 belgenin kabul edildiği görüldü. Nurlan Yermekbayev, 2025-2027 için ŞİÖ Genel Sekreteri olarak atandı ve Çin, 2024-2025 için ŞİÖ başkanlığını üstlenecek. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kazakistan ziyareti zirveye denk geldi ve Çin ile Kazakistan arasında 30'un üzerinde işbirliği anlaşması imzalandı.

Orta Asya'nın ŞİÖ içinde artan önemi, bölgenin teşkilatın faaliyetlerinde ve gelecekteki kalkınmasında artan önemini vurgulamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı

Hem Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) hem de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üyesi olan Orta Asya ülkelerini tanıyan biri için, bu ülkelerin de birleşik bir "Türk ordusu" oluşturma fikri konusunda bazı şüpheler yaşadıkları açıktır.

Akla hemen şu soru geliyor: Örneğin Orta Asya ülkeleriyle doğrudan sınırı olmayan Türkiye, bu bölgeye yönelik bir düşman işgali durumunda ne kadar hızlı tepki verecek?

Nitekim, örneğin Ocak 2022'de Kazakistan'daki darbe girişimi sırasında Ankara'nın resmi bir açıklama yapması sadece meşru Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'in yönetimini desteklemek ve "barışçıl protestocular" tarafından gerçekleştirilen yağmalama ve Ulusal Muhafız askerlerinin öldürülmesini kınamak için birkaç gün sürdü.

KGAÖ, Kazak Devlet Başkanı'nın askeri yardım için örgüte resmen başvurduğu andan itibaren, Rusya, Belarus, Tacikistan ve Kırgızistan'dan iki binden fazla askeri personel ve 250 parça askeri teknik ekipmanı 6 saat içinde Almatı'ya transfer etmeyi başardı.

İkinci soru ise şu: sözde "Türk ordusu" hangi devlete karşı kuruluyor? Sonuçta, KGAÖ Tüzüğüne göre, TDT üyeleri de dahil olmak üzere katılımcı devletler, askeri ittifaklara katılmayacak veya herhangi bir devlet gruplaşmasında yer almayacak ve başka bir katılımcı devlete yönelik eylemlerde bulunmayacaktır.

TDT'nin daha fazla soruyu gündeme getiren bir diğer hassas konusu da ortak bir alfabenin benimsenmesidir. Ortak bir alfabe, ortak bir dilin benimsenmesi anlamına mı gelmektedir? Bu durumda, tam olarak hangi Türk dilleri tek bir ortak dilde birleştirilecektir? Hangi alfabe kullanılacaktır? Latin mi, Kiril mi yoksa eski Runik mi? Ya da Eski Osmanlıca'nın Atatürk tarafından değiştirilmiş versiyonu olan Türkçe mi? Yoksa kabile savaşları sonucunda Büyük Bozkır'dan Anadolu'ya göç eden Selçuklu ve Oğuzların dili de dahil olmak üzere tüm Türk dillerinin atası olan Kazakça mı? Ya da tüm Türklerin ata yurdu olan ve şu anda Rusya Federasyonu'nun bir parçası olan Altay halklarından birinin dili mi?

Ve diğer Türk halkları, kendi alfabelerinde bulunmayan, ancak onlar olmadan kendilerini başka dillerde ifade etmenin imkansız olduğu harfleri ve sesleri alfabelerine eklemeye veya alfabelerinden çıkarmaya hazır mı? Örneğin Kazakçadaki Ә, Һ, Ғ, Ү, Ұ, Қ, Ө gibi?

Öyle görünüyor ki, 2009 yılında Nahçıvan Deklarasyonu temelinde ortaya çıkan TDT'nin kurulması, Türk halklarını ekonomik, gümrük ve ulaştırma işbirliği, sağlık, eğitim, turizm, tarım, enerji, insani yardım, Müslüman dini kurumlar arasındaki etkileşim ve göç politikası gibi ortak projelerde etkileşim için birleştiren harika bir fikirdir. TDT'nin hedefleri resmi olarak ilan edilmiştir: Türk ülkeleri arasında dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi, bölgede ve dünyada barış ve güvenliğin sağlanması. Bu sıfatla örgüt bölgeye gerçekten çok fayda sağlayabilir.

Küresel Entegrasyon ve BRICS

BRICS ittifakı, başlangıçta Haziran 2006'da Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in katıldığı St. Petersburg Ekonomik Forumu sırasında kurulan "dünya çoğunluğunun" küresel entegrasyonunun üçüncü aşamasını temsil ediyor. Güney Afrika daha sonra gruba katıldı. 1 Ocak 2024 itibarıyla BRICS, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Etiyopya, Mısır ve İran'ı kapsayacak şekilde genişledi.

BRICS üyeliği büyüyor, 40 ülke ilgi gösteriyor ve 20'den fazlası resmi başvuruda bulunuyor. Ancak, daha net bir prosedür tanımlanana kadar yeni üye kabul süreci şu anda beklemede. Bu arada, aday üyeler için "Ortak Devletler" ve "BRICS-Plus" olmak üzere iki yeni kategori tanıtıldı. Örgüt, başkanlığını her yıl üye devletler arasında değiştiren kalıcı bir liderlik yapısından yoksundur.

2024'te BRICS + bloğu yaklaşık 3.5 milyar insanı veya küresel nüfusun %46'sını kapsıyor ve dünya kara alanının %45'ini elinde tutuyor. Grup, küresel GSYİH'nın yaklaşık %46'sını, küresel ticaretin %25'ini, küresel doğal gaz üretiminin %32'sini, ham petrol rezervlerinin %43'ünü ve petrol ithalatının %38'ini temsil etmektedir. Küreselci gündemlere karşı tek taraflı hareket etmenin zorluklarını kabul eden üye devletler, karşılıklı saygıya dayalı yeni normlar oluşturmak için çeşitli çok taraflı çerçeveler içinde birleşiyorlar.

Hem ŞİÖ hem de BRICS benzer hedefleri paylaşıyor, ancak ŞİÖ Avrasya'ya odaklanırken, BRICS küresel ölçekte faaliyet gösteriyor. Bu kuruluşlar, AEB, ŞİÖ-10, BRICS-10, Kuşak ve Yol Girişimi, CICA ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi kuruluşların yanı sıra BM Şartı'nın ve uluslararası hukukun önemini vurgulamaktadır. Toplu olarak, birleşik bir Avrasya'nın oluşumuna katkıda bulunurlar.

Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin Rusya ziyareti önemli bir olaydı. Türkiye, İran, Yemen ve Endonezya gibi ülkelerle birlikte Küresel Güney'in bir parçası olan Hindistan, Cumhurbaşkanı Vladimir Putin ile üç temel konuda görüşmelerde bulundu: ikili işlemler için SWIFT'e alternatif bir ödeme sistemi kurmak, potansiyel ortak silah

üretimi ile askeri-teknik işbirliğini geliştirmek ve Uluslararası Kuzey-Güney Ulaşım Koridorunu ilerletmek. Bazı beklentilerin aksine Modi, Avrasya güvenlik sisteminin gelişimini de aktif olarak tartışarak Hindistan'ın yeni çok kutuplu dünyada bağımsız bir varlık olarak rolünü vurguladı.

Net bir yapıya sahip olmayan BRICS'i yönetmek kendi zorluklarını ortaya koyuyor. Ancak üye ülkeler kendi parlamentolarını ve ödeme sistemlerini oluşturma yolunda ilerliyor. Modası geçmiş Bretton Woods finansal sistemi, iklim değişikliği, yüksek faiz oranları, ABD korumacılığı ve küresel borçla bağlantılı artan ekonomik maliyetlerden kaynaklanan baskılarla karşı karşıya. *Foreign Policy*'ye göre, G7'in 50 Milyar Dolarlık yardımın devri ve Rus varlıklarının ele geçirilmesi de dahil olmak üzere eylemleri, uluslararası finansal sistemin meşruiyetini baltalıyor. Bu hareket, Küresel Güney ülkelerinin Dolar ve Euro'ya olan güvenlerini yeniden gözden geçirmelerini isteyebilir.

Potansiyel yatırımcı tepkisinden endişe duyan Avrupa bankacılık sektörü, başlangıçta donmuş Rus varlıklarından kar aktarmaya dirençliydi. Bununla birlikte, son AB zirvesinde bu gelirlerin %90'ını Ukrayna'ya silahlar için tahsis etme kararı, %10'u öngörülemeyen harcamalar ve vergiler için ayrıldı. Bu değişim, BRICS ülkelerine finansal kurumlarını ve makroekonomik işbirliğini güçlendirmeleri için daha fazla baskı yapıyor. Buna karşılık, BRICS ülkeleri ABD Dolarının hakimiyetine meydan okumak için alternatif bir ödeme sistemi geliştiriyorlar. Örneğin İran, ödeme sistemlerini Rusya'nınla bütünleştirdi ve Hindistan, RuPay sistemini aynı Rus ağına bağlamayı planlıyor.

Küresel Entegrasyona Alternatif Bakış Açıları

Maden kaynakları bakımından zengin ülkeler, malları için teminatsız Amerikan para birimini kabul etmekte giderek daha tereddüt ediyorlar. Her ikisi de "altın dinar" için petrol satmayı öneren Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi'nin devrilmesi gibi tarihi olaylar sert uyarılar olarak hizmet etti.

Daha sonraki çöküşleri ve ülkelerin yıkımı, başkalarını dolar hakimiyeti olarak algıladıkları şeye karşı direniş içinde birleşmeye sevk etti.

Finansal analistler, BRICS ülkelerinin yeni bir ödeme sistemi kurmada önemli zorluklarla karşılaştıklarına dikkat çekiyor. Bu zorluklar, son beş yılda Dolar karşısında değer kaybeden üye devletlerin nispeten zayıf ve dönüştürülemeyen para birimlerini içermektedir. Bununla birlikte, dolarizasyonun savunucuları, birincil hedefin bu para birimlerinin dönüştürülebilirliğini artırmak olduğunu savunuyorlar. Bu nedenle, BRICS ülkeleri bu çabayı artırmak için ulusal para birimi ticaretini artırıyor.

BRICS bloğu, amacının Doları ortadan kaldırmak değil, oyun alanını düzleştirmek olduğunu ve onu baskın bir güçten ziyade birçok küresel para biriminden sadece biri haline getirdiğini iddia ediyor. ABD Hazine Bakanı Janet Yellen, Rusya'ya yönelik yaptırımlar nedeniyle Doların küresel çekiciliğinin azaldığını kabul etti. Dolarizasyondan kurtulma konusundaki endişelerini dile getirerek, Rusya'ya karşı alınan saldırgan önlemlerin büyük rezerv sahibi ülkeleri tedirgin ettiğini belirtti. Küresel Güney Doları tamamen terk etmemiş olsa da, birçok ülke uluslararası işlemler için alternatifler arıyor. Yellen ayrıca Doların şu anda hakimiyetini korurken geleceğinin belirsiz olduğunu vurguladı (Globaltimes, 2024).

BRICS ve ABD ilişkilerinin Değerlendirilmesi

Amerikalı araştırmacılar, BRICS ülkelerinin politikalarının uyumunu ölçmek için bir BRICS Yakınsama Endeksi geliştirdiler. Bu endeks üç ana alanı değerlendirmektedir: Kurumsal verimlilik, devletler arası ve ulusötesi iletişim ve blok içi hükümetlerarası işbirliği. Ortak beyanları, bilirkişi raporlarını ve resmi açıklamaları analiz eden çalışma, BRICS ülkeleri arasındaki yakınlaşmanın 2009'dan bu yana önemli ölçüde arttığını, kurumsal verimliliğin %6'dan %48.6'ya yükseldiğini ve etnik gruplar arası iletişimin 2021 yılına kadar

%93.7'ye ulaştığını ortaya koydu.

BRICS ve ABD politika pozisyonları arasındaki karşılaştırmalar, birçok konuda geniş bir anlaşma olmasına rağmen, özellikle ABD'nin DTÖ ve iklim değişikliği politikalarında BRICS önceliklerinden ayrılan bir değişim gören Donald Trump'ın başkanlığı sırasında farklılıkların ortaya çıktığını gösteriyor.

Bazıları BRICS'İ tek kutuplu ABD liderliğindeki bir dünyaya karşı çıkan "karşı hegemonik bir blok" olarak görüyor, ancak bu nitelendirme biraz acemi (erken) olabilir. Bununla birlikte, teşkilat kayda değer ilerleme kaydediyor ve olumlu gelişme dinamikleri gösteriyor.

ŞİÖ ve BRICS farklı geçmişlere, ekonomilere ve hedeflere sahipken, ortak bir hedefi paylaşırlar: egemenliğe ve karşılıklı saygıya dayalı yeni, adil ve güvenli bir dünya inşa etmek. Batılı ekonomik sistemlere alternatifler sağlama konusundaki benzer hedefleri göz önüne alındığında, bu iki teşkilatın gelecekte konsolidasyonu mümkün olabilir.

Sonuç

Francis Fukuyama'nın ifade ettiği gibi "Batı evrenselciliği" veya "Batı liberal üstünlüğü" dönemi bocalıyor gibi görünüyor. Yaklaşık 30 yıl boyunca, küresel ilişkiler büyük ölçüde ABD ve çok uluslu şirketler tarafından dikte edildi. ABD'nin ekonomi, finans ve teknolojideki hakimiyetini kaybetme ihtimali, tıpkı Pax Britannica'nın 20. yüzyıldaki düşüşü gibi, daha somut hale geliyor.

Teknolojik gelişmelerin daha fazla küresel birbirine bağlılığa yol açtığı dönüştürücü bir döneme tanık oluyoruz. Bu değişim, geleneksel tek kutuplu modele meydan okuyor ve Batı liderliğindeki küreselleşmenin rolünü sorguluyor. Pandemi, merkezi devlet yönetiminin liberal demokratik sistemlere kıyasla etkinliğini vurguladı ve ülkeler karşılıklı yardım yoluyla daha fazla esneklik ve sosyal adalet gösterdi.

Rusya, Çin ve İran gibi sözde otokrasiler, yeni ulaşım

koridorları geliştirerek ve pandemi ve Batı yaptırımlarının şiddetlendirdiği lojistik sorunları çözümlerle daha etkin uyum sağladılar. Genellikle aşırı müdahaleci olarak eleştirilen ve ideolojik gündemlerin yönlendirdiği insan haklarına küresel odaklanma, geleneksel toplumlarda etik kaygılara yol açtı.

Batı'nın kaynak kontrolü ve jeopolitik etkideki çıkarlarının yönlendirdiği süregelen küresel çatışma, bir zamanlar kurtuluşa giden bir yol olarak görülen durumdan daha geniş bir çatışmaya doğru kaymıştır. Gelişen bu dinamik, küresel hakimiyet arayışının bizi Batılı ideallerin vaat ettiği kurtuluşu elde etmek yerine daha geniş çaplı bir çatışmaya yaklaştırabileceğini gösteriyor.

Bu değişimlerin ortasında, daha önce neoliberalizmden etkilenen - yaklaşık 30 yıldır ulusal kimliklerini Batılı ideallerle uyumlu hale getiren ve yabancı değerleri ve kültürleri taklit etmeye çalışanlar - şimdi bakış açılarını yeniden değerlendiriyor. Neoliberal dünyanın bir parçası olmak giderek bir ayrıcalık olarak değil, ulusal kimliklerini baltalayan dayatılan bir yük olarak görülüyor.

Küresel Güney'deki ülkeler, ortaya çıkan bu dünya düzeninde yeni çerçeveler oluşturma ihtiyacının farkındalar. Açıklık, kapsayıcılık, eşitlik, karşılıklı saygı, dayanışma, fikir birliği ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliği gibi ilkeler temelinde işbirliği yapmaya isteklidirler.

Dahası, çok azı bu tarihsel dönüşümleri yönlendiren kilit figürleri kabul ediyor. Bunlar gerçek ulusal elitler olarak öne çıkan bireylerdir - bağımsız düşünürler, adanmış askeri personel, anlayışlı devlet ve dini liderler, istihbarat ve özel servisler üyeleri, bilim adamları, sosyal aktivistler, hümanistler ve hayırseverler. Eleştirel düşünmeye, toplumları ve dünyaları için derin bir sorumluluk duygusuna ve nezaket ve şefkatle birlikte sosyal adaletle güçlü bir bağlılığa sahiptirler.

Bu insanlar, gezegendeki birbirine bağlı geniş bir ağa benzer şekilde küresel bir etki ağı oluştururlar. Çabaları, tarihin sonu fikrini çürüterek insanlığa evrimleşmeye ve gelişmeye devam etme şansı sunuyor. 🌸

Kaynakça

- Beltandroadforum. (2023). 15 Temmuz 2024 tarihinde <http://www.beltandroadforum.org/english/n101/2023/1018/c124-1175.html> adresinden alındı.
- CACN. (2023). 13 Temmuz 2024 tarihinde <https://armscontrolcenter.org/u-s-nonastrategic-nuclear-weapons/> adresinden alındı.
- CGTN. (2018). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/3d3d514d7a-6754478457a6333566d54/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2022). 2 Ağustos 2024 tarihinde <https://newseu.cgtn.com/news/2022-02-23/Donbas-explained-The-source-of-conflict-on-the-Russia-Ukraine-border-17R-KUaUcCovK/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2023). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://newseu.cgtn.com/news/2023-04-01/Ukraine-conflict-day-402-Alarm-at-weapons-in-Belarus-Russia-faces-existential-threats-11Ej60DGUY/index.html> adresinden alındı.
- Chinadaily. (2022). 4 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202202/27/WS621a020a310cd39bc89143.html> adresinden alındı.
- Globaltimes. (2024). 15 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202407/1315779.shtml> adresinden alındı.
- Globaltimes. (2024a). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202401/1306154.shtml> adresinden alındı.
- Kremlin. (2020). 12 Temmuz 2024 tarihinde <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562> adresinden alındı.
- Kyivpost. (2024). 11 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.kyivpost.com/post/26582> adresinden alındı.
- Liu Rui/GT. (2023). 3 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202302/1285544.shtml> adresinden alındı.
- Li Min/Chinadaily. (2023). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/27/WS653b093da31090682a5eb00a.html> adresinden alındı.
- MFARE. (2021). 12 Temmuz 2024 tarihinde https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1790809/TSPD_101_R0-08765fb817ab2000cbe6c485f013059b28f-28fc6bbe62d23cc39b1875252a6383aae2e2559bfc810883dfcd2f1430001ef4b4f461169934c8db149b2f6828ba950918df604b2bf573b729fba3dfb6ae6d-5168d22c90574daa41500e00f4d5b5 adresinden alındı.
- NATO. (2024). 13 Temmuz 2024 tarihinde https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm#:~:text=We%20have%20strengthened%20our%20deterrence,across%20the%20Euro%2DAtlantic%20area adresinden alındı.
- National Security Council. (1994). 11 Temmuz 2024 tarihinde <https://nsarchive.gwu.edu/document/32229-document-6-memorandum-anthony-lake-and-samuel-r-berger-alexander-vershbow-nicholas> adresinden alındı.
- NPR. (2023). 12 Temmuz 2024 tarihinde <https://fas.org/wp-content/uploads/2023/07/2022-Nuclear-Posture-Review.pdf> adresinden alındı.
- Nsarchive. (2017). 10 Temmuz 2024 tarihinde <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early> adresinden alındı.
- NYT. (2024). 12 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.nytimes.com/2024/02/25/world/europe/cia-ukraine-intelligence-russia-war.html> adresinden alındı.
- NYT. (2024a). 12 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/15/world/europe/ukraine-russia-ceasefire-deal.html> adresinden alındı.
- Politico. (2023). 10 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.politico.eu/article/ange-la-merkel-russian-pranksters-faking-petro-poroshenko/> adresinden alındı.
- Parstoday. (2024). 15 Temmuz 2024 tarihinde https://parstoday.it/en/news/iran-1229988-my_message_to_the_new_world_a_note_by_masoud_pezeshkian_the_new_president_of_iran adresinden alındı.
- PRC Embassy. (2024). 15 Temmuz 2024 tarihinde http://za.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/202407/t20240713_11453364.htm adresinden alındı.
- RA. (2024). 11 Temmuz 2024 tarihinde <https://t.me/rianovostiAmerica/20762> adresinden alındı.
- TASS. (2024). 11 Temmuz 2024 tarihinde <https://tass.com/world/1808477> adresinden alındı.
- TCCB. (2024). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/152879/cumhurbaşkanı-erdogan-sanghay-isbirligi-orgutu-24-uncu-devlet-baskanlar-zirvesi-ne-katildi> adresinden alındı.
- TDT. (2023). 6 Ağustos 2024 tarihinde https://ereforms.gov.az/files/te_review/pd/tr/turkic-economic-outlook-2023-january-december-no4_doc_tr1.pdf adresinden alındı.
- Thenation. (2017). 12 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.thenation.com/archive/mccain-talks-tough-as-the-war-in-ukraine-continues-without-end/> adresinden alındı.
- Ws China-Embassy. (2024). 15 Temmuz 2024 tarihinde http://ws.china-embassy.gov.cn/eng/xwtdt/202403/t20240308_11255811.htm adresinden alındı.
- Xinhua. (2022). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://english.news.cn/20220624/0e-74a920629b481db6e167236986a626/c.html> adresinden alındı.
- Xinhua. (2023). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://english.news.cn/20230110/02ab4a-7b974e4563b68b8b9b824de412/c.html> adresinden alındı.
- Yu Peng/CGTN. (2022). 5 Ağustos 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2022-09-14/Chart-of-the-Day-SCO-s-share-of-global-trade-rises-to-17-5-in-2020-1d-CxMklwje/index.html> adresinden alındı.
- 7atc. (2024). 11 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.7atc.army.mil/JMTGU/> adresinden alındı.

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA*

*(26 Ağustos 1914, İstanbul - 15 Ekim 2008, İstanbul)

Türk şair. Yaşamı boyunca yayınlanmış 60'tan fazla şiir kitabıyla Türkiye'nin en üretken şairlerindedir. Dağlarca Struga Şiir Akşamları Altın Çelenk Ödülüne layık görüldü. 1971 yılında Şilili şair Pablo Neruda'nın aldığı Nobel Edebiyat Ödülü için hazırlanan listede adaylardan birisi oldu. Toplumcu bir şiir anlayışını benimsedi. Vatanına, milletine ve mazlum halkların mücadelesine destek oldu. Dağlarca, hiçbir edebî akım ve kişiden etkilenmeden kendi şiir anlayışını sürdürdü. Çok yazan ve üreten bir şair kimliğiyle, bağımsız kalarak hiçbir şairden etkilenmemiş, hiçbir akımın etkisinde kalmayarak şiirlerini yazmıştır. Onun sanat anlayışını, kendi sözleriyle şöyle özetmeyebiliriz: "Sanat eseri hem bir saat gibi içinde bulunduğumuz zamanı, hem de bir pusula gibi gidilmesi gereken yönü işaret etmelidir." Ödülleri: 1946: Cumhuriyet Halk Partisi Şiir Yarışması Üçüncülük, 1956: Yeditepe Şiir Armağanı, 1958: Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü, 1966: Türkiye Milli Talebe Federasyonu Turhan Emeksiz Armağanı, 1967: International Poetry Forum Yaşayan En İyi Türk Şairi (ABD), 1973: Arkin Çocuk Edebiyatı Üstün Onur Ödülü, 1974: Struga 13. Şiir Festivali Altın Çelenk Ödülü (Yugoslavya), 1974: Milliyet Sanat Dergisi Yılın Sanatçısı, 1977 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü, 2005: Vehbi Koç Ödülü, 2008: Kültür Sanat Hizmet Ödülü.

Vietnam Savaşımız

İşte Kendini

Toplum Uğruna Yakanlar**

*“Evden çıkarken daima namuslu bir insanın
önüne gidileceğine inanılmalıdır.”*

-Bir Vietnam Atasözü

Yanmak karanlığı yadsımaktır,
Usla, düşüncelerden daha parlak,
Eylem ile, kurdun kuşun uçtuğundan.

Dök ışığı ışığı kızın üstüne,

Varol bir yalazın üstüne.

Yanmak karanlığı yadsımaktır,
Gözlere girercesine yakında, uzak,
Çoban ateşlerinden gök ateşlerine.

Dök ışığı ışığı kızın üstüne,

Yıldız üşür uykumuzun üstüne.

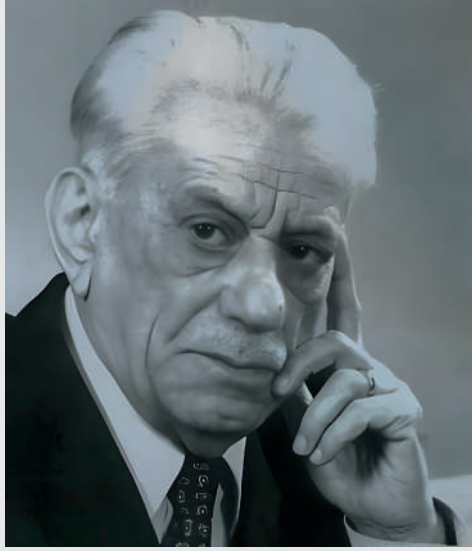
Yanmak karanlığı yadsımaktır,
Gövdemizle, gerçeğin sonuna dek, upuzun, cırılçıplak,
Parlamıyor muyuz, var olmuyor muyuz?

Dök ışığı ışığı kızın üstüne,

Gün gelir, kızın üstüne.

BAHTİYAR VAHABZADE*

*(16 Ağustos 1925 - 13 Şubat 2009)

Kültür Bakanlığı tarafından Komutan Madalyası verilmiştir.

Bahtiyar Vahabzade, 1942 yılında girdiği Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji Bölümü'nden 1947 yılında mezun oldu. 1980 yılında Azerbaycan İlimler Akademisi üyeliğine seçilen Vahabzade, 1960'larda başlayan özgürlük hareketlerinin öncülerindedir. Azerbaycan halkının sıkıntılarını konu ettiği pek çok eserini yurt dışına kaçırarak yayınlanmasını sağlamıştır. Eserlerinde Azerbaycan Türkçesini en temiz şekilde kullanmaya özen gösteren ve halkının duygularına tercüman olan Vahabzade, Azerbaycan'da Halk Şairi adıyla anılır. Vahabzade 1980-2000 yılları arasında 5 defa milletvekili seçilmiştir. Vahabzade şiirin yanında birçok manzum hikâye ve oyuna imza atmış, çeviriler yapmıştır. Eserlerinden Yollar-Oğulları'ı Cezayir'in bağımsızlık hareketine, Mugam'ı ise bestekâr Üzeyir Hacıbeyli'ye ithaf etmiştir. 2002 yılında kendisine Benim Garibim isimli kitabına istinaden Romanya Diğer Dillere Çevirileri: Türkçe (Türkiye Türkçesi) 15 kitap, Rusça 14 kitap, İranda Azerbaycan Türkçesi 5 kitap, Ermenice 3 kitap, Özbek Türkçesi 2 kitap, Almanca 2 kitap İngilizce 2 kitap, Türkmen Türkçesi 1 kitap.

İki Kör**

Bir kör tanıyırım, gözü körse de
özü kör değil.

Bazan gam odunda kavrulursa da,
Aklına, hissine o, nankör değil.
Geceli gündüzlü yazır, okuyur.
Akımın gözüyle o görür, duyur.

Ancak... biri de var... kör değilse de
gözü görmeyir.

Dostu göz önünde öldürülse de
“görmedim” deyir...

Yahşıya ortaktır, yamanı görmür,
O saata bakar, zamanı görmür,
Fikrini, hissini ucadan demez,
Bazan gördüğünü görmek istemez.

Gözleri görmeyen kör değil hele,
Görmek isteyen kördür, deyerdim.
Böyle mugevvaya, böyle cahile
Hayatın özü de kördür deyerdim.

ERZURUM SOKAKLARI, 1916

1. Dünya Savaşı'nda Rus işgali sırasında Erzurum sokaklarından bir kare. Yıl: 1916. *

*Moskova Multimedya Sanat Müzesi / Moskova Fotoğraf Evi Arşivi

SÜLEYMAN KARAKUL*

Hasat, 2022.**

*50 yılı aşkın süredir sanat hayatına devam eden Türk ressam Süleyman Karakul, resimlerinde Anadolu köylüsünü, kırsal kesimdeki insan ilişkilerini ve toplumsal hayatı öne çıkarıyor. Doğayla insanı, renkleri ve biçimleri ustaca kaynaştıran sanatçının resimlerinde yatay bir çizgisellik göze çarpıyor. Özellikle aile, yardımlaşma, dayanışma gibi kavramlara odaklandığını gördüğümüz sanatçı kendi ifadesiyle, 'doğanın insansız, insanın da doğasız olmayacağını kurgulamaya çalışıp, doğayı yorumladığını' söylüyor ve 'Özellikle toprak, arazi yapısını, kendi çizgisel yöntemimle anlatmaya çalışıyorum. Oradaki çukurları, engebeleri, uzaklığı, yakınlığı tonlarla vermeye çalışıyorum.' diyor.

**Tuval üzerine yağlıboya. 100 x 80 cm.

Molla Nasraddin dergisinin 7 Nisan 1906 tarihli ilk kapağı.*

*Molla Nasraddin, Tiflis'te (1906-1914 ve 1917), Tebriz'de (1921) ve Bakü'de (1922-1931) Azerice ve zaman zaman da Rusça dillerinde yayınlanan sekiz sayfalık bir Azerbaycan hiciv dergisiydi. Dergi Fas'tan Doğu Asya'ya tüm Müslüman dünyasında okundu. Celil Memmedguluzadeh (1869-1932) ve Ömer Faig Nemanzadeh (1872-1937) tarafından kurulmuş olan dergi adını, Nasreddin Hoca'dan aldı. Güney Kafkasyadaki işçi hareketinin fikirlerinin yanı sıra 1905-1907 devrimi fikirlerini de dile getirdi. Yakın ve Ortadoğu'da yaygın olan dergi, demokratik basının gelişimini etkiledi. Dergi ataerkil ve feodal gelenekleri kınadı, sıradan insanları özgürlük için savaşılmaya çağırdı ve ayrıca Doğu ülkelerindeki emperyalizme ve despotik rejimlere karşı sesini yükseltti.

**Sesli
e-Aydınlık
yenilendi**

**İstediğiniz haberin ve
köşe yazısının
seslendirmesine bir tıkla
geçiş yapabilirsiniz.**

BÜYÜK İNDİRİM

**Yıllık abone olun,
getireceğiniz yeni
yıllık abone
% 50 indirim kazansın.**

Google Play ve App Store'dan güncelleyebilirsiniz.

0 534 495 84 19

egazete.aydinlik.com.tr

